

שלמה בן-דוד

יהודים, אל יאוש!

[יידען זיט איזיך נישט מײַאש]

ספורים סביבה השואה

מהדורא שלישית

הוצאת הור
ירושלים

כל דמיון, בין השמות והמקומות המופיעים בטפר, למציאות — הוא מקרי בהחלט

All rights reserved
Printed in Israel

כל הזכויות שמורות
נדפס בישראל
דפוס חמד, ירושלים

הספר המוצא כאן, "אל יאוש יהודים", פונה בראש ובראשונה לניצולו השואו. מטרתו לתת נחם ועדוז, להראות שאף בשחור הגלות בוקע אור חסדו של ה', דברי אנשי הכנסת הגדולה: "הן הן גבורתינו, הן הן נוראותינו!"

בדור תועה, תוהה ורב תהפכות, אף אתם שכוס התרעלת לא עברת עלייתם, ידעו על ידי ספרדים אלו להודות לה' על חסדיו הגדולים, אשר חסך מהם אותו סבל נורא, למען התודע והגלוות כי "לא ינום ולא ישן שומר ישראל".

זמן רב לפני בא השואה כתוב אחד מגודולי האומה חזון למועד זהה בבחינת חכם הרואה את הנולד, בדבריו רצתה להביא מזור לפגעי הזמן. וככה היו דבריו:

ויהי בצאת הכהנים מן הקודש והענו מלא את בית ה', אמר שלמה, ה' אמר לשכון בערפל, שלמה המלך התבונן למראה המקדש בהבנותו והעיף מבט על רגשות הרוח המרומים השורר על הכהנים והעם והנה לפתאות תמונה אחרת מעצבה נצבת לנגד עינו: רואה הוא את החורבן, גורל עתידו של העם לוטה בעביס, הכהנים היוצאים מן המקדש אסורים באזיקים ושלשלאות, זרים מהרסים לעלות אל הקודש, מה מחריד הניהו הצייר הזה בנפש וכמה יכול הוא להרגיז לב? — אבל שלמה החכם מכל אדם מצא נוחם בנפשו בדבריו אדון הנביים אשר נגש אל הערפל כי שם האלקים . . .

זהו, "ויהי בצאת הכהנים מן הקודש" يوم שהכהנים יצאו מן הקודש יעזבו את הבית, ולא יעמדו עוד הכהנים לשרת "מןני הען" או למראה החזיוו הזה, "אמר שלמה" נזכר הוא במבטו העמוק של משה רבנו עליו השלום, אשר כבר הבטיחנו על ידי נביאו נאמנו ביתו, "לשכון בערפל" להAIR לנו מtower חשיבה, יתנוץ האור ונסו הצללים יתנו ה' נחמה של אמת לכל שבורי לב וכולנו נזכה לחוש בדבריו של הנביא: "אמר שומר אתה בקר וגמ לילה אם תבעיון . . ." (ישעיהו כ"א) — למרות ליל הגלות שבו שקוועים אנו נוכל למציא תמיד את קריינ-שמש-בקר, בכל צורה ופגע, אשר יפיקו אור בלב המיוואשים.

האור ימצא — אם רק נחפש. ולכן: יהודים — אל יאוש!

ה ת ו ב

אל יאוש, יהודים!

בעיריה הקטנה ב. גדר לו ר' בנימין עם אשתו שרה ובתם חנה. פרטתם הייתה בצימצום רב. הוא עסוק בהספקת יין לקהילת, לקידוש וכדו', ומכך הפיק הכנסה זעומה אך קבועה. על כן שומה היה על שרה לגיס את כל כשרונותיה כמעט בית למען תחת שבר המשפחה ולצדיה בלבוש. בכך עמדה בהצלחה. ועל זה הייתה גאותה. הכל היה בבית למופת. חנה'לה נראתה נאה ומוסדרת, ובפשת, או בסוכות, לא חסרה שמלת הולמת או נעלים חדשים. ר' בנימין מצדיו הסתפק במעט. מדי פעם נסע לרבו לשפט או לרגל يوم טוב כדי לזכות בחיזוק חדש.

השנים החלפו ובהגיע הבית לפרקה, החל גותן דעתו על שידור הגון וمتאים. אחד השדכנים הציע לו בחור כארזים, יפה-תואר ובעל קול ערב. שרה, שהכירה את הבוחר, התנגדה לשידור. «לא נוכל לעמוד בדרישותיו!» התריעה. «מנין תקח את הכסף לנזונה?» «גם זאת בעיה?» אמר ר' בנימין, «ומה דעתך על לבם הטוב של בני אדם. זו בת יחידה היא לנו, חנה'לה. אחרי «התנאים» אסע לי לערבים, ואחינו ב' יעזרו לנו להכנסת כלה, וכי אחרים אינם גוהגים כך?» שרה הורגלה לשמע בקול בעלה, ובכך נשברה התנגדותה. חנה'לה עצמה התרשמה מן הבוחר והסכימה, והתנאים נחוגו במעמד עם ועדה. אמנם, כשהגיע הרוב בעת קריית התנאים לפירוט היקף הנזונה, שהובטחה לבוחר, לא חש ר' בנימין בנוחות יתרה. הוא מעמסה כבדה נטל על שכמו. אלא משבעלי-הbatisים בירכוו במול-טוב ומאיחוליהם נשתמעה הערכתם והערצתם הינה, על כי זכה בבחור כזה לחתן, נתחזקה בו רוחו ותקותו היה איתנה.

בצאת חג הפסח יצא לדרכ. תחילה נגע לרב, שהעניק לו מטבע זהב, הראשון, ובירכו בהצלחה: «בטרם תיפרד מעלי, ברצוני לספר לך סיפור קטן», אמר הרב.

יהודי, שנמצא במצב דומה לשלה, נסע אל הערים והכפרים כדי לקבל פה קצת כסף, שם קצת מתנות וספרים. פעם, לעת ערבי, הגיע לבית המדרש הריק מאדם והתכוון לילנות ליליה, בלב כבר התייצב לפניו ארון הקודש ושפך את מר לבו בפני רבונו של עולם: «כמה זמן עוד, אבי שבשמים», בכה, «אלץ לקיים את חייו תוך כדי בו זחורה?» לפתע בקע קול נסתר לאזני: «עוד שנה!» הוא סובב את הראש אהורה, אך איש לא נראה.

האם נימנע יתכן? שמע בת-קול ממרומים, כבימי הנביאים? שנה נוספת? אם כן, נידון היה להיות שרוי בגלות שנה. זמן רב! אולב בכל זאת פרקי-זמן מוגדר ומוחלט.

מרומים במקצת ברוחו פסע לחלק האחורי של בית המדרש על מנת לקבוע את יצועו שם על אחד הפסלים האחרוניים לילנות ליליה. והנה נגלה לעיניו היהודי שתפס את הפסל לאותה תכלית כבר קודם לכן, והוא הבין שmgrono בקעה בת-קול שאotta שמע ברטט של קדושה. הוא שאל את היהודי:

מדוע אתה סבור שהגלות תימשך עוד שנה אחת בלבד ומה ידא אחרייך?

«אחרייך», השיב היהודי, «תגיע למצב שכבר הרגלת לצרותיך», ובכך הסתוובב לצד השני ונרדם. ולכון סיים הרבה את דרשו, «דע לך, כי בתקופה הראשונה יקשה عليك, היהודי-בעל-בית שכמותך, אלא שתתרgal לכך, ובכך יוקל לך. רק חזק ואמץ!»

ואכן, כך היה. תחילה הלך אל חסידיו, שאגרתו של הרב פעלת עליהם פלאים. אולם אחר-כך פקד זרים בביקורו, היה נע וננד מקום למשנוו, ואסף כסף ובויזנות. ברם, בדרך כלל האירה לו הצלחה פנים ובמהרה כתוב לאשתו שתערוך את כל ההכנות לקרה החתוונה, שכן, סיים, בעורת השם בדעתו לשוב הביתה בעוד חודש.

בטרם יצא למסעו הביתה ביקר אצל עשיר מובהק ונודע בעיר. תיאר לו את מצבו ובקש את עורתו שניתנה לו בידי רחבה וברצון. ר' בנימין נכנס בשיחה עם הסוחר המבוזבז. סיפר לו כי הנה כבר שם את פעמיו הביתה וכי עתה נותרה לו רק בעיה אחת כיצד להבריח את הכסף אל מעבר לגבול. לא היה סיג לאושרו של ר' בנימין, משחציע

לו היהודי לדאוג להעברת הכסף, וזאת גם בתנאים נוחים למדי. הוא הבטיח להסדיר את העניין, והצהיר כי בבאוו הביתה, ימצא ר' בנימין כבר את הכסף. הדור אושר ובמצב רוח מרומם יצא ר' בנימין לדרך, כשמייטב התשומות בשביל אשתו ובתו, וגם בשביל החתן, מצויים באבטחתו. קל לשער באיזה 'ברוך הבא' הקבילו את פניו. אכן, כעשיד שב לביתי. בבית עצמו הורגשה תכונה רבה; מועד החתונה נקבע לשבוע הבא.

למחרת סר ר' בנימין לכתובתו של האיש שצורך היה למסור את כספו, אולם שם לא ידעו מואה על ההעברה. ר' בנימין התנהם באומרו לנפשו שודאי ארעה תקלה לקשי הדואר הבלטי תקינים. אך גם למחרת אותו יום, וביום שלאחר מכן, לא הגיע דבר. מיד ישב ושיגר מכתב לאותו היהודי, וביקש להסדיר את העניין שעליו הוסכם בינם, אולם בטרם אפשר היה לצפות לתשובה, והנה כבר הגיע מועד החתונה. הלך ר' בנימין, זהה לו כספּו לקניית הדרושים לו ביותר, ניחם את המחוות והחתן שהחפבה נמצאת בדרך והעמיד פנוי איש מרוצה למרות שהמצב לא מצא חן בעיניו כלל וכלל. אמגֵן לא חשד בסוחר, שהיה עשיר מופלג ואדם מכובד על הכל, אולם גם העיכוב כשלעצמם היה לו לטורה. החתונה עברה הכליה קרנה מאושר פנימי, והחתן, ר' אריה, נראה מזהיר בלבדי המשי ובשטרימל הרחב. לא בכל יום נראה זוג נאה כל כך. ימי שבע הברכות עברו חלפו ביעף. מאחר והתשובה מן הסוחר גדול בושה לבוא, החליט ר' בנימין לנסוע בשנית לעיר ק. בהגינוי לשם, סירבו להרשות לו להופיע בפני עתיר הנכסים. משלבסוף תוד מאין גופני פרץ לתוך חזרו ובוקול חנוק מבכי ועינים זולגות דמעות שאל מה אירע לכspo, נסתבר כי דבריו נתקלי בקירותם. העשיר סירב לשמע דבר, ומשר' בנימין סירב להשליב עם המצב, בכיה, צעק והשתולל, קרא העשיר לשנים משרותיו שהטליב אותו לרוחב. הוא עוד הספיק לשמע את עתיר הנכסים כשהלה פונה לשרותיו במילים: «זהי התודה על הטובה שעשית לייהודי...».

הלך ר' בנימין אל הרוב וסיפר לו תוד כדין בכוי על אסונו. שאלו הרב: «וזדים יש לך?» «אבל רבבי», אמר ר' בנימין, «הן עיסקא כזו אין, היהודי מכחיש את הכל, ולמי יאמינו יותר: לעשיר עתיר הנכסים מנת חלкам, הגיעו אף הם לטיביר, למחנה עבודה שהיא מרוחק נסעה

או ליהודי אביון מארץ זורה?" שבור בלב ונפש יצא ר' בנימין לדרכו הביתה, משגניע לככל מסקנה שלפי שעה לא נותר לו לעשות דבר. בהגיעו לביתו, נפל למשכב, צמרמות עברה בגפו והוא קיבל חום גבוה. משחוטב לו קצח, ביקש לקרוא למוחתו ולהחתן, סיפר להם את כל הפרשה והבטיחה, שבשובו לאיתנו, יצא שוב לדרך ויאסוף את הנזוניה. שניים היו מאוכזבים מאד, ותתרממותם הלהה וגברה. אריה קיבל שר' בנימין הוליכו שולל, והטיח בפניו דברים קשים כדרבונת. חנה, הבית, הרבתה לשחות ליד מיטת החולה, למען طفل בו, ובכך הוניחה במקצת את משק ביתה, ושלומ'ת בית התערער. אך לא די בכך. כיוון שארית לא חש בנוח בביתו, הוא הירבה לлечת לבית המדרש, אך דאשו לא היה נתן ללימודים. לעומת זאת שב את לבו זמרה ונגינה, והוא התפתח והגיעה לבחורים ממושב הлечים של בית המדרש להובילו לבית מרוזח בו נגנו תקליטי פטיפון של חונים מפורסמים. יותר ויותר הכה שרשים בחברה זו, ויוטר ויוטר התגכר לביתו ולאשתו. המצב שופר במקצת כשהנה הביאה תינוק בריא לאור העולם. ה"ברית"

ცבר בשлом ובכבוד גדול.

אריה שמח מאד בבנו הקטן והוא הירבה לשחק אותו, אך רק ביחידות. בהופיע אשתו בחדר, העמיד פנים כאילו הילד אינו מעוני אותו כלל, ועזב את הבית בחופזה. התתרממותו נגד חותנו לא זו בלבד שלא שכחה, אלא גברת.

בינתיים הוסיף ר' בנימין לשכב על ערש דוי, ואי אפשר היה לדעת מראש מתי יוכל לשוב לכוחותיו ולצאת למסע-דרביים. אשתו וחנה הבית התענו למען הוציאה פרנטה זעומה ממכירתה היין, נחמתה היחידה של האשה הצערת היה בנה הרשלה, מאורי-עינה. כל התתרממותה שהצטברה לה בלב, פגעה כבדך כסם כשייבת ליד ערישתו ושרה לו שיר ערש. היא שרה על צימוקים ושקדים, על העוז הקטנה שעמדה ליד ערישתו של "ידלה", על ארץ ישראל, על מישיח בן דוד, על כל דבר שהיא בו כדי להוציאה מן המירה השחורה של חי יומיום. היא העמיקה מבטה לתוך עיניו השחורות של הילד המתמי, באילו ניתן היה לה למצוא בהן תשובה לסבלה הכבד. ואליה התרחק יותר ויוטר מן היהדות. אפילו אביו התחרט עד

מאד על כי ליבת את שנות בנו, אף כי יכול היה לראות במזו עיניו ששום אשמה לא דבכה בר', בנימין. אלא שהדבר פגע בכבוזו; שלו, דוקא לו, לאריה, יקרה לדבר זהה; עתה היה מאוחר מדי. אריה הירבה להימצא בחזירים קומוניסטיים, למד את דרכי המחשבה הקומוניסטיים, בטרם ידע לחשוב כלל, את הסיסמאות האפיקורסיות שתה בצמא, התעטק בדוקטרינות הקומוניסטיות ובמהרה געשה קומוניסט מושלם שככל משאת נפשו הייתה: להגעה למוסקבה — לגן העדן עלי אדמות.

יום אחד, כשהחנה שהתחה עם הילד, לשם ביקור, אצל אביה החוללה, ארזו אריה צורר מחפציו וגבב את הגבול לרוסיה, כשבאמתתו כמה וכמה מכתבי המלצה לאחdìים מראשי התנועה במוסקבה. לאחר הגינוו לשם, הוכנס לבית-ספר של הקומינפורם, ובו למד את מכלול עיסוקי הריגול, התעמלת ופעולות-החתירה המחרתניות, עד כי היה נכוון להישמע לקריאה הראשונה שתוצאות עליו לנסוע חוצה-לא-ארץ.

תחילתה חי באמת היישפּע ונעם. הוא, בן העיירה הקטנה, הכיר לראשונה את הברך. התגורר בבית חדש וגדול, שהוביל את מלאה הנוחיות של תרבות המערבית, ונמצא בחברתם של אחים לדעה מכל קצוות-תבל. ביום נגנו ללמידה בשקייה, אך לאחר שמנוגה שפעות לימוד ציפתה להם תכנית בידור מגוונת, כאילו רצתה המפלגה להראות לנאמניה שהוא יודעת אף לדאג שיהא גמול למאציהם. שעות רבות ביממה בילה אריה במועדונים שבתם התאמנו המשתתפים באמנות הדיבור והשיכנע. אך דבר זה לא היה נטול-סכנות. תמיד נכחה קומיסטר מדיני שרשם לו ציונים וניהל בריטיסיה שבה שוקפה בדיקנות דעתו ועמדתו של כל אחד ואחד מהטירונים. אריה, שהרגל ללימוד הגמרא, גיבש לו במהרה דעתות משלו שאת נכוונות ביקש להוכיח בלהט האיכון. התרו בו שהוא פוגע בקו הפוליטיבו, וכי דבר זה עילול להיות בעל תוצאות מרתקות לכט. אריה מיאן להאמין בכך. כי לא העלה על דעתו, שבארצו של קאיל מארקס, במדינה של חופש המחשבה וחירות הפרט, תיתבען כפה מגובה.

בוקר עבות אחד הופרע בגסות משנתו, הוקם מן המיטה, ולאחר שנכלא משך ימים מספר בבית הסוהר, נידון לעשר שנות גלות ומאסר-בטיסביר, מבלי שאף יורשה לפצות את פיו כדי להתגונן.

“זהו, אם כן, הצדק הקומוניסטי”, הירחן אריה, כשישב שפוח ודוחט עם אומללים אחרים על הרצפה המזוהמת של קרוון-המות ברכבת שהובילו אותה צפונה. “זהו המאבק למען החירות, ולמען זכויות האדם, ששימש שוב ושוב נושא לויוכחים בתאים, האידיאל של מענו נטשתי את אשתי ואת ילדי. זהה הא恂ה הבינלאומית” !!.

גהגו בהם כבהת נרצחות. יומיום הכנסו להם כיכר לחם וספל מים מבעד לצהיר זעיר, והדבר גמיש ימים רבים, עד שלבסוף הגיעו למתחם חפצם של כוליהם.

סביר? כמו סיפורים, מאמרים וספרים כבר נכתבו על ארץ זו, אולם לחוש אותה, להבין את ייחודה, יכול רק מי שהתנסה בנוכחותו האישית בתחוםיה, במרחביה. שיממוין אין סוף של שלג זקרת, זהה סיביר. ביקות נוכחות וועלבות, המוסקות במידה בלתי מספקת על-ידי תנורים קטנים שאורם חלש ובהיר. דמיות לבושים-סחבות, עלובי החיים, כשהשייה נסבה על העבר המזהיר, המלחמה באפיטאליזם ובצאה, ועל תחושת הנצונות שאפפה את לוחמי עולם-המהר. עד שבין לילה הוכרזו הם עצם כבוגדים בעם, ונשלחו לגלות זו. אריה, שהיה עדיין “ירוק” כגולת קומוניסטי, למד כאן להכיר את גוני הגונים, לה辨ין בין טרוצקיסטים, סטאליניסטים, מנשביבים ובולשביקים. הוא למד לראות כאן את פרצופם האמתי של הקומוניסטים המהוללים, וה辨ין עתה כיצד הוטעה, רומה, שניצלו לרעה את האידיאליים שפעם בלבו הצעיר והתמים. אולם הרעל אותו ספג לתוכו, פעל עדיין. את עקרונותיה של השקפת העולם החומרנית טרם שבח. מיהושי קיבת אפשר לרפא בתרפיה שלשלת, לא כן הפרעות עיכול הנגרמות על-ידי מזון רותני קלוקל. אמנם, אבדה לו אמונתו באידיאלים הקומוניסטיים, אך אף את דרכו חורה אל היהדות, לא מצא.

בינתיים פרצה המלחמה. היטלר ערד מאבקו עד חורמה ביהודים. כל מי שיכל היה להינצל, נמלט על נפשו. היתר נשחקו בגלגלי ההשמדה. ר' בנימין, שכוב עדיין על ערש דוויל, “חווטל”, יחד עם רעייתו. חנה והרשה בנה הקטן הצליחו לעבוד לשטח המוחזק בידי הרוסים. לאחר מסעות-תעוזים ממושכים, בשובל בל-ישואר, תלאות-לא-גבול הן אין עושים בנוכחות הבריות! “בציד אוכל להושיע לך”, אמר הארבע, עדים

של שעה מהמקום בו נמצאה אריה, אך מבלתי שזה או זו, ייעו על כן. מאז ניטשה על-ידי בעלה התענתה בסבל נפשי כבד מאד, היא הייתה עגונה, אשה שבעלת זנוח אותה, אשר בכל זאת הייתה קשורה אליו, באשר לא קיבלה מימה גט-פיטורין. היה זה מצב ביש. אך עתה לא איכפת היה לה בין כה וככה. כל שחווב היה בעיניה לפי שעה להינצל מגיא ההריגה, ולבור את תקופת האימים של המלחמה. כה נרפית הייתה ברוחה, עד כי שום שאיפה לשיפור מצבה האישי לא פעמה בלבתה. בראון הייתה הולכת בדרך היסורים של הוריה שניספו, אלמלא הרשות הקטן, שלמענו מצוות הייתה להישאר בחיים. הלה היה בינוויים לדרך חמוד, בעל עיניים שחורות ותמיומות, שנש��פו מהן טוהר וטובי-לב ללא סיג, עד כי, בהביט חנה בעיניהם אלה, שכחה את כל צרכותיה. מאז הגיעו לרוסיה, חיפשה אחר מקום הימצאו של בעלה. ידוע ידעת כי הרשות עשויה להחזירו אל חיק משפחתו. אולם היכן למצוא אדם בודד בארץ האDIRה הזאת, מה גם וודאי שסיגל לעצמו שם שאל. הנגה נזדמן והיא ואליה נמצאים קרוביים זו לזו, ואף-על-פי-כן לא נפגשו. רבבות פליטים נמצאו עתה בסיביר, מהם יהודים מפולין ומרוסיה האידורפית, שנכבשו על-ידי היטלר, ומהם גוים רבים שנמלטו מ몰תם. מדי פעם נתפרסמו צוים חדשים, מדי שבוע היו העברות-אוכלאסין למקום. וכך ארע, שחנה, יחד עם נשים אחרות המטופלות בילדים. ועם ילדים יתומים רבים, הועברו לקרבת טרhnן ושוכנו שם במחנה פליטים גדול של גזינט.

בינוויים התנהלו היו של אריה על-פי מתחנות שונה לחולותין. העצירים הוותיקים היו לשליטי המחנה, והחדרים, שזה מקרוב באו, הפכו לעבדיהם הרועדים מפחד. אריה נתמנה לראש המחנה. השלטונות הרוסיים נשאו ונטו רק עמו ועם חבריו הוותיקים, והוא היה חופשי לרדות ללא מצרים באליי נתינוי האחרים. ואכן, את כזו זה ניצל עד תום. את כל השנה האצורה בנפשו הוציא על אנשים אומללים ונДЕבים באלת, בהם התנקם על אכזבותיו, על התפקחותו מן האשליות הרבות שטיפח בלבו. מכל אלה ניתן היה לו להסביר את דעתו, והקרבות היו — הם. זומו גבר ביתר שאות, כל אימת שבא בגע עם יהודים, בני עמו, אז בא לידי ביטוי פרק חייו כקומוניסט חופשי ובעל הכרה, נגלהה

הכרתו במסגרת היבסקציה, והוא הלם ללא רחמים בונשך הלעג וההתגרות הצינית. הוא עיבד ופירט חוקת מלחנה שבה נקבעו בקפדנות זמני ההשכלה, שעות הארוחות, ושעת כיבוי האורות, ואוי לו למי שהברחוקה זו! עציר כי התאחר במקצת לאוכל, משום שהתמהמה קמעה בתפליה, אחת היה דין להינור מאוכל כל אותו יום, בערב, לאחר כיבוי האורות, אם ארע ואריה תפס איזה יהודי לאור הנר כשהוא רוכן על ספר גمرا מיד שלח את העבריין לתוך הלילה הסיבורי המקפיא, בשומר, על מנת שיוכל להרהר שם על מר גורלו, במידה זנשאר לו פנאי לכך עקב הצדך להיות בתנוועת ללא הפסקה, כדי להיחילץ מסכנות המות מחמת קיפאון. מתוך הנאה סדיסטיבית ניצל אריה את כוחו וshed

יומם וليلה על דרכים חדשות לмерר בהן את חייו הסרים למשמעותו. היה זה לילה חורפי של כפור. אריה ערד את סיורו הרגיל ב„עיר-הצרייפים“ כדי לגלוות דבר שיתן לו עילה לעננות את הבריות. והגנה לפתע שמע קולות זמר גבריםם שבקעו מאחד הצרייפים לתוך הלילה האפל. מנין באו?

בצדדי חתול קרב אריה אל הצרייף מפיר-המשמעת. מוכן להתנפֶל על טרפו בכל רגע, נצמד אל קיר הצרייף ובהנאה ראה כבר בעיני רוחו את פניהם המבויהליים של הזמירים לכשি�חפסו בקהלתם.

אלם... הוא נשאר עומד כמאובן: היה זה שיר ללא מילים, צלילים מעולם אחר, עולם שהרב עלייו זה זמן רב, ובכל זאת היה בכו ihm של אלילים אלה להרעד נימה נסתרת בלבו הנוקשה. היה זה שיר בעל קצב ממושך ונוגה.

אריה לא ידע להסביר את אשר ארע לו באותו רגע. תחת שיתגפל על העצורים בצעקות וגופים ויהלום בהם באכזריות בלתי מושנת כדי לחת פורקן לרגשי המשטמה הסטנים שמלאו את ישתו, הוא נשאר לחוץ צמוד אל החלון והקשיב מהריש לנוגנים ההגניגים שהושמעו אשר השרו עליו יראה מוזרה. היה זה קול חרישי מלב נשבר, קול שבא ממעקי נפש. קול ספוג עלבון מלא שנאה ללא שגרמו לכאב ורוחן אהבה ורחמים לאבלים ולמעוניים, בכיו שקולו נשמע מהתחלת העולם ועד סוף. נשמה יהודית כוABA: שרויה היה באחד מאותם רגעים נדירים שבתם יורדת הסתכלות הפנימית ומסירה את מרתקי הנפש שעדיין לא הגיא.

אגנורופיו המצוות הינו מונחים על הגדר. תחה על חיו ומצאת כשרשתה מעשים מושחתים. זכרונות טורדים עלו וצטו מתחום הנשיה ונסתערו עליו בחמת זעם כזו ששתי ידיו תפסו למאחן. זו הפעם הראשונה בחיוו, שהוא עצמו ככלי מלא בושה וכליימה. סוף סוף טעם אותה «בחילה נשגבה» מעצמו שכיה קשה היא מנסה, ששם קרבן לא יקשה ובלבך שתהא פדות לנפש, שיזכה לטליה האלוקית, להזרת השלווה... .

הגיגונים פסקו, השתרעה דממה. דומה היה, כי אור הירח עוד עמוקיק את הדממה. גם ככלות השירה עוד עמדה זמן רב הדומיה, הקויים הבודדים של הירח האירו כמה דמיות בחדר האפל.

קולו של אחד היהודים הפך את הדממה, הוא החל לשאת דרשה אריה הכיר את קולו מיד; היה זה שניואר זלמן, יהודי מסכן וכחוש, בעל שלווה נפשית תמידית, שידע לעמוד בכל התלאות כשחיו סלחני נסוך לו על שפתיו. וכך אמר האיש:

רבותי קטוני מכל החסדים! הרב הגדול מבראצלב אומר: «אל יאוש, יהודים!» מה פירוש אל יאוש, יהודים? כאשר האדם נתון בצרה, אסור לו לאבד את התקווה. רビינו הקדוש בעל התניא שת את יום זכרונו אנו חוגגים כאן היום, ערב י"ט כסליו, נתון היה בסכנה גדולה משלנו. גורדי-דינומות הוצאה על ראשו, אולי הוא ידע שתימצא הדרך להצלה הסופית, באשר רבון העולמים השם-יתברך נזק לו לשילוח מסויימת עלי אדמות. וכך אמר הרב הגדול: בעקבות דוד המלך מחבר תהילים: גם כי אלך בגין צלמות, לא אירא! אם יגוננו נבע מגלות השכינה, כי אז יצילנו השם יתברך למעוז-שם המהולל. ועוד כוונה לבראצלabei הגדול באמרו: אל יאוש יהודים! הגלות הקשה פגעה בציפור נפשם של רבים מבני עמו; בנשמה היהודית. הפחד, הצער, המריינות והאכזבה כיסו את הניצוץ של בני אברהם אבינו בקליפה עבה, עד כי רבים סבורים שהוא כבת. אך לא: אל יאוש, יהודים! אל נא תתיאשו מעצמכם! לכל אחד מכם ניתן למצוא את הדרך חורה אל אבינו شبשימים; לא נותר לכם אלא להסיר את הקליפה, והניצוץ יהיה להבה בוערת ומתקחת, שבה יוכל להתחם כל ישראל. והשם יקיים את כל ישראל, והניצוץ יהיה לאש גדולה — ושבו בניים לגבולם. גם אנו רוצים, אם נזכה שהשם יגאלנו, לשוב לארץ אבותינו, ארץ ישראל

על-מנת להקים מהריסטותיה את המכירה המזונחת המצפה מזה אלפי שנים ליד גואלת. שאיפתנו היא לחיות חייכוותא ולקיים את צווי החיים של ריבינו הדגול, ולהולג גאולה שלימה גם במובן הגוחני. ומי יתן ותעמוד לנו זכותו של הרב הוזן ו"פדה בשלום נפשי".

ושוב הידח בחלל האויר אחד צאותם ניגונים נחדרים. איש אחז ביד רעהו והחלו מركדים ריקוד חסידי. המנגינה יצאה מן הפיות בתורת זימום בלבד, הרגליים נגעו רק כלאחר יד ברצפה, הרוקדים החליקו על פני הקרקע של הצריף. ידוע ידעו את גודל הסבנה שנשכה להם, ואף-על-פי בן העז העיזו להנzie את יום הזיכרון בדרכם המטורתית. "השם לי — לא אירא" «מה יעשה לי אדם?», הם שרנו. וכך נחוג י"ט בכסלו במחנה העבודה של סיביר, בעיצומה של מלחמת העולם האכזרית. מכל המלחמות שקדמו לה אי-פעם. — — —

אריה עמד עדין כמאובן במקומו, צמוד לחלון, פניו היו חורים, מעוטים. מי יוכל לתאר את אשר התרחש בנפשו הסוערת? «אל יאוש, יהודים!» וכי לא נאמרו הדברים כאילו במיוحد בשביילו? הידע הצדיק לפניו מה שנגה שיים יבוא ואריה מן העיירה ב. יגיע לנצח כזו שבו הוא נמצא עתה? אין געשה עתה «אחר», כמו שנאמר בגמר: «הכל שביהם חזץ מאחר». לא, הוא כבר הגdish את הסאה. כבדה מדי הייתה מעמת עוננותיו הרבבים. הדרך חזדה נחסמה בפניו. ואולי בכלל זאת? כי בראשתו את החוליה הזאת, זו החוליה בשרשת ללא התחלת ולא קץ, גבר בו החשך לשוב ולהיות שכמותה, חוליה באotta שרשת מוכרת-מקובלת. הוא נזכר שלפני שנים קרא את המימרא: «כל מה שאומר לך בעל הבית עשה, חזץ מ"צא». כל מה שהבעל-הבית — הקב"ה — אומר לך עשה, חזץ מ"צא". בשנדייה לו לאדם, שהדרך לתשובה כבר נחסמה בפניו ידע: «חזץ מצא». נסה כוחך!! לבל תיחסם לפניך חזיך לתשובה. העיקר הוא, שלא להתייאש!

ובשקט מוחלט, כלעומת שבא, נסוג לאחרר וחזר לחדרו בצריף המינהלה. באותו לילה לא באה שינה על עיניו. על יצועו הסתווב מצד אל צד הירהר בדברים רבים שקדם לכך היה לוUGH להם בבוז. בליל של מחשבות התרכץ במוחו. הוא נזכר בילדותו, בבית אביו, ביום לימודיו בבית המדרש, בהרשלה בנו הקטן שודאי היה ביגתיים לדడק חביב,

חשב על העול שאותו חולל לחנה אשתו. מי יודע היכן היא נמצאת עתה ואם היא והפעוט עוזם בין החיים...

בהרהוריהם אלה חלף הליל שהיוה מיפנה בחייו. קוי היום חדרו בלט לחדרו זగרו בקשי על הלילה שסרב לילך מהדרו. לא לכל השאלות שאותן הציג לעצמו מצא תשובה מידית. אך עז היה רצונו לשוחח למחرات הבוקר עם שנייאור זלמן ולבקש הדרכה במבוכתו. בקוצר רוח ציפה לבוא השחר. לבו בער בו כמאכלת-אש.

בבוקר, מיד לאחר פת השחרית, ביקש לקרוא לשנייאור זלמן. הלה נבהל מאד מן ההזמנה, שהרי בדרכ כלל לא בישרה קריאה למפקד האכזרי אלא רעות. צו החיים במחנה היה להיבלו בהמון, לא להתבלט. אולם למרבה הפתעה קיבל אותו אריה בסבר פנים יפות, ואף-על-פי בן החזיר שנייאור זלמן משאלו אריה לפירוש החגיגה בערב הקודם. «אני שיאל כיידיך, ורוצה לעוזר לכם במידת יכולתי», אמר המפקד, להפתעתו. הייתה דממה בחדר משקלו הרוטט של שנייאור נשמע. הוא החל ליטר לו על הרב הזקן, שהנהיג ברוסיה כתלמידו של ר' בר, המגיד, ענף חסידי חדש. ניטה להסביר לו את מהותם של חסידי חב"ד, שעלי-פי דרכם מצויה המוח על הלב את אשר עליו לחוש. הוא סיפר על מסרו של הרב עיי קלגי הצעיר וכי ציד שוחרר על-פי נס, והעיר כי يوم הי"ט בכסלו בחוג כיום-טוב בכל מקום שבו מצויים חסידי חב"ד. אריה הציג שאלות רבות שונות, וקיבל תשובות מאלפות וקולטות עליהן, תוך כדי הערת שכל אלו אינם אלא הסברים על רגל אחת, ומן ההכרח שיש להן ממשמעות-דרミזה בלבד, וайлו את העיקר, בדומה למעשה בהלל הזקן והגר, יש ללמד ולשנן בשקיידה, כדי שניתן יהא לחוקר והדורש לרדת לעומקו של העניין. בקצרה: החל מאותו ערב געשה אריה לאחד משליהם!

ככל שהדבר עלה בידו, הקל עתה על חברי העצורים, ולא אחת נאלץ לספוג עלבונות והתראות מטעם הגדלה הרוסית של המהנה. אלא שעתה ניצל את מלא כשרונתו לטובה, ולא לרעה. הוא דאג למזון טוב, ולבדים חמימים. הוא צימצם את מכסת העבודה למינימום הכרחי, ארגן שיעורי-הוראה, והיה בעצמו תלמיד חרוץ. הוא חידש את ידיעותיו בנגרא ובתלמיד, ואר השפיע על חברי משכבר הימים שהיו ממנוגים

על מחנות עבودה בסביבה, לנוהג בgentilism העצורים על-פי מידת הרחמים.

מצבם של חנה והרשות בטהרואן היה טוב למדי. היה להם אוכל לשובע, וגם היחס אליהם היה יפה וווגן. הייתה זאת הפוגה רצiosa לגוף המעוונה, וחנה הייתה מאושרת שגיטן היה לה לטפל בילדה, בזה הדבר היהודי שנשאר לה לפטיטה. הרשות הגיעו לגיל שבו צרייך היה ללמידה את תורה היהדות, ובטהראן לא הייתה אפשרות לכך. לעומת ההיא הגיעה מארץ-ישראל משלחת למוחנה הפליטים. הוכנה רשיימה של ילדים שצרכיהם היו לעלות בקרוב לארץ-ישראל, על-פי הרשאה רשמית של שלטונות המנדאט הבריטי. תחילת התיחסה חנה לפעה זו בחשדנות, והטילה ספק אם אכן בתיה הספר שם בארץ ישראל הם ברוח התורה הקדושה. אחד מחברי המשלחת, גבר חובי כיפה בראשו הבטיח לה בכך צדקו שלדי הורים דתיים נלקחים לקיבוצים ומוסדות דתיים, שאין לה מה לחושש, הכל יהיה "בסדר גמור". בלב כבד החלטה חנה לשולח את הרשות עם ילדי עליית הנוער. היה זה קרבן קשה אך הכרחי בשבייה, כי עתידו הרוחני של בנה היה חשוב לה מקרבתו הפיסית.

הרשות הייתה נער פיקח. ידע את כל הברכות בעל-פה, נהג מדי יום להתפלל בסידור ודבק בכל ישותו בערכי היהדות. תמיד ציפה בכליוון עיניהם לבוא השבת. כבר ביום הרביעי נוהג היה לשאול בחוסר סבלנות: "מתי כבר תגיע השבת?" וכשבעת הדלקת הנרות, ביום חמישי, כסתה חנה את עיניה בידים, חיקה הרשות את תנועותיה לפרטי פרטים, וכשהיא התבוננה בנורות הדולקים ושפכה את לבה בתפלה חרישית בפני הבורא, כshedmuot zolgot me'iniyah על פניה החרזים קמטים, היה הרשות ניגש אליה, מהכך את ראשו המתולタル בשמלתה, מרימים את ידיו הקטנות כדי להחלק על לחי-אמו, ואומר: "אמא'לי, אסור לבכות היום, כי היום שבת!" שכון כך נהגו לאמור לו תדייר כל אימת שהיא בוכה בשבת... ועתה נאלצה להניחה לו לנסוע למרחוקים, לבדוק. לא הייתה אפשרות להילוות אליו, כי האנגלים התעקשו להרשות את הכנסה רק לילדים בגיל רך, ללא מלווים.ומי יודע, הרדאה חנה, אם עוד תזכה לראותו שנית, ואם באמת יקבל את החינוך הדתי הקפדי שלמענו, ורק למען הסכימה לקרבן הגדול של הפרידה מעליו.

הרשות היה צער מדי כדי שהפרידה הצפויה תטיל עליו את חתתה. אמרו שככל הילדים יסעו לא"י. והוא הרבה לשמע על כך זה שבועות, עד כי התכנית נועשתה לחלק בלתי נפרד מהיון החדשם בטהראן. כבר ידע לשיר משירי ציון, וציפה ליום נסייתו צפות אדם למאורע ממשת, מה עוד שחנה הבטיחה להctrף אליו בעבר זמן קצר.

«העיקר», אמרה לו אמו, «שלא תשכח שאתה ילד יהודי וחיל עתיד מצבאו של מישיח בן דוד, ואל תשכח את אמך האוחבת אותך בכל הלב». כשבנפדרה מעלי, הסתובבה תרישית וניגבה את דימוניה במחטה לבב ירגיש הילד בהתרגשותה.

חנה בכתחה כל אותו לילה, ואחריך החלטה לעשות כל מאמץ שאף היא תוכל לעלות ארצה ישראל. הדבר היה כרוך בקשיים לא מעטים. הימים היו ימי מלחמה, והאנגלים התעקשו שלא להרשות אלא לקומץ עולים לעלות לארץ מדי חודש בחודשו. זכות עדיפות ניתנה, כמובן, לייהודים שבאו מארצות הכיבוש הנאצי ואשר אשרת העליה היהת עשויה להציל את חיים. אולם חנה לא הירפה ממאציה, ולאחר שידולים רבים ללא הרף, שארכו שנתיים, הגיע סוף סוף למטרת הנכפת עלתה לארץ ישראל.

קבוצתו של הרשות, שבדרך הארץ צורפו אליה אי- אלה עולים «בלתי-חוקיים», הגיעו לחיפה וושוכנה במחנה-קליטה של עליית הנער בסביבת העיר. הרשות לא הבין הרבה ממה שהתרחש מסביבו. רק דבר אחד ידע; כל מי שהובש כיפה, ידידו הוא וכל המתהלים גלויה-ראש, הם אויביו. לתקדמתו ראת, שמספר גלויזי הראש עולה בהרבה על חובשי הכיפה, ודבר זה ציער אותו והעציב אותו מאד. يوم אחד נקרא הנער לחקירה לפני קבוצת גברים, שאחד מהם היה חובש-כיפה ועל כן דתי כנראה, ונדרש להשיב על כל מיני שאלות שהוצעו לפניו. בגון: אם הוא יודע את הברכות, אם יוכל להתפלל בשטף מתוך הסידור, אם הוא מביר בעליפה את המלים של תפילה «שמע ישראל», אם אמר נוהגת להדליק נרות-שבת מדי שבוע, וכיוצא-ב. הוא השיב על כל השאלות בחיזב, ופני האנשים בוועדה קרנו בסיפוק לא רק פניו של הנציג הדתי, כשהנער הקטן חזר באוזנייהם בהתלהבות ובהדגשה על ברכות המזון, וכל היתר שנדרש ממנו. לפתע שאל אחד

האדונים: "והיכן נמצא אביך?" הרשות נזכר בתשובה שאמו הייתה גוהגת לענות על שאלת זו, והוא הפליט מניה ובייה; "הוא קומוניסט הוא נמצא ברוסיה!" הרשות לא ידע איזה אסון הוא הולל בדברים אלה לעצמו ולעתידו. אנשי הוועדה החלו מתחשימים בהתרגשות בינם לבין עצםם, הם התווכחו וניפנפו בלהט הפולמוס בידיהם באוויר, חובש הכיפה קפץ ממקומו כגשוך נחש וביקש לשכנע את הנוכחים כי הילד קיבל לפיו כל הכוחות חינוך מסורתי ולא חופשי, אך לשוווא: הרוב הבהיר את הקוו, והרשות נשלה להתחנד באחד מקיבוצי השומר הצעיר, שם, היה מקומו בבנו של קומוניסט.

תחילה נמצא המקום חן בעינינו. החיים בסביבתו החדשה היו עלייזים עד מאד. חבריו החדשים לימדו אותו לשיר ולרקד, בכל הזדמנויות נערכו חגיגות מיוחדות, והaicל ניתן בשפע. הרשות התפעל מן הנוף הנادر, ונגהנה מן היחס הנאה ומטוב הלב שהשפיעו עליו מדריכיו. רק דבר אחד הפליא אותו: כולם התהלו גלויי ראש. הייתכן הדבר, שבארץ ישראל, ארץ האבות, היו רק אפיקורסיב מפידי תורת השם. יהודים חוטאים וכופרים בעיקר? בארצו של אברהם, יצחק, יעקב, של דוד המלך ושל הנביאים? אכובתו הראשונה הייתה ביום השבת, כשהייפש לשוא את נרות השבת. למחמת, בשבת, נדham לראות שהעבודה בקיבוץ ובשדות נמשכה כרגיל, כאילו היה זה יום חול כבכל הימים. הוא שאל את מדריכו לפשר הדבר, אך הלה השתטט מתשובה, וניסה להסביר כי מנהגי הדת יפים רק ליהודי חוץ-ארץ. ואילו כאן, בארץ ישראל די בכך שיהיה יהודים הבונים את הארץ. הודיעוות פתאומית שהתחוללה ברגעו פנימה משחלה מבין لأن הוא נקלע הרעדיה אותו עד עומק הלב, והוא נתן פורקן לרגשותיו בהימלטו מן הקיבוץ עוד בו ביום, מבלי שירגישיו בכך. רק לאחר שחלפו כמה שעות, והרשות הלך בדרך בסביבה, בחפשו אתampo האהובה עליו, הרגישיו בקיבוץ בהיעדרו ושלחו קבוצת גברים חסונים להתקאות על עקבותיו ולמצאיו, בינתיהם התעייף הילד מן המאמץ הגוףני, התישב ליד אילן, נשען על גור-העץ ונרדם. וכך מצאה אותו חוליות המהփשים. כשהוא רdom נתן בשינה עמוק והזירעה אותו לקיבוץ. מקרי בריחה נספים התרחשי עוד פעמיים מספר, אך אט-אט נשבר כה ההתנגדות של הילד שהושפע יותר וייתר מבחינה רוחנית

על-ידי סביבתו. בחלוף מטפר חדשים, לא נבדל הרשותה במאומה מיתר הנערים בני גילו. הוא למד בבית הספר של הקיבוץ, עבד קימעה אך ערכיו היהדות הורחקו מתוועתו במפגיע.

אמו שיגורה לו לעתים מכתבים. היא בקשה לקיים את המגע עמו, אך במהרה נוכחה שאין לה לשון משותפת עם הילד. כי הרשותה למד בינהיים לדבר ולכתוב עברית, ושבח את היידיש שהורגלה לה מבית אמו. ומשסוף סוף הגיע אף חג'ה לארכ'-ישראל, מצאה שם, כתים שנתיים של פרידה, הרשותה שוניה זו. מי ידמה בנפשו את צערה של האם, כאשר, בהגיעה לקיבוץ, ראתה לאיזו סביבה נקלע בנה האהוב...

היא נסעה למשרדי עליית הנוער, בכתחה והתחננה, וביקשה שילדיה יועבר מיד למוסד, או לקיבוץ דתי. אך העיבו את פניה ריקם, והסבירו לה כי אין אפשרות כזו, כיוון שהזועדה החליטה והכריעה כשם שהכריעה, אלא אם כן מוכנה חגה ליטול אותו בכלל לביתה, ותחנך אותו על חשבונה,aset טוב בעיניה. בכך לא יכולה חגה להסתכנים. כי הפרוטה לא הייתה מצויה בכיסה, היא הייתה חסרת מקצוע, ובוקשי עלה בידיה להתרנס למחיה. על כן, בלית ברירה, ה策רפה אף היא לקיבוץ, ואבלה בו במתבה ההורים שנוהל על טהרת הקשרות. חגה קוותה שקרבתה תוכל להשפיע על בניית השפעה דתית, וכי אולי יתרחש נס ביום מן הימים ותוכל להחזירו לחיק היהדות החרדית. כיצד והיכן — זאת טרם יכולה לנחש. האלים שבسمים, אשר עוזר לה עד בת, עוזר יעוז לה גם להבא, חשבה בלבها. עוד תימצא הדרך להציל את הרשותה מציפורני האפיקורסים!

המלחמה האכזרית באה לקיצה. כפי שקרה לא אחת בתולדות האנושות, הייתה גם הפעם ידו של כוח הטוב על העליונה במאבק עם כוחות הרשע. לאחר חגיגות הניצחון, שנערכו גם בסיביר הרחוקה, ואף במחנות העבודה שבה, התעוררה מבין הגולים היהודים בעית עתדים, הבריחה מרוסיה והעלייה לארכ'-ישראל. על-פי צו הרב, שישב בניו-יורק וניצח ממש בפרטיו פרטיטים על פעולות ההצלה של נאמנו במחנות הצליחו, אריה ומרקביו החדשניים בדעתם להגיע ארץ להשתקע במושב של חסידי חב"ד בקרבת תל-אביב. שם, במעוז החסידים המזוהה, החלו החסידים בפועלות בניה ענפה; הוקמו יישובות, בתים ספר, תלמודי-

תורה, מוסדות-ילדים. באו אליהם ילדים יהודים מכל השכבות שהוריהם ביקשו לchnוכם על ברכי התורה הקדושה ולושות מהם יהודים טובים ונאים לעם וארצם. אחד הפעילים ביוזר במשימה זו היה אריה שנמצא בכל מקום שבו נזדקקו לגבר חסן ופיקח. קולו הערב ידע ללוות את פעולות הבניין בניגונים חסידיים מעוררי התלהבות, שהיה בהם כדי להגבר את מרצם של הבנאים ואת להט התמסרותם לרעיון נתיניהם הנשגבים.

מצע מיוחד תוכנן לקראת ל"ג בעומר. ריבות נתכנסו אז במירון, בחלקם חזים שבאו ליטול חבל בהילולא ליד הקבר של רבי שמעון בר יוחאי, ובחלקם סקרנים סתם, שרצו להיות נוכחים במעמד המקורי. רושם אדריך עשה מהזה אלף הנרות הדולקים בתוככי המערה. דמוני המונים בכו, התחננו והתפללו, על מנת לצאת לאחר מכון בריקוד ובשרה מסביב למזרחה, לקול מניגנות עתיקות הימים, לתהילתתו של זכר בר-יוחאי. חב"ד הבין, מה גודלה רגשותה של הנשמה היהודית, ואף בני קיבוצים מן הסביבה נהרו במוניהם למירון, כדי לחוץ בארץ השנanti, ולעקוב מקרוב אחר ההילולא.

לאريا הייתה זאת הפעם הראשונה להיווטו במירון. הוא נمشך למקום כבמטה כסם, כאילו הרגיש בנימי נפשו כי אכן ייחוץ גורלו. לאחר הדלקת הנרות החגיגית, והשמעת הזמירויות המסורתיות, כדי ריקוד, יצא אריה, שפרש מהוג רעיון, לגבעה סמוכה כדי לסקור את המונים שהתרכזו מסביב להבות.

היה זה ליל-ירח בהיר של אמצע החודש, ורוח חרישית נשבה בין ידי העצים. האיר היה שקורף כל כך עד כי אפשר היה להבחין אל פניו שלו האפק ברכסי הרים. היה זה לילה שנתבקש בו לעורך את חשבונו הנפש. כל עברו של אריה חלף על פניו באזור מוחשית. ימי החדר, בית אבא, ימי בית המדרש, ארושיו ותונתו שפתחו תקופה חדורות-תקונות שנסתימאה באורח כה מהפיר ועגום. נזכר אריה כיצד נתפתחה על-ידי הליצים קל' הדעת. אין התגנום בחנה אשתו על לא עול בכפה. עבירה גוררת עבירה; לאחר מעשה התגנורות לאשתו בא מעשה התגנורות לעמו, שהוליך אותו לקומוניזם, גם רבים מבין חברי נגרפו עמו בהתלהבות. הוא ראה עצמו בעיני

רוחו כתלמיד בית-הספר של הקומינפורט במוסקבה. והחנינה על כנפי הדמיון בפעם האלף בעלבון הצורב שבחיסולו הרוזני, בפיסולו קומוניסטי מוכר ובעל-ערך, והפיקתו לגולה מנודה ומורחק מכל עמדה. עתה עקל אחר מעשי האכזריות של עצמו בחנה הגולים. ראה כיצד הוא מתעלל בחבריו העצירים החדשניים, והתקשה להאמין כי אותו סאדיסט גס-דרוה שתעליזיו שימשו גושא לסתופורי זועה במחנות, היה הוא עצמו, ר' אריה החסיד, שעמד עתה על גבעה והשקייף על מירוץ והילולא שנערכה בשטחה ובסביבתה. נגד עיניו עלו ימי המפנה הגדל, כשהמצא את דרכו חורה ליהדות, כשהחל להיטיב עם בני עמו, תחת להרע עמם. ומה גדול היה הפצז לכפר על עזונותיו.

לאחר המלחמה פנה אל הרב לניז-יורק במכתב ארוד, בו תיאר לפניו את כל תולדות חייו הסוערים, ובקיש ממנו שיתפלל למעןו על מנת שיקום בו הפסוק: ימים ראשונים יפלו. למען יعلמו ימים מרימים וمبושים אלה ולא יזקפו על חשבונו. לפניו זמן-מה הגיעה המשובה, ונאמר בה כי זכותו הנוחית, כשהוא משתדל להחזיר ילדים יהודים בדרך הישר, תעמוד לו מנגד וכיופר לו על מעליין. בלב פועם ונירגש קיבל אריה את הבשורה הטובה. רק בדבר אחד נכשל עד כה: למצוא — ولو ברמז דק — את עקבות אשתו וילדו יחידי, אף על פי שהיפש אחראיהם בכל הערים הגדולות והקטנות. מה שלא עלה על דעתו היה, שחנה והרשה עלולים להימצא בקיבוץ של תנועת השומר הצעיר...

מחר, הרהר אריה, יהיה יומ-עבדה חדש ומלא. הילדים שנזדמנו ל已久 מירוץ, קיבלו כל אחד מתנה נאה ומלאת טעם; דובשנית הנושא את אחת מאותיות האלפ-בית. אריה צירף אל השيء פניה ורגשת אל הורי הילדים שבה הם נתבקשו, אם אכן הם חרדים לנשימת יצאי חלצייהם, להכניסם לבתי ספר דתיים, ולהדרי-לימוד. לא היה כתוב שם לאילו בתים ספר, כי אחד העקרונות של הרב הגדל היה שלא להיכנס אף פעם למאבק או פולמוס עם גורם דתי אחר. לאחר מכן באה שעתם של המזמורים והשירים שהועברו ברם-קול. זה המגע האישי עם הקהל. תפנית עשרה ומגונת, חשב אריה, ואולי יזכה, בעזרת השם, למצא בכל ההמולה והשמחה גם את אושרו הפרט ביום מן הימים. הוא

חזר אל המדורה, פילס לו דרך בין המוני האדם, ונכנס לרחובות קברו של ר' שמעון בר-יוחאי, שלידו אמר תהילים בקיל חנוך מבכי. הבקר החל לפירוש משלתו. כתמים אפורים הופיעו על פני הרקיע. הירח סר ממסלו ופינה מקומו ליום התולך וקרב. אריה ניגש לאחד השקעים באולם המבוא ושתחה כפה מהبيل, שהוגש לו עליידי אחת הנשים הצדיקיות שטרחו פה כל הלילה כדי לכבד כל דכפין במשקה חמ, למען יהא לו כח מחודש להגיד תהילים לשיר ולרכוד. השעה הייתה לפני חמיש, חשב כי יגען לו וודאי לטבול במחצית השעה שעוז عمדה לרשותו באגם מגידו כהכנה לקרהת היום הקשה שלפניו.

הוא הלך בשיפולי השר וירד במדרון התלול אל המדרות קברות של היל ותלמידיו, ושם המשיך לקבר שמאז הוקן שהיה טבול בירק מלבב. המדשאות המוריקות היו מכוסות טל של בוקר, והם שפעו פרחים רבי גווניים, תאווה לעיניים, שהעלו ריח ניחוח בנחירים. אויר הבוקר הצח וחחריף נכס נריאות וריענן את המוח והשרירים. הרי הגליל נראו כעומדים על המשמר באוויר הבקר הנוצץ. הוא העלה בזכרונו את זריזות המשש האדומות בהרי מולדתו, שהזהיבו בזיו דהbab מופז ותוך כדי מחשبة השתלטה עליו הרגשה בלתי ברורה שדמתה לאושר. בונפסו הייתה חרדת התפעלות בפני דמתה היוקם. כאן שרד שקט רק מי האגם המו. הוא פיזם לעצמו שיר-לכת עליון במקצב צבאי, בשאותו השני משטור בו המשפט המנחה הייתה לעוגן הצלתו: אל יאוש יהודים! וכך ירד והגיע עד למי מגידו על מנת לטבול בהם.

מבטו נפל על קבוצת נערים, אנשי-קיבוץ, בחברת מדריך, שנפגשו ליד האגם בצל אחד העצים. המדריך הבahir להם את תולדות הקרב של דבורה הנביאה וברק בעמק מגידו. אריה הקשיב זמינה לדברי המדריך, ומיד התעורר בהציגו שאלה למדריך בעיצומה של הסברתו: «ומדוע אתה מספר להם רק את מחצית הסיפור?» כל הילדים הפנו את ראשם לשואל. הלה התקרב ללא חת והמשיך בדברי התוכחה בשאלת נוספת: «מדוע איןך מספר את אשר כתוב קודם לכן ולאחר-מן בתנ"ז, דהיינו שדבורה הנביאה לימה עמה גם תורה אלקי?» מדוע איןך מדבר על אליו הנביא, על אלישע ועל שאר הנביאים? מדוע איןך מספר על הנגינות הפלאית של

השם יתברך עם עמו בכל תקופות ההיסטוריה, שבעי סבלות וצער, על ההשגחה העליונה השומרת על גחלת ישראל בבל תלדות העם? מדוע אתה מair רק את אותם החלקים של התנ"ך ושל כתבי הקודש "התואמים" את השקפת עולמך, מבלתי הגיט את מורשת אבותינו לדור העזיר כפי שהוא: שלימה ומזהירה במלוא כוחה המוסרי והלאומי? אריה לא המתין לשובת המדריך, הסיר מעליו את בגדיו וטבל באגם הקרייר, כדי לחתיחד עם מקור הטהרה. וכשיצא מן המים, וניגש לעז, ראה, שהמדריך והנערים מן הקיבוץ נעלמו מכבר, הוא נחפו לעלות לגבעה כדי להקדיש את היום לעבודת-הברוא. הוא חש כיצד הולם הדם בעורקיו תוך הצפיה המסתורית לאשר עומד לבא. דומה היה שכל היזו של האביב העומד מאחוריו הכתלים משתקף בנש茅תו.

בחצר הגדולה הייתה כבר תוכנה עריה, אבות הרימו את צאתיהם על הכתפים, ורקדו עם בעליונות נלהבת, תוך-כדי מזיגת יי"ש, גנישה מדובשנית, וחלוקת ממתקים וברכות מזל-טוב.

אריה נעמד עם אחדים מחבורי פסיעות מספר מהוז לחצר, והחל שוב משמי' בקולו הערב שיר-מזמור ותהילה לבר-יוחאי. והקהל חזר בהדגשה על הבית האחרון של מיזומו, שדבריו הידידו בין רכסי ההרים, לאמר: "אלי אלי — למה עזבתני??" יותר יותר עלתה התלהבות המוניה, יותר יותר חשו הנוכחים כי המלים נועדו רק להם, עד כי, כבוארה טבעי, נאחזו הידים בריקוד והחליקו הרגלים על פניו הרצפה. וליד קברו של רבינו שמעון בר יוחאי פצחו קולותיהם של ילדים יהודים בשירה: "אלי אלי, למה עזבתני?" כל הלבבות היו גdotsי החוויה הגדולה.

כאן נראה נציגות בזעיר אנפי של קיבוץ הגלויות: יהודים פולניים, רוסיים, גרמנים, רקדו עם אחיהם בני תימן, פרס, עיראק ומרוקו. רקד החנוני ממאה שערים עם הפועל השחור מן העמק, בשורה אחת איש הקיבוץ מן הטביבה עם הפקיד המינגלי ממושך חיפה. וכשהם סגרו את עיניהם, ונשמו למלוא ריאותיהם את אויר-הבוקר הצח של הרי הגליל, לאחר ליל-شمורים שעבר עליהם בתפילה והתייחדות, ליד קברות הצדיקים, ניתן היה להם לחוש בקדושת המקום הזה, ובעיניו רוחם שיערו בנفسם את שיתרחש ביוםות בוא המשיח, שמחוזתו לא

יהיו שונים ממחזה זה... «אל יאוש, יהודים! אל יאוש, יהודים!» צעק אריה תוך מתן עידוד, לעבר המון הרוקד. — — —

אריה היה עייף וחתישב ליד אחד העצים, לפוש קמעה, לפתח ה策טרפו אליו כמה ילדי-קיבוץ, אותם הנערים שניפגש עם בבוקר ליד מי מגיז. הם שמחו לראותו ונכנסו עמו בשיחה ערלה בענייני דת. אך שעתו לא הייתה פנוייה, שכן צרייך היה לשיר עתה ברם-קול נגוניים של חסידי חב"ד. לכן נידבר עם לשעה יותר מאוחרת, באותו מקום.

במקביל לשירותו רצה אריה גם לבטא אי אלו מהשופחות על החסידות ועל היהדות בכלל. הוא לא ביקש בכך תכילת מסויימת, כל שרצתה היה לעורר עניין, להראות, שהיהודים האמיתית ימולח להצע לאדם היהודי הרבה יותר מן התהים השטחיים «המודרנים», שכח מתחאים בהישגיהם.

בקושי רב פילס לו אריה את דרכו בין הבריות הצפופות והגיעו לרם-קול. ליד המיקרופון ציפו כבר ידליו לבואו בקורס רוח. הוא החל להשמיע את הניגונים בקולו הערב וגברי, תחילת כמתוך זימום חלש, לאחר מכן הלאז' וגבורה, ובעקבות הזימרה השמייע מאמריהם חסידיים שבמיטוכם עבר שוב לניגונים. משפטים את התכנית, הייתה את גפשו בנגישה מכרייך טעים, והלך לקיים את פגישתו עם הנערים מן הקיבוץ. — — —

כל אותה העת נשארה חנה בקיבוץ. היא נטלה על עצמה את התפקיד לנוהל את מטבח ההורים, ומילאה אותו בנאמנות ולשביעת רצונם של כל הנוגעים בדבר. המטבח היה כשר למדהرين, האוכל טעים ומזין, ורבה הייתה שמחת האשפה כאשר בשבתו הופיע גם רבים מאנשי הקיבוץ על מנת לטעום בהנאה מיוחדת ממאכלי שבת החביבים: טשולנט, יומ-טובי-קרפליך, ושאר מאכליים ערבים לחיה

הילדים הצעירים שטרם הושתטו ע"י תורות התבעל הקומוניסטיות נודמננו לעיתים קרובות למטבח הסבאות, וטובחו מדי ערב שבת במעמד התאגני של הדלקת נרות-השבת, הסתכלו ביראת כבוד בשולחן העורך עם מאכלי השבת, ונידבקו מחריגיות הסדרים מромמי הרות. הרשות עצמה נהג מדי שבת לאכול את כל סעודותיו אצל אמו, במטבח ההורים. אף כי היה מסור לאם בכל נימי נפשו, לא יכול היה לגבור על הלוחץ הרותני שהופעל עליו

מטעם מדריכיו ומחנכיו. הנה נמנעה בכוונה תחילה מלהשפיע עליו בכוח או בחומרה, כי היא ידעה שהדבר היה מעורר את התנגדותו וייתר מזה. להיפך, היא גילתה לו אהבה כנה, כדי למשוך אותו אליה, ושמחה לכל גילוי של נאמנות יהודית שבאה לידי ביטוי מצד הילד.

זמן מה לפני ל'ג בעומר דובר בקיבוץ על טיול משותף למירזה, מקום הטיול, שבה אפשר לركוד משך מחצית הלילה. הרשות, שאר הוא ביקש להשתתף בטיול הזמן גם את אמו, שהסכימה להילוות אליו ברצון, שכן זמן רב שמעה על רבי שמעון בר יוחאי. אולי יתקבלו שם התפילות בזכות הצדיק, חשבה בלבها.

משתחפי הטיול הגיעו במכונית הקיבוץ בעוד מועד להדלקת המדורה, ומণיאן נפרדו דרכיהם. הנה נשאה בסביבת הקבר, אמרה לידיו תהלים, וחשה תוכן כדי כך רגש של חסינות מורה, שכמותו טרם ידעה מזה שנים רבות מאז נישואיה האומללים. פעמים יצא החוצה כדי לשאוב קצת אויר צח.

באחת מהזדמנויות אלה שמעה זימרה מבוצעת ע"י קול ערב ומהדהה, שהיא מוכר לה משום מה עד מאד, אלא שלא יכולה להזכיר מניין. היא הלכה בכיוון הזמר, עד שנוכחה שהקהל מגיע מכיוונים שונים, ולאחר התרוצחות של שעה קלה בין המונחים ניגלה לה, למרבה בשתה שהיתה זאת שירה מן הרם-קול. «היה זה תקליט או זמר חי?», שאלת את אחד החסידים, משגהיגת סופ-סוף לאחר השידור, ולתדמתה הייתה התשובה: «על איזה תקליט את סחה! זה היה רב אריה, הזמר הטוב ביותר מכולנו, חסיד חב"ד!»

היא חשה בפיק ברכיים וצריכה הייתה להשען על אילן ולא, הייתה מתמוטטת בו במקום.

«והיכן רב אריה זה?», שאלת בקול רוזע.

«וודאי הלך לו לכיוון מי מגידו, זה עתה סיימ את זימרתנו ואולי הלך להינפש במקצת». הייתה התשובה.

היא פסעה בצדדים כושלים לכיוון שהראו לה, הלכה כשיוכרה, ראש הסתחרר עלייה, ולא ידעה עוד כיוון או מטרה. היא הגיעה לאילן על רקע מי מגידו, וראתה שם את נעריו הקיבוץ, ובתוכם את הרשות,

כשהם עסוקים בשיחה רצינית וממצה עם איש בעל ז肯 שחוֹר כפחים ועיניהם יוקdot מבריקות בלחת האמונה.

„אריה! הרשלה!“, נפלטה מגרונה היבש קריאה נואשת, בטרם נפלת מתעלפת על הקרכע. — —

משפקחה את עיניה, ראתה את דמיוניהם של בעלה ובנה כשהם רכונים על פניה ומנסים להשkontה מים מהיידנפש. אם כן מצאו גם הם זה את זה, חשבה חנה וחיוּך של אושר עילאי השתקף על פניה החרוצשים קמטים מרוב צרות. „א שינט דאנק“ רבונו של עולם!..

אוד נוצל מאש"

במושב קטן, לא הרחק מתל אביב וירושלים, ישב ר' ליפה פרידמאן, "הרב מאודבאר" כפי שכינו אותו.

לפניהם שגניהם עלה ארצה לאחר טליתולים רבים עם קבוצת עולים מטרנסילבניה. לעולים הוציאו בתיהם אבן עם גיגות וכל הדרוש, והם קיבלו את ההצעה, אף על פי שנאלצו להצטרף באורח רשמי למפלגה פוליטית שלכעסה היה מצעה רחוק מרוחם.

ר' ליפה עצמו יכול היה ב拈ול להסתדר בירושלים או בעיר אחרת. הוא ויתר על כך, מתוך שיקול "בתוך עמי אנוכי יושב", ונשאר בין מכריו מחוץ לארץ. באותו מושב התגוררו כבר כמה קבוצות עולים מארצות המזרח ומחימן וכן מעתים שבאו מארצות אירופה. הרבה היה יוצא ליטא. והשתדל לעצב את דמות האוכלוסייה המגוונת לקהילה סדירה ותקינה, תפקיד לא קל כל עיקר. ר' ליפה עצמו נקרא הארץ הולדתו הקודמת "הרבות הצער", לא רק על שם שהיה צער לימים עצמו, אלא כיון שהוא רבם של הערים. היו לו תוכנות מנהיג מובהקות והוא ידע, בעצמו קרבתו, להשפיע על כל הסובבים אותו, להניעם למצאות ומעשים טובים, ללימוד התורה ולגמרות היסדים. הוא לא הפעיל שטף של דברים, נהפוך הוא: הואאמין שתק, אך די היה במעשו כדי לחזור לליבות הסובבים אותו.

אביו של ר' ליפה היה רב גדול ומפורסם בעירו. הבן, ליפה, "שייש" את אביו, דבר החשוב כל כך לתלמידיהם. ממדחים נחרו אל הרב הגדול והציגו לו קושיות ושאלות, בעלה ובעתב, וממנגדו של הרב היה לשטח את הקושיה תחילה לפני בנו וללבן יחד עמו את הבעיה לכל צדדיה. באופן כזה זכה הרב הצער לביקיאות, כפי שפעמים מבני גילו יכולו לזכוף אותה לזכותם.

לפי כל הסימנים והנתונים צפואה היהת לו לר' ליפא אח תמשרות הדתיות, המכובדות והחשובות בכל הסביבה. אלא שכאן בא המלחמה האכזרית ושם לא אל את כל התכניות היפות... הרב הוזע, ועמו חלק הארץ של בני קהילתו, גורשו מן העיירה אל מקום שמננו לא שבו עוד. ר' ליפא עצמו ניצל בדרכ נס, אולם משפחתו — אשתו וילדיו — ניספו אף הם בשואה האומה. השמועה על אסון בני משפחתו הגיעה אליו בהיותו במחנה העבודה. הוא היה המומך. לא פעם הרהר בקנאה על יקיריו שכבר עברו את מסך היסורים הנוראים שבם מצוי היה זה עתה. הממוניים עליו התעללו בו באכזריות, ובדברם כל רגש אנושי אצלו גרמו לו להשפלת נוראה. אך בתוך המרת השוארה בה שקע הבבב עוד נצוץ תקווה — ארץ הקודש! כשהשתרע על דרגשו העלווה במחנה האימאים לאחר עבודה הפרך המכלה חלם בהקץ על ארץ ישראל — ארץ אבותיו, בגעגועים לוהטים ציפה לרגע בו יוכל לעלות ולהשתקע הארץ, להתחיל בחיקם חדשים חורש שכחת כל זועות העבר. משהעידו לו חברי כי ישנים רבנים הרבה בארץ ואין מצפים שם לרבי, השיב מניה ובייה:

“וכי כרב רצוני להשתקע שם? בקטייף עבודה, ככל פועליו השرون!”
ועז היה בטחונו כי כקוטף פרי הדר יוכל להיות שם מאושר...

המלחמה האיגן: נסתימה. ניתנה האפשרות לעלות לארץ ישראל. ר' ליפא אסף מסביבו מספר גברים רזוקים ובעלי משפחות שרדו, על נשותיהם וטפם. ומשגינו לארץ האבות, החליטו להישאר יחדיו בכבוצה מאורגנת, ולהשתקע יהדי במושב החקלאי. צפויות היו אפשרויות פרנסת צנעות עד מוגבלות: מי בחקלאותומי בלו. אנשים חרוצים, בעלי חידות-עבדה, יכולים היו להוציא את פרנסתם בכבוד, לאכול אוכל רב ומן, ועם זאת ליהנות מרקע יהודי מסורתי. ואילו ר' ליפה בחר לעצמו מקצוע מיוחד.

אכן מקצוע זה בא לו עוד לפני שנים רבות. בן 18 או 19 היה אז שקוע כלו בלימודי הגמרא יומם ולילה, ללא ליאות. אמרו שראתה שכוחותיו כלו וכי מעט הוא באכילה ושינה ניטה להשפיע על הבן שינה גותות בכל מעשיו, אף בלימודים. ומשאותה התרומות לא העילו, הלכה ו“התלוננה” בפני הרבה וביקשה ממנו להתעורר בדבר.

„הו יש גם קצועות אחרים במדעי היהדות, פרט ללימוד הגמרא“, אמרה האם, ולמה זה לא לימד למשל, להיות סופר קלף? הן כתוב ידו הוא להפלייא! הרב קרא לבנו ואמר:

„ידעע לך שלשה דברים מצויה תלמיד-חכם למדוד: כתוב, שחיטה ומים. תתחילה אתה בכתב, והשאר יבוא מאלינו.“

ואכן, כך הייתה. הוא למד את הדינים והתאמן בכתב ולא יצא ימים רבים ור' ליפא היה סופר טוב, אף כי חסרה לו התחמות והוא כתב עדין לאט. בחולף הימים הוסיף למקצע זה גם את מקצע השחיטה זב היולד בנו בכורו ערך לו את ברית המילה במוזיאו וכעבור זמן קצר החל שמו לפניו כמוחל מבקש שנקרא מקרוב ו מרחוק למלא מלאכתו הקדוצה.

עתה, לאחר עלותיו ארץ, לא רצה לדעת דבר וחצי דבר מקצע הרבנות. נתון היה עדין בתוך הזיכרונות הנוראים שדבקו בו מתוקפת האימים שעברה עליו מעבר לים. הוא היה ליטופר, כתוב את הפרשיות של תפילים ומזוזות ומכר את רובן ליוצרים שלחונים לאמריקה. דבר זה הבטיח קיום בכבוד לו ולמשפחה חדשה, שכן נשא לו אשה שנית עם כל זה נשאר ר' ליפא כקדם מנהיגם הרוחני של בני חבורתו. בתקופת הזורייה יצא עם חברי האיכרים לשדה על מנת להבהיר להם דיני כלאים. בעת הקציר היה נותן עצות בדבר תרומות ומעשרות, ובכלל היה תמיד מוכן לחת עצות וחיווק או עזרה דחופה לכל נזק. אף על פי כן נשאר אחד מן השורה, סייר לקל ביבודים או ליהנות מעדייפות.

אתה לשבע, בעת הסעודת השלישית, נتناסוו בביתו אנשים רבים. הנשים והילדים נשארו בחוץ, עם אשת הרב, בגין המוצל. אותה שעה נטלו הגברים ידיהם ל„לחם משגה“, וביצעו על שתי חלות למצות המסורת. השעה הייתה מאוחרת למדי החמה שקעה ונפרדה מהיום כשר' ליפא מסלסל את קולו הערב בתפילה והשאר השמייעו זה אחר זה, זמירות, איש איש והזמר שהייה לו חזקה עליו. „שבת וינפש...“ כל אחד חש בעצב, שכן, עוד מעט ושבת נאה זו תחלוף לה. ורק כעבור שבוע נוסף, שבוע קשה וארוך, תבוא שבת אחרת, חדשה. בליל שני, קיבלו את פניה כיה ונאה לבת מלכה.

השבת יכולה כשלעצמה נחוגה תמיד בתפילה, בלמידה ובסעודת לכבוד שבת. וזאת, בשעת הפרידה, כשםמש ניתן היה לחוש בקדושתה של השבת, צריך היה להיפרד מעל הנשמה היתריה. ויבgesch — וייאבדה נפש... במעמד זה נהוג היה ר' ליפה להשמי דברי תורה זו הפעם היחידה בכל השבוע באזני הקהל. הוא ידע ללקט את הדברים מתוך לב-לבו, ולהחדירם אל לבות המסובים, ידע מאיין כמווהו להעלות על נס את מצבם של היהודים העמלים הטובים הללו נוכח תפקיד היישוב היהודי בארץ ישראל. הוא חיזק אותם ועורר את מרצם, ודבריו היו נהיירים לכולם כאילו השמיים בשעת נעילה: 'פתח לנו שער בעת נעילת השער, כי פנה היום?' הייתה זו השעה רועא דרעין, כפי שמספר ר' ליפה, וכל אחד הבין דברים קדושים אלה של הזוהר.

אתה לחודש, וזה היה כמעט תמיד בראש חודש, נסע ר' ליפה העירה, לרוב לירושלים, או גם לבני ברק ומקומות אחרים שם היו מצויות יישבות. באופן רשמי הייתה תכלית נסיעתו כי עליו לשאת ולחת עם סוחריו ולסכם את החשבונות, גם לקנות חומר לקלף וכו'. אולם חלק זה משוחתו בעיר גתאים כהרף עין, ושאר זמנו הוא הקדיש לביקורים בישיבות. הוא התארח אצל ראשי הישיבות, שרבים מהם היו מכרי משכבר הימים, והירבהشيخ עם בחורי הישיבות, השיב על קושיותיהם, התפלל עמם, סיפר להם על פירוטומי השוו'ת האחראונים שטרם שמעו עליהם עד כה, אך גם שאלם לגבים הפרטיים, מנין מוצאים, מי ומי משפחותיהם ונחפה תמיד לסייע עמם מבחינה כלכלית במקרה והדבר היה דרوش ונחוץ.

לא יצאו ימים רבים, והוא היה ידוע ומוכר בכל רחבי הארץ בחוגי הישיבות ונחביב עליהם. הוא השתתף בקביעות בכתב העת התורניים השוניים, ותמיד היה לו לדוח על מהו חדש ומשמעותן. מכל מיני צדדים פנו אליו בהצעות לקבל משרת-רב, אולם הוא דחה את כולם ונשאר בගלותו מרzon...

אך הייתה עוד אפשרות אחת לפתח את ר' ליפה לבוא העירה. בזמן האחרון הגיעו צדיקים מאמריקה, נושאי שמות עתיקים ומפורסמים לארץ ישראל, ור' ליפה לא חמיץ אף הזדמנויות לבЛОות שבת אחת או

יותר אצל רב גדול כזה. צריך, הוא הסביר, להשתחרר מן האופק הקטן ולאגור כוחות חדשים אצל קיבוץ היהודים שנחר מכל חלקי הארץ, על מנת שלאחר השיבה אל הבית יתאפשר לטעל בקשי יומיום הקטנים ביותר שאות.

רבניים גדולים אלה, שהיו לרוב נכדיהם של רבניים מפורסמים ומהוללים, זוכות אבות עמדת להם במידה רבה היו על-פי רוב ניצולי השואה שעלה בידם לשורוד על אף רדיפות בני-השטיין ימ"ש. הם ידעו ביום קדושים להוציא את הציבור החרד מתחזך דאגות היום יום, לפחות למשך היום-טוב, ולהפכו לקובץ אנשים מאושרים שסיפרו זה לזה את מופת היין הרבה הגדול והוא מרוצים אם עלה בידם לחטא של שיריים ותיקים שנתפזרו כאן בארץ על פני הארץ, אפשר היה לשוחח בניחותא על דא ועל הא, לקבל ידיעות על מקרים מסווגים וגורלם, או על קרוביים מעבר לים, או לדון בשידוכים שהוליכו ברבות הימים לנשואי זוג מאושר.

לאה, בתו של ר' ליפה, הייתה כבר נערה שהגיעה לפרקה והוא נימק את גסיותו התכופות העירה גם לצורך למצוא לה חתן הולם. אולם לאmittתו של דבר הייתה לו סיבה אחרת למגורי. עד כמה שר' ליפה נראה שלו ומרוצה עצמו בפני עצמה ועדה, כאילו השלים ברצונו עם גורלו, הרי שבתוך תוכו הייתה תסיטה ורתייה בנפשו המעוגנת. הוא לא יכול היה להשתחרר מן המחשבה שרדפה אחריו: כי אחד מילדיו, או אולי יותר מאשר אחד, עוזם בחיים. פעם עלתה בלבו המחשבה שהרי אפשר היה בזמןו, בפרוץ המלחמה, לבrhoה מפולין לאזרם המוחזק על ידי הסובייטים, ובענייני רוחו ראה אחד מילדיו שרוי בביתו של משפחה גרמנית-נוצרית, כשהוא חי כילד מאומץ על-ידי זוג בעלי שיער בלונדיINI ועיניים כחולות. מת נשכח מן הלב, אולם הוא לא יכול היה לשכוח את מתיו, עובדה זו היוקה בו את הסברה, שאולי מסתתר משאו מאחוריו תחשתו המוזרה כי מישחו משאריו בשרו ויוצאי חלציו עוזו בחיים. בכך הוא נמשך מישיבה אחת לשניה, וכך שתה בצמא את סיפוריו קורותיהם של האברכים השונים, תלמידי-החכמים, בכך נמשך שוב ושוב אל מקומות התקבצותם של יהודים רבים ככל האפשר. אולי

יעלה בידוג, בכל זאת, למצוא לפחות את אחד מילדיו הנעדרים — — —
מניו-יורק נודעה הבשורה שהרבี้ מקראקוב המפורסם, נכדו של
הרבי מרופשיץ זצ"ל, גוסע לארץ ישראל על מנת לעשות שם כמה
שבועות. נילו לו מספר רבנים וכמה וכמה בחורי ישיבה. אחד מנאמני
הרבי הגדול נשלח כחלוץ, כדי להכין את כל הדרוש. בשדה התעופה
בלוז' יכונה לרבי הצדיק קבלת פנים מפוארת שכמוה לא רבות היו
בישראל. מובן מאליו כי גם ר' ליפא שלנו נכח במעמד החגיגי,
שכן חבר נעורים היה לו הרבוי מקראקוב וייחד שהוא תקופה קצרה אצל
הרבי מראדומישל ולמדו מפי גדול'-הדור זה. מאוחר יותר, לאחר
שהחלו הצרות, שבו גם ביחיד זמנה במחנה לעבודת כפה — «מונקאטַ
טאבור». הרבוי מקראקוב נסע, לאחר השחרור, לארצות הברית ושם
נתפרסם ב מהירה והיה לモקר ונערץ מצד אלפי יהודים שהכינו אותו
ואת משפחתו מן המולדת הישנה. עתה גמר אומר בלבו לערו' ביקור
באرض ישראל ור' ליפא שמה לקרה הפגישה עם ידידו כאלו היה זה
קרוב משפחה שהמתין לו, ולא ידיד שהתכתב עמו לפרקם באמצעות
הדורר ותו לא.

בשדה התעופה הוביל גרב את חברו משכבר הימים מיד,
וחיבק ונישק אותו, כי לדיבורים לא היה זה המקום המתאים, וגם
לא הזמן המתאים. למחורת, לאחר שעמד בהסתערות הראשונה, הדיעז'
לרבי על בואו של ר' ליפא והוא נתן הוראה מידית להכינו אליו.
לאחר דבריו ברכה ראשונים שאלו הרב הגדול לשלו'ו כאן בארץ הקודש.
«ברוך הוא», השיב ר' ליפא, «אין לי על מה להתלונן, יש לי מה שאני
זוקק לו ואף כבוד למעלה מן המידה הדרושים, אלא שאני מתענה כל הזמן
במחשבה שאחד מילדיו הגנו עדיין בחיים. ולא כפי שנמסר לי שנספו כולם
בין קרבות השואה. הון אין לי צורך לספר לרבי על קורות עבריי...» אנהה
כבהה פרצה מחוּחוֹ של הצדיק. מה יפה הבין את ידידו וחברו לסבל. אותו
גורל אכזרי היה גם מנת הלקו, גם הוא איבד אשה וילדים והקים, לאחר
המלחמה, «בית שני». גם הוא מתענה לעיתים באותו המחשבות ורק רוחו
הגמישה עורה לו ברגעים כאלה להתגבר על המשבר. «התדע, ר' ליפא»,
אמר לו הצדיק, «לעזר לך — אין בכוחי, אולם לספר לך מעשיה אוכל.
לצדיק אחד בא פעם יהודי וביקש את עזרתו. 'רבוי', אמר לו, 'בשעת

התפילה והלימוד פוקדות אותו מחשבות זרות ומתגברות עליו' הארבי הקשיב קשב רב לדברי היהודי, ואחר אמר לו: 'סע לרי' אברהם דוד לעיר לך', והוא יתן לך עצה. אין לך אף צורך לשאול אותו על בעיתך' בשמחה רבה בלב יצא היהודי לדרך. היה זה בחורף, הדריכים היו קופאים ומכוסי שלג גבוה. רוח קרה וצורת נושא על פני המחוון הכהני הבודד כשהיה היהודי יצא בעגלו לדרך, על מנת להגיע למקום חפזו בחצות הליל, והנה, לאחר שהגיע, חיפש ומצא את ביתו של ר' אברהם דוד, נחש בדלת, ואיש לא פתח. מבعد לסתך בדלת השגיח באור קלוש שהיה דולק בפנים, משמע שדרב היה שקוע בלימודי התורה הקדושה. הוא נחש בשנית, יותר חזק, אך כל גסינותו היו לשוא הוא התכרבל בקרן זית ליד הדלת, כיסה עצמו במעיל החורף שלו מעל לראשו, ונרדם. לMahonת בוקר נחש שוב בדלת, ומיד נפתחה והרב הוליך אותו לפנים דירתו, אל התגורר המפיץ חום נעים, וכיircר סביבו כסביב אורה רצוי ומקובל. כך חלפו עבריו יומיים. הרב המארח היה חביב מאד, אך לא הוציא דבר וחזי דבר מפיו שעשו היה למציא תשובה לרחשיו לבו של אורחן. והנה, משהגיעה העת שהאורח ישוב הביתה, אוזר סופיסוף אומץ ומספר לו על תכליותבו, וכי הרבה פלוני שלח אותו אליו על מנת שילמד אצלו כיצד אפשר להיפטר ממחשובות זרות, וכי אמר שבעצם אל לו לשאל כלל, כי התשובה תינתן לו בלבד הכי. 'היתכן שעדין לא שמת לב לתשובה שניתנה לך אליה?', התפלא הרב המארח. 'צריך אתה להיות בעל-בית בביתה, צריך לארת את מי שרצו, ואת מי שאין רוצחים משאים בחוץ! וכך זה גם ביחס למחשובות הללו: אסור להכניסו, ואם אין ברירה אחרת, יש להרחקן על כירחן'...

"וכך", סיים הרבי מקרקוב את סיפורו, "敖כל לשיר לך שיר שלם על נושא זה. אך ניחה, ודין לנו בזאת. חג הפסח ממשמש ובא. בוא אליו לסדר עם משפחתך. ואז נוכלשוב לדבר איש עם רעהו כאוות נפשנו".

ר' ליפא הבטיח ברציחו להיענות להזמנה זו. — — —

באולם המרווח עמדו, למלא אורכו, שלוחנות ערכונים. קטע אחד מן השלחן העליון, שבולט הצידה ונפרד מעל היתר, היה מיועד לאירוע הנשים, צליד החלק שנועד לרבי בכבודו ובעצמו, עמדו הסידי המסורתים במצב הכנן, נכונים לשבת במקומותיהם מיד עם בואו.

בצעדים נמרצים ומהירים נכנס הרבי לאולם וניגש ישר למקוםו. הוא הביט שמאלה וימינה, התחיך לעומת חסידיו ואמר: «והגדת לבני! הערב יש להעלות את הנערים בראש השלחן ע"מ שיוכלו לראות הכל, ולעקב אחר הסדר ולא להירדם» לא חלפו רגעים, והרב הוקף נערם קטנים לרוב שישבו לידו, כשהעיניהם תמוות ופיאותיהם מסתלסלות בארכות ליד האזוניים. קשה היה להם לתפוס את אושרם, שאכן, במקום לכת לישון, צפויים הם להשתתף במעמד החגיגי. אלא שזה עוד לא היה הכל. עוד בטרם החל הסדר, נטל הרב את הילדים האזידת ובירך אותם, כל אחד לחוד, לכבוד החג. דמעות חמות זלגו מעיניו ועל פניו, כשהניחה את ידו על הפיאות המסלסלות, מה המתרחש או בלבו... מעתים ידעו או ניחשו את הדבר, אך ר' ליפא ידע את הכל לפרטי פרטים. אחרי כן לקח הרב את המצאות שהיו עטופות בתוך מפית, הרים אותם על כתפיו, וצד לארכו של האולם, כאשר הנערים משתרך לאחורי בעקבותיו. בגאות גלויה הביטו הקטנים ימינה ושמאלה, להיווכח אם אכן נכח הוריהם לראות מה גדול המכבוד שנפל בחלקם... לא היה עוד זכר בעיניהם לעזיפות או חרדה. וכשהגיעו ל„הא לחמא ענייא“ ניגלה ורב שוב מצד שונה לגמר. הוא יצא מן ההנחה שלחם עוני, «הוא להם שעונים עלייו דברים הרבה» ועבר להסביר על מהות המצאות עליו הקבלה, הזכיר לאחר מכון בקיאות רבה בשיס עד כי הקתל, שיכול היה לעקב אחר דבריו ולהבין, נתעלה לעולם אחר שכלו בינה ויזפי. «וחגתם אותו חג לה' לדורותיכם חוקת עולם תהגוו». אם רואים בחג הפתח את חג השחרור מעול נוגשים, ותו לא הרי שאין טעם רב לחוג חג זה כשתוננים שוב בכבי הגלות, אולם כמשמעותו של החג הוא השחרור ממ"ט שערי טומאה כשפירושו של החג שאנו הולכים ונעים שוב לעצם סגולה, כי אז ממשימות החג היא נצחית לעולמי עד, ועל כן מדובר הפסוק על „וחגתם אותו חג לה“ למדנו כי אין מצוים לחגgo במובן הרוחני כחג ה', כי „חוקת עולם תהגוו“, ואז טעמו עמו להיות מוחג בכל הזמנים ובכל הנסיבות... ולאחר דבריו ההסביר של הרב, השמייע נער חמוד וח:right-שבל את ה„מה נשתנה“, והמוסבים קראו את ‐עבדים היינו‐. הרב השתמש לקריאה מן האגדה בניגון פשוט, שכמעט נשמע כאמירה ללא ניגון ואשר יוזם בכל זאת עוד לרבוי מצאנז. כל מלה ומלה

כמעט תורגמה ליהידיש, על מנת שגם הנשים תוכלנה להבין את משמעותה בכל פסוק ופסוק נתעכבר הרבה כדי להסביר דבר-מה, לשאול שאלת או. לספר סייפור. הוא ידע להשמי סייפורים על צדיקים גדולים באורה כה מرتתקת שניתנו היה לראות את גדוֹלי האומה והדורות כמעט כאילו עמדו חיים, בעלי עוזר וגדיים, לפני המסובים, וכל הסייפורים הללו את מסגרת הכתוב בספר האגדה כאילו נגזרו במיוחד כדי לשמש השלמה לדברי ההסביר.

השעה הייתה כבר מאוחרת למדי כשהגיעו ליוהיא שעמדה. הרב עשה הפסקה קצרה, הוציא אגוזים, והחל מחלק פרי נDIR זה שבארץ ישראל הוא יקר המציאות, בין הוצאותם שעטו עליו בהתלהבות, בזמרנו, תוך כדי כך, את הניגון היפה והמרומם של "והיא שעמדה". הוא עודד את הילדים לשיר עמו במקהלה ובחלוּף דקוט ספרות נשענאה מנגינה נפלאה ופשיטה זו בעלת המלים העמוקות מפני עשרות גרגונות בקולות צלולים גבוהים כשקוֹלו העמוק והעבה של הרב מנהה אותם ומהיות הcepts של החסידים מספקים את ליווי הקצב.

הרב קם ממקומו, ועמו הילדים, הם הסתדרו במעגל לריקוד הערDEL. החסידים אף הם לא טמנו ידם בצלחת, כמו והסתדרו במעגל-משנה, גדול יותר, הקהל החל לרקוד ולהתפרק בהתלהבות הולכת וגוברת, כשהרב עם הילדים באמצעותם והחסידים סביבם. והוא שעמדה לאבותינו, וגם לנו, על אף ההשמדה, המות במרפות, על אף הגירושים, והסבל, כי... והחדש ברוך-הוא מצילנו מידם! אודים מוצלים מأش אלה רקדו ושרו והודו לה.

יעיפים במקצת אך מעודדים הסביר הרוקדיםשוב לשלחנות כדי להאזין להמשך הסיפור על הנשים והנفالות שהתרחשו בעת יציאת מצרים, לקיים את הנאמר: 'היו מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה.' "מספרים" — מלשון אבן ספר — אבן מאירה! בלילה הסדר מספרים על יציאת מצרים ומAIRIM בכך את אותו הלילה, מאירים את ליל-הgalות הארוך, על כל צורותיו וגאולותיו.

וכך זה נמשך עד ל"נשמה", אך כאן נגלה הרבשוב מצד אחר למורי, בקול רועם, קול "חוֹצֵב להבות אש", הפליט מפיו את דברי השבח

הגדולים, ובמלים "עד הנה עזורנו רחמייך" פרץ בלבביו מריר וקורע-לב שחרר לנימי נשמתו של הקהל.

הסוד העצמה נערכה באוירה גטולת-מתח ונסתימה בשיחת תולין עליזה ובדוש-שיח בין הרב לאחד הילדים, כאשר ניסה למצוא ולשוא, את האפיקומן ומצא עצמו עומד מול חזית משותפת של כל הילדים שנערכו נגדו, עד כי נאלץ היה לנחל משא ומثان מגע עם על מנת להגיע לאפיקומן. עתה הוכרז על הפסקה ועל פי צו הרב נשלחו הילדים עם אמותיהם לעלות על יצועם לילית הלילה. «עלינו להבטיח כי ליל הסדר ישאר חרות בזכרם כליל-שמחה, ולא כליל-עינוי», פסק הרב.

החלק השני היה מבוסס יותר על ניגונים. בחורי הרב, שהctrפנו לחוג, החלו עתה ממשיעים דבריהם. הצעין במיוחד שמואל, באור כארזים שהיה קרוב לרבי יותר מיתר תלמידיו-מעריציו. נגן אחד השמע לאחר משנהו, האוירה הייתה חזרת שמחה והתמידה עד לסיום.

סדר כזה נשאר חרות בזכרם של כל משתתפיו לעד. הוא היה לכולם אויה עמוקה. קו הבוקר הראשוני הסתגנו בעד זוגיות החלון בערפלים בהירים, המסובים השמיעו את שיר השירים. היה זה, כפי שהרב אמר לסיום: שיר היהודיה שאנו מוצאים להשמי על שלנו הזכות להשמי דברי שיר ושבח לבורא.

רבו, ביקש להשאר ער עד עלות השחר, עד מאוחר שנתעיף במקצת מן המאמץ שבשמחה, הזמין את ר' ליפא להילוות אליו לטיפול שחרית.

על ראשיהם השתרעו שמים דומים חורים. דמה היה בשדות, למרחב השדות המשתרע עם האופק נעלמו כוכבי הלילה האחרונים. דמה גדולה הייתה ע"פ הארץ, לא נשמעה אלא אושת העצים הנעים חרש... יחד עם הדמה הגדולה. בא עוד דבר מה אל תוך לבו של ר' ליפא, דבר שהיה נרדם מתחת לזרם הימים השכוחים, ועתה הקיץ — העירונוashi הנרות הקטנים, הכוכבים, — ועתה לא רצה עוד להסתלק ולשקע בתהום הנשיה...

ליל שמורים.

היינו אלה אותן הישעות שבהם נפתחים לבותיהם של בני האדם

מאליהם. כשהאדם חש בצורך לשחרר את הזולת ברוחשי הלב. "הזכר הרבי", פתח ר' ליפא, לאחר שהלך בצדו זמן מה ללא אומר ודברים, "את פגשتنا האחרונה?"

"וועוד איך?", השיב הרבי, "גזכר אני היטב, בא"מונקאטשאבור", במחנה לעבודת כפיה היינו מוסבים לסדר במעמד המון רב של יהודים". "היתה זה בדיקת הילילה הזה". הירח ר' ליפא בקול, "אתם ניגונים, אותה אויזרת. היינו מוסבים כולנו בגורן גדולה. מספר סדרנים נקיים הונחו על השלחנות הבלתי מהוקצעים, והמצאות היו בקייזוב חמור... הילילה הזה — חצי קילו מצה", התלוצטו הלצים בתקנמ את נוסח האגדה... הין היה מצוי לאربع כוסות בלבד, וכולנו היינו מאושרים שלפחות בליל הסדר נוכל להיות בצוותא ולהימצא במתיצתו של הרבי הדגול. לרגע קט שכחנו את צרותינו, את גור הדין שהטיל עליינו לחוג את החג הזה بلا נשותינו וילדינו. אך זה גמרנו את הכו שנוועדה לברכת המזון, כשנפתחה הדלת ונכנסו שני גברים שביקשו לדבר עם הרבי..."

"יצאתי החוצה", המשיך הרבי את זכרונות רעהו המושמעים בקול, "וזם אמרו כי באו אליו בשליחותו של יענקל דודוביץ", חסיד ותיק שהברתו עוד מזה שנים, והם נצטו להביאני עוד באותו הלילה שלא דיחוי לגבול הרומני, כי יושבי המחנה כלו ישלו למחרת בבוקר כולם לגרמניה, אך אם חyi יקרים לי, אל לי לגלות את תוכן הדבר לאיש, שכן אחרת יודע למנهائي המחנה מיד כי מזימתם הנפסדת נתגלתה. זאת הייתה גם הסיבה שהסכימו בקלות לצאת לשחרר אותו לערב זה, ואפילו להציג לנו יין, כדי שניהה עייפים מליל השמורים ומן השתיה שלא הרגלנו לה, ונוכל להידחף, למחרת בשעה 4 בבוקר, ללא התנגדות יתרה לקריםות הרכבת. אך — "לא ינום ולא יישן שימר ישראל!" יידי, ר' יענקל, שמע איך שהוא מן התכנית של הפינוי, ובכסת רב הכריע את הכהן ואילץ את שובי לשחררני מן הכלל. ואו עלתה במוחי מחשבה: וכי רשאי אני להציל את חיי שלי, ולהפרק את אחי למות בטוח? אלא שהשיבו עלי כך: למי זה יועיל אם גם אני אספה? לא, התערבה מחשבה אחרת במוחי: דזוקא ברגע גורלי כזה ורוש גם מנהיג שילמד את צאן מרעיו כיצד משליכים את הנפש מנגד על קידוש

השם. ואנו, כשבמדתי בהירהוריהם נוגדים כאלה ולא ידעת מה להחליט, שלח ושם את פתרונו ללבתי. כי הוא שלה, באותו רגע, אותו ר' ליפא שבאת לראות היכן התעכבותי זה זמן רב כל-כך. 'הימלטו על נפשכם!', הספקתי עוד לקרווא לעומתך, וכבר תפסוני שני הקלגים וגררו אותי עמו, תוך כדי איום שאם עוד אשמי רחש אחד, יידו בי כדור רובה בו במקומם. «הכסף בידינו בין כה זכה», הוסיףו השננים בלעג ועיוותם פניהם המגושמים לצחוק פרוץ. קויתי בתוככי לבי שהבן הבינה את אהරתי, והשלמתי עם גורלי».

«אכן, הבינהו וגם הבינותי», אישר ר' ליפא, שהמשיך בסיפור המעשה מצדו. «הן בין כה וכיה חשדנו במשהו, כי מחנות רבים בסביבתנו כבר חוסלו ויושביהם נשלחו לאָנְגַרְמַנִּיה ולפּוֹלִין, להשמדה. נכנסתי איפוא לאולם, ניגשתי לחבריהם והסבירתי להם כי מן ההכרה שנארגן מיד בריחת, ולא — דמננו בראשנו. «כיצד נברח? لأن נברח?», שאלו אותי האחרים. ברודר שלא יכולתי להסביר על שאלותיהם. אחדים געלו מידי, טיפסו על גדרות וברחו לכל עבר. רבים החליטו להישאר מרצונם הטוב, הסר להם כבר כוח ההחלטה לצאת אל הבלתי נודע, ללא כסף, כשהשונאים מסובבים אותם מכל צד. הם נשארו והמתינו לגורלם, שלא איחר לבא. אני עצמי לא היסשתי הרבה; אם כבר איבדתי את כל היקר לי עלי אדמות, רציתי לפחות לקיים את נפשי כל עוד ניתן היה לי הדבר — כמו אמר בפסוק: «ונשמרתם מאד לנפשותיכם» — וחוץ מזה: עוד נשאר לי ילד אחד שמסרתי אותו לגויים למען יסתירוהו מיד הרשע. רצתי לתחזק היעדר העבות כל כמה שרגלי נשאוני, ולאחר ריצה של שעעה קלה לערד, מצאתי מערה קטנה שנראתה לי בטוחה לרגע. אולם לא חלף זמן רב והנה הגיעו לאוזני קולות הקלגים, שנילו אליהם כלבי גישוש. אך — תודה לה' — ירד גשם חזק וכל העקבות הועלו וטוושטו. ניצلت! «נסעתי עם הקלגים בג'יפ לתחזק הלילה האפל», הוסיף בעקבות ר' ליפא לספר הרב הדגול, והפעלתי את מלאו כוח השפעתי ואמנות הדיבור שלי על מנת לשדר אותם شيئاו לי לכת למקום שם הייתה בתיה היחידה שנותרה בחיים, מוסתרת אצל גויים. בעת הגירוש היא שכבה חוליה בטיפוס בבית החולים של המכרים. אך הכל לשווה. השננים חרדו לחייהם. כשאיימתי שא Kapoorן מן המכונית הנוטעת והבטחתית לה, »

מайдך, את שעווני שהיה מזוהב טהור, החליט האחד ללבת לשם בעצמו ולהביא לי את הילדה. הוא השיג בכפר הקרוב ג'יפ שני והבטיח להיפגש עמו עד לשעה 9 בערב בעיררת הספר שהיתה מחוץ חפצנו, עם הילדה ביחד. הוא קיים את הבטחתו. עוד לא הפסיקו לפוש קמעה והנה ראיינו מאחורינו קרב ובא הג'יפ. ראייתי את הילדה עטופה שכבות יושבת בתוכו, לא יותר מזה. עליינו על המכונית שלנו וחיצינו את הגבול. בכפר הראשון שמעבר לגבול עצרנו את המכונית. הקלגס קיבל את שעון הזהב שלי, ואני את הילדה. לתחדמת ראייתי שהיא לא הייתה שלי. היה זה נער, ואילו שלי הייתה נערה!»

«רבי, רבי!», צעק ר' ליפה, «היכן הייתה בתך מוסתרת? מה היה שם המקום, אמר לך מהר, רבי, כל חי תלוים לי מנגד!» הרבי לא הבין לפשר ההתרגשות של ר' ליפה וניסה להרגיעו. «מה לך לשם המקום? הייתה שם אחרי המלחמה פעמיים מספר זערכתי חיפושים, הכל לשוווא». «לא, בשביili זה חשוב», שיסע אותו ר' ליפה. «ובכן אם אתה דוקא עומד על כך לדעת: שם המקום הוא מיראנטור!» «רבי, רבי!», התיפה ר' ליפה בדמותו של גיל, «אם כך ילדי הוא וזה שהריב הציל. ילדי היה אצל האיכר פישטה וכשהגעתי בדרך בריחתי אליו למחרת הלילה, סיפר לי האיכר שאמש הופיע קלגס אחד, הוציא את הילד מן המיטה ולקח אותו עמו. למזרו של האיכר לא מצא הקלגס את הילדה שישנה במיטת אשתו!» «ר' ליפה», צעק עתה הרבי הדגול, «מה ידו לך על בתך?» «אין ספק שגם הייתה היא והקלגס בודאי החליף אותם זה עם זו!...» ראייתי את הילדה האומללה», מספר ר' ליפה, «נטلت אותה על כתפי וחלכתי עמה בדרך סתר עד לגבול. האיכר שמח שנפטר מן הילדה וממן תאזריות שהיה חובה עליו». והיכן היא כעת, ר' ליפה, היכן בתכי היחידה שנשארה לפוליטה מכל משפחתי?» «לקחת אותה עמי לארץ ישראל, זה יהיה לאה שלי. אינני מעין לשאול אותך מה נהיה עם הנער?» «לקחת אותה עמי השחר בקע והשמות כוסו צעיף אדמוני, מן הסוג המבטיח את בואו של יום אביב נ dred, כשהרבי ר' ליפה חזרו לבית התוגנים. הללו היו שרויים כולם בתרדמה עמוקה. שני הגברים נשאו לבדם, חדורי אוושר, «אוד מוצל מאש».

בעקבות אבודים

זמן קצר עבר מאו שהעתיק מוריץ רוזנטל את מקום מגוריו מהihilתו לברך, וכבר מצא את מקומו הנכון בבית הכנסת ובבית המדרש. תמיד נמצא במקום כחמשה רגעים לפני תחילת התפילה, תמיד הגיע בזמן ללימוד או לדרשה, על פי רוב בלוי בנו נפתלי, שהיה אז ילד צעיר. בן הסתדר מהר בפרנסת. בדירתו היחיד חדר אחד לעסוק, בו אחסן סחורות טכטיל; סחורה מיוזחת במחסנו היה משי שחזור לשם תפירת בגדים בסגנון חסידי. תוך זמן קצר הצליח להשיג לעצמו חוג קבועים קבועים, ונעשה אהוד על כולם, בהיותו סוחר הגון, אשר עליו אפשר היה לסמוד.

اشתו ביליה הייתה עוז נאמני בוגדו, היא גילה גמינה את משק הבית הקטן, בהעדרו שרתה את הקונים, ביצעה את עבודות והתחבבות המשחרית כדי לאפשר לבעל להשתתף בשיעור בבית המדרש מדי יום ביום. וכך עברו השנים תוך עבודה משותפת שקטה כשבמרכזה ענינים עמד הילד נפתלי.אמת נכון הדבר: הוא היה נער חמוד, תמיד האירו פניו, תמיד מוכן למעשה קונדס, אוילם בכל מעשיו הריכו לבו הטוב, וכך הוא מצא חן בעיני כל, מבוגרים וילדים כאחד. הוא היה בעל בשرونנות מעולים, הצעיר בילדותו בכיתה מעל כל חבריו ללימודים, וכן היה מושג את ההישגים הטובים ביותר בשיעורים של אחר הצהרים ב"יסוד התורה". כשימי את לימודיו בכיתה ה' של בית העממי פרצו חילוקי דעתם הראשונים בבית רוזנטל. גב' רוזנטל דרש בمفגיע שנפתלי ימשיך את לימודיו בגימנסיא, עם זאת יהיה עליו להמשיך לימודי הקודש, ומשום שגি�שטו ליהדות היא חיובית, יהיה יהודי גמן בעתיד. יהדות והשכלה אין סותרות זו את זו, אפשר ואפשר למזגן ביחד. היא הצביעה על אנשים שונים בעלי השכלה אוניברסיטאית שנשארו יהודים גמנים.

רוזנטל, האב, לא רצה אף לשמע על כך. "בשות ירא וחושש אובי; אף אם עדים אנו לך, שפלוני עבר בשלום את הגשר שקרים אחדים חסרים ממנה האtan, לבניبشر מבראי, שנינה את מזלו וילך באותו הגשר הلكוי בחסר והמסוכן?".¹ אולם הנשים עקשניות הן. חלומה של האם וشاءפתה לחזות בבנה שיווצר בתואר דוקטור סנוור את עיניה, לא ראתה את הסכנות, ועלה בידה לשכנע את בעלה: נפתלי נכנס למדוד בגימנסיה.

יש לציין כי הבוחר התנגד למופת. בתפילה ההשכלה היה הוא הראשון, סמוך לעלית עמוד השחר הlein הכל, ואחרי שנכנס לעול המצוות התנדב לשמש בעליךורה. למנין מתפללים. רוב המתפללים היו בעלי חנויות מכולות קטנה, שעלייהם היה לפתח את החנות בוקר השכם. ובכל זאת לא רצוי לוותר על תפילה הציבור. כן היו בין המתפללים בעלי מלאכה, נגרים, סנדלים, חייטים, שאף הם היו חייבים להתחיל השכם בבודק במלאתם, תלמידים, שרבים מהם נאלצו ללבת אחרי התפילה בבית ספר מרוחק, ולכנן התפללו במנין מוקדם ("ותיקין") זה, בו נעשה חישוב זמן מדוייק ביותר לקביעת הרגע הראשון שבו מותר כבר להניח את התפילין. ביום חורף התפללו עד "ברכו" ורק אז הניחו את התפילין. המניין נוהל ע"י י. ל. איש שרואי לבתוב על אודותינו.

אם תורה, עבודה ומעשי גמилות חסדים הם אשר מעניקים אצלות לאיש, אז היה איש זה בעל אצלות מן הדרגה העליונה. לKOI גופני בלתי נראה לעין גרם לכך שלא נשא אשה, אך היו קידוש השם ממש. עוד לפני שהוחל בתפילה שחרית היה שוקד על לימודו, ניתן את התפילה הציבור תוק זהירות ושימת לב מיוחדת, כדי שיעזר ליהודים הטוביים בתפיהם במנין. אחרי התפלה ניהל שיעור. גם עבדתו היומיומית הפכה לקיום מצוות. פעל במסגרת חברא קדישא. את עבדותו זו הוא ביצע בכלל לבו ומואדו ולא נעשה לאديש במילוי תפקידו זה: למרות שרגיל היה למלאות כמעט יומיום. אחר הצהרים ובשעות הערב התמסר ללימוד התורה, מעולם לא היה נעדר מהשיעורים שהתקיימו בחברת ש"ס. אולם מעשי המזהירים ביותר היו מעשי הטוביים עם הבריות וגמ"ת. דאג לכל יהודי מחוסר אמצעים שאף את ההוצאות למאכל שbat לא יכול

היה לכיסות, ומספרם של כಗון אלה לא היה מועט. כל יהודי שהעיקחו דאגות פנה אליו, ומצא אוזן קשבת אצל, ובשעת הצורך, אף יד נדיבת. הוא דאג למשפחות שלימונות מהווראות אמצעיים. וכל צרה מסווג אחר, היה הוא המושיע. אף כשהיה(Cl) במחנה הריכוז טרויונשטט התעסק במצוות חסד של אמת, בהיותו איש חברא קדישא גו"ה. זכר צדיק לברכה.

בחוג זה גדל הבוחר נפתלי, כשהושפע מההשפעות החינוכיות שתוארו לעיל, בהיווחו משותף מדי יום ביום בשיעוריו של י"ל, הפך ליועצו, אשר לו ספר רבות על אודות רשותם של מורי הגרים בגימנסיא ועל שנות התלמידים ליהודים. הוא למד גם בגימנסיא בחריצות. אך למרות שהתמיד בלימודיו "תורה עם דרך ארץ" היה חסר משחו: הוא התרחק מחבריו וידידיו הוותיקים, שלמדו כבר מזמן בישיבות שונות, ולכון נאלץ למצוא ידידים בבית הספר, החול בכך ע"י הכנות שעורי בית במושתף, אחרי כן הלו נגשומם קצת אויר צח, או לשם בידור — לראיינוע. לأت לאט בלי שם לב לכך, באה ההתרחקות מהtag יהודי ומайдך, התקרובות לעולם הגימנסיא. האב שם לב לתופעה זו והחל מהස. אך האם ראתה כבר את בנה המוכתר בתואר דוקטור ופניה האIRO מרוב נתה.

מצב זה גמיש עד בחינת הבגרות. הבן השתתף במסיבה שהתקיימה אחרי הבחינה. אחרי המסיבה הסתובבו הבוגרים בעיר. הוא בא הביתה בשעת עלית השחר. לילה זה עשהו ל"אחר" — לכופר. עולם חדש נפתח לפניו, עולם מלא קסם. מעבשו ירד במהירות.

תחילה רצה למען ההורים לשומר על צורתייה החיצונית של הדת אולם לא החזיק מעמד בשלב זה. הוא גלה עולם חדש, ורצה ליהנות ממנו ללא גבול. התגכר כבר לחוג חבריו הקודמים, והרגיש ביתר שאת התהום העמוק שהבדיל בין לבין ספר בית-המדרשה. עליו היה לצאת החוצה, למרחב, ולהנתק מכל מה שקשרו אל עברו. השיג מלה גשם המשכת לימודיו בחו"לארץ. ההורים שלהם נשבר מרוב כאב עקב האכובה, לא עכbero, בנתנו לו לעזוב את הבית.

ההורים מצאו נחמה ושמחה בבתם, אשר נולדה להם חמיש עשרה שנים אחרי הולדת בנם. הילדה בת החמש מלאה בגיל ושמחה את הבית כלו.

הגיעו בני הזוג למסקנה, כי בתם זו, מתנתיה' היא, למען יוכל לתקן עליה את משגט התמור בחנוך בנים.

ומרגלית הלמה את שאיפותיהם, היא התפתחה בצורה מצוינת, הונבחינה נפשית, הונבחינה גופנית. הייתה קלת חפישה, בעלת הבנה عمוקה, ומה שנכנס פעם בראש קטן זה, לעולם לא אבד ממנו. בכל מקום אשר פנתה שמחה עמה שמחה כנה וקבלוה באהבה.

הזמן עבר, שנים הלימוד עברי, היא נכנסה לבית מדרש למורות, והיתה למדריכה. ידעה להלהיב את הילדים למען היהדות, ארגנה פגישות בהן השתתפו אף ילדים ממשפחות לא-חרדיות, הכל אהבו אותה עד מאד, בגין חינה האישית ובגלל ענוותותה הרכна. בהצלחה השיגה את התואר "מורה", אלומ מקצועה העיקרי נשאה, כמדריכת נוער, שמה הלך לפניה בכל המדינה. בכנסים הארץים הגיעה דין וחשבון עיקרי שנתקבל בהתלהבות ע"ז כל הנער שנכח בכנס. כן נהגה לנושא מישוב היהודי קטן או גדול אחד לשנהו כדי לשאת נאומי שכנו. בכל אתר ואטר מעזה און קשבות וחברות לדעה שהיו לה לידידות. ואtan המשיבה להיות בקשר מתמיד.

הגיעה לפרקה. האב, האם והבת היו תמיימי דעתה, כי על החתן להיות תלמיד חכם ואיש טוב לב... התכוונות המושוכות בדרך כלל את לבן של העלומות היו כנפדים בעיניהם.

עbero שנים אחדות של פעילות ודגה אחד מחברי האב הרכנה את תשומת לבו לשידוך עם בנו של אישיות ציבורית ידועה, תלמיד חכם, אדם טוב לב, וכן מנהיג הנער היהודי בעירו.

לא עbero ימים רבים והשידוך הפך לעובדה. יום החתונה הגיע. היה זה יום של שמחה לא רק בשבייל שתי המשפחות, אלא אף לשתי הקהילות ולכל היהודי הסביבה. טפס הנושאין התקיימים בקהילה, בכפר שבין שתי הערים, שהרב שלת היה אחד מקרוביו של החתן. הנער נסע לכפר זה ברכבות מיוחדות, ועם הגטיעת בצוותא הייתה בבחינת חוג. בשעת החתונה נראתה היה לעין עד כמה הם מצאו חן בעיני הבריות. מאות אנשים נכחו לחתתאות להכרה ולאהדה שהיו מנת חלקם של בני הזוג הצעיר. החתונה הייתה חוויה בלתי נשכחת לשניהם.

בחדים של אחרי החתונה. התקרבו בני הזוג איש אל רעהו קרבה

אמתית. נקשר קשר נפשי ביניהם אשר הדק את היחס ביתר שאת. מלאת ענו ורצון לימוד האזינה מרגלית לרבי בעלה הצער והחלה לתפוש תוכנה הנסתר של התורה. הבעל בחר בדרך לימוד פשוטה: קראו פסוק בתורה, והוא שאל מה לפי דעתה ממשמעו הפשט של הפסוק, לאחר מכן למדו את דעתם של פרשנים שונים על פסוק זה, עיינו בגמרה בספריה, לעיתים אף בהלכה, מצאו את דעתו של פוסק מאוחר ("אתרו") וכן נבנה בנים של פירושיסודי לפסוק, בנים, שהיה בני איתן מכל צדדיו.

הוא נהג לטייל אתה בסביבת העיר, בטע היפה, הפורת, לשיאו של הר שמשם אפשר היה להשקיף אל הסביבה הרחבה, התישבו בצלו של עץ וחוירו על שרשרת פירושי הפסוקים. סעדו את לבם — لقد דאגה מרגלית — והיו מלאי אושר איש עם רעותו. היו אלה שעות של טיפוק, חוויה בלתי נשכח לעולמים, מקור אושר למשך כל החיים. וכשהווו בני הזוג הצער הביתה, ופניהם האIRO תוך טיפוק נפש, החליפו ההורים מבט ביניהם, נשאו את עיניהם לפני מעלה, ובלבם דברו דברי שבת והודיה: ברוך השם אשר נתן לנו את האפשרות לתקן את המשגה הנדרש ששגינו. תכופות שוחחו ההורים ביניהם על קר כי אילו היה בא בנים נפתח לאותה זו, היה בודאי מוצא את דרך תשובה אל האמונה. לעת עתה געלו עקבותיו לחלווטין.

עברו שנים. יצחק, הבעל הצער, התעמק בלימודי הקודש, בשיא היו שום גורמים שהפריעו מהלימוד. אשתו דאגה לו באהבה. ידיעותיו התרבות מיומלים. אשתו התעסכה בהוראה, וכך היא הפיצה את רוח התורה בקרב תלמידיה. היא דאגה לפרנסתם. הם היו חי אושר כשלעצמם. היו לדוגמא מזהירה לאנשי כל הטעיבה.

והגה באו גיסות היטלד ישו למדינה, ונחרשו חיי היהדות. היהודים עזבו את הארץ, הגיעו למרחוקים, כדי להתחילה מחדש, כדי לבנות פרנסת חדשה. גם יצחק ומרגלית החליטו להגר: ההורים הזקנים העדיפו לע"ע להשר בדירותם הנווה והתכוונו להגר אליהם מאוחר יותר. לא הייתה זה מקרה עוור כשלידה מרגלית בן, סמוך לנסייה. טבשי הברית-מילה ופדיון הבן נכנס עוד הפעם, בפעם האחרון, לשם חגיון השמחה, את קרוביו המשפחה ואת מכיריהם, ואת בני הקהלה.

לא היה זה אלא נצנוץ אחרון של אויר לפני שדעד, כמה עבודה, דאגה וטרחה הושקעו כאן, ברוח של הקربה, כדי לפתח כאן את רגש היהדות החרדית, וכעת, היה עליהם להפרד מכל. לפי שעה לא היה ברור היכן יוכל עוד להתראות. האנשים השתדלו להתקרב איש לרעהו ושםחו מקרוב לב שנודמן להם להיות יחד עם האחרים עוד בטרם שייפרדו. תכננו תוכניות רבות וشنוגות, היו שברצונם היה להגר ביחד, אחרים שוב התכוונו לבנות בחו"ל לארץ מקור פרנסת חדש בעזרת הוותם או במידע המוצע שרכשו לעצם. היו דבריהם בלי סוף וכן תוכננו תוכניות לרוב, בפיו של כל אחד מהם היה עוד הרבה להגיד לעמיהיו, אף לבקש סליחה במקרה שהסתכסך עם חברו בגלל עילית קטנונית כלשהי. ברצונם היה להפרד בשלום, ולשמור רק זכרונות יפים. והנה השיחות נסתימנו, שרר שקט באולם שעה שהחל רב ישיש לשאת נאום.

... «לייהודים הייתה אורה ושמחה ושותן...» כן תהיה לנו... מרגישים באור רק אחרי האשך, מצבנו היה חזוק ועצוב בתקופה الأخيرة, לפני שנפגשנו בהזדמנות המשמחה הזאת, עד שהתקרבענו איש לרעהו, עד שלמדנו לשאוב אומץ ותקווה מחדש. כך היה בתקופה עתיקה, בימי הביניים וכך בימיינו אנו: אחרי הגשם שוב זורת קרני המשם, אחרי החושך שוב נראת האור... כן יהיה לנו — והלוואי — בקרוב!». — —

בתחלתה לא היו החיים קלים לפליטים בניו-יורק, למרות שהתאמת אצלם הפסוק: «שלוח לחמד על פני המים כי ברב הימים תמצאנו» (קהלת י"א, פסוק א'). יידיות ישנה ביניהם לבין משפחת חבדית בניו-יורק עזרה להם להסתדר במהירות:

לפני שנים רבעת בא זוג צער לכרך. היו אלה פליטים מרוסיא, אשר נמלטו מידי הקומוניסטים. הם היו משפחת חבדים מדורות, אשר התעסקו בהכפלת דברי הרבי מלובויטש ובהפצתם, ועשוי את זאת במתירות נפש. הגיעו אחורי בריחתם ללא לבוש, ללא כסף ואף מכדים לא היו להם במקום. כשהכירו את ר' יצחק בבית-המדרשה, הזמינים לבתו. מרגלית ראתה כי יש כאן צורך בעזרה ממשית ודוחפה. שעה שבעלת התעמק בספר התניא, יחד עם החבדי אשר גלה בפניו עולם חדש, חזה האשה הצעירה והעיפה לאיתנה, מרגלית השיגה בגדים וכסף

בשביל הפלטימ. בינוויים גם חסידי חב"ד שבארצות הברית פעלו למעןם. אחרי זמן קצר קיבלו רשיון כניסה לארה"ב, מרגלית דאגה אף לכרטיסי נסעה, שני בני הזוג התידדו עד כדי כך, שקשה הייתה על כולם הפרידה, והמליטים "להתראות בקרוב" קבלו משמעות רצינית. היה כשגגה היוצאה לפניו השליט!

כשהגיע זמן ההגירה, כתב ר' יצחק לחברו בניו-יורק שאתו ניהל התחבויות מתחמדת, ואחרי זמן קצר קיבל לידי את כתב הערבות (אפיקיביט) הנכסף. אחרי הגיעם בניו-יורק, הייתה מוכנה עבורה, דירה קטנה מרוחטת, עיני מרגלית זלגו דמעות שעה שהשכיבה את בנה הקטן — אחרי שרחזה אותו באמבט רענן — לתוך מיטה קטנה מצויה בלביסים לבנים נקיים, היה לא מצאה מילים להבעת תודתה...

הודות להשתדרויות ייחידי הסתדר ר' יצחק בסוכנות מסויימת, וعصיו הוחל במאבק למען "לחם חוקו". ובהתאם למימרא שלפייה "בחוזר ישיבה מסוגל לבצע עבודה מכל הסוגים", גם הוא הסתגל היטב לתפקידו, לא נתן לביריות, הלקוחות המזועדות שידחו ללא כל הזמנת, בעיקר היה תפקידו לדבר בצורה משכנעת עם הלקוחות. כל מי שעשה אותו הברחה, התפלא מהגינותו של ר' יצחק, ומאהבתו את האמת, עד כדי כך שנשארו לקוחות נאמנים.

לא עבר זמן רב, והכנסותיו הספיקו לו. ר' יצחק ייסד מנין מתפללים מקרוב יוצאי מולדתו הקודמת. בראשונה היה זה חוג מצומצם בלבד, אולם התרחב עם הזמן, ונעשהראי שאפשר היה להרגיש בקיומו אף בתוך ים החברה המעורבת של ניו-יורק. ר' יצחק ארגן חוג לומדים שייעור דפי-יום בגמרה, שבראשו עמד. שבת היה יום לחידוש כוחות הנפש. תפילה הציבורה בצורה חמימה. אחריה שיעורים ולבסוף הסעודת השלישייה המוערתת, שבה דרש ר' יצחק ברבים דברי תורה, ודרשה נפלאה זו הייתה לפאר הסעודה. עד לשעות המאוחרות של הלילה ישב במלואה דמלכא עם מרגלית ולפעמים גם עט אחד מהבריא, כשהנガ לזכור את עירית מולדתו ואת כל חברי שנשארו עוד שם. מדי פעם בפעם אף חכנן תוכניות שונות לקרה העתיד, מארע משמה הייתה גולדת בתם. מלאי רגשי תהה הדיעו על כך להורים אשר ישבו עדין בכרך בדירותם תוך דכוון בהרגישם את שנות הסביבה, כשהפחו

מיום המחרת שעלול היה להביא צרות קשות. לאחר זמן מה קיבלו ההורים הודעה, כי עליהם לעזוב את דירתם, לאחר מכן כבר לא קבלו שום ידיעה מהתורמים ואף לא עליהם... וכבר ידעו ר' יצחק ואשתו מה פירושה של שתיקה זו...

ר' יצחק חלה בדלקת הפרקים, כתוצאה מרוב התרכזויותיו, היה שבועות אחדים רתום למיטה בבית החולים, ולא החלים לגמרי, כך שנאלץ להשאר עוד זמן רב בבית. החסכנות אפסו מהר, ומרגלית אשה בעלת לב אמיתי, החלה במאבק קשה למען השגת פרנסת. היא מצאה ב מהירה משרה חיליקת בבית ספר, בשעותיה הפנויות ממוקם הבית נתנה שיעורים פרטיים אחדים, וכך שוב הושג מינימום לפרנסת. האזינה לדברי חכמה של בעלה, או בקשו לספר לה רעיון חדש, או פיותיפה והודתה לו بعد אלו מקרב לבה, כך שתודעתו העצמית של בעלה שוב התחזקה ושוב היה מסוגל לשאת במנת חלקו המרת. היא ניגשה אל המקרים הוותיקים שלהם ובקشم לארגן שיעור בתלמוד בדירתם. ידו הגורלית של הקב"ה פגעה בו קשות ושוב הייתה מרגלית כקרון אור כדי לחת אפשרות שיימד בעלה בראש הקבוצה, ולבוא שוב בגע עם אנשים, עם החברה. כך היא פעלła בכל, מתוך לבה הטוב שהביאה ברכת. אולם היא חשבה על עצמה שהיא חזקה ביותר וטעטה. גופה החלש לא היה מסוגל לשאת בעול מכלול עבודות רוחניות וגופניות רבות אלה.

פעם התעלפה ברחוב והובילה במכונית "אמבולנס" לבית החולים הקרוב, שבו היא שכבה במשך ימים, בין החיים והמוות. תוך חום גבוה חלמה רבota, ופייה מלאה הרבה, תוך דאגה לבעלה החולה, לילדיה, להוריה. האחות המטפלת שהיתה רגילה לראות בטויי כאב רבים ושונים נתפשה למשמע הדברים האלה, אשר גילו טוב לב ואצלות, היא נגשה אל הרופא הראשי, ספרה על "מקרה" זה בפרוטרוט, והשיגה, שטפו בה ללא תשלים.

כששמע הרופא הראשי את דברי שבח הרבים שהרבו בהם האחים המטפלות בחולים תוך התלהבות, נעשה סקרני, נחש אליה והתרשם ממנה עד כדי כך, שלקה על עצמו את הטיפול בה. יתר על כן, הוא שמע על הבעל החולה, ועל הילדים הקטנים שלו, לנוכח שלח עוזרת לבית

(על חשבוןנו הוא), כדי שהיא תdag לדייה ולסדר שבת. הוא העיר תוך חיזק, כי כל אלה שייכים אל הטיפול, הוואיל שככל עוד שדואגת החוללה לביעות משק ביתה, אין החולמה יכולה להתקדם. גע עד הלב לראות עד כמה DAG איש עסוק ביוטר זה לאשה היהודית. שום תרופה, שום דרך רפואי לא היו יקרים בעיניו להשתמש בהן לשם ריפוי, ובלבך שאפשר היה לצפות מהן השפעה מחלימה. והחולמה באה אך לאט, והתעוררה בעיה רפואייה קטנה, אשר דרש את פתרונתה. הייתה זו חופעה נפשית, וכך החל הרופא לשוחח עם מרגלית, והוא התרשם מאד עמוק אופיה הטהורה שטרם ראה כמויה באמריקה שרואה תושביה מעוניין אך במסחר וברוחותם. רצונה של מרגלית היה עז לחזור הביתה, אל משפחתה, למרות שמאכבר ריאתה היה עוד רחוק מהחולמה. הרופא אמר תחילה כשנת צחוק בפיו, כיצד אשה נבונה מסוגלת לדרוש דרישת בלתי נבונה כזאת. אולם לאחר זמן קצר הוא הסכים לכך, והבטיח לה להמשיך בטיפולה גם לאחר שתחזור הביתה. «מקרה זה מעניין אותי», אמר בבית החולים, במצדך. דאיש הרציני, מנהל בית החולים בן 500 המנות, לא ידע מה אותו מה מתרחש בקרבו, מה מעוניין אותו בקשר לאשה הזאת. אם באמת רק המחלת המיזוחת, או אולי דבריה מלאי טעם ושלל, אשר עניינוו כל כך, שרמתם הייתה גבוהה, גבזהה מעל כל שיחות החולים שבאופנה בניו-יורק? אולי פעלו שני הגורמים גם יחד, אבל בוודאי עוד גורם נסתר נוסף, שלא יכול היה להסביר לעצמו.

בשיעור אשר נמשכו מדי פעמיים בפער בשעה שעות ארוכות, על כסות תה, ושבהן השתתף גם יצחק, נגעו אף בגורשאים דתיים שונים, כגון גישת היהדות החרדית לביעות ז מגנו, וברבים אחרים כיוב. לרופא השכלה כללית גבוהה והגין על עמדתו בתלהבות אך הוא לא נודג להטעק, ולא קושי הסכים לדעת הצד שכגד אם תפש את דעתו, וקבלת.

ליילדיים חג ממש היום בו ביקר אצל הרופא הדוד הדוקטור כל אימת שבא הביא ממתקים או משחק ולוולם מצא פנאי של רגעים אחדים להטעק בהם. הוא הרים את הבן הקטן על ברכייו, ואפשר היה לראות ברורות, כי הוא נהגה מכך לא פחות מהילד.

פעם בא אליהם לביקור, את הדלתفتح הבן הגדל, נפתחי, והודיעע לדוקטור כי אמא ישנה עוד. נכנסו לחדר השני בזיהירות ובסקט. «התרצה לעין באלבום של תמונות שלנו — שאלנו נפתחי — הבאנו את התמונות עוד מהבית» — ובגאווה הראה הילד לדוקטור את התמונות, את בית המגורים שלהם במולדת הקודמת, את הסבים והסבתות, את תמונת האם בטיזלים ובחיותה גואמת בכינוסים ובישיבות, את תמונות דודים ודודות שונים. נפתחי הראה את תמונות האלבום במרכז כזה שלא שם לב לדוקטור, אשר הפסיק כבר להסתכל בתמונות. הוא ישב על הכסא מתעמק במחשבותיו. האם הוא היה עד כה מוכה בעורוון, האם לא חלם עד עתה, שלא ידע שהוא מצא את הדרך הבית, שהוא נמצא כבר מזמן בבית אחותו, קרובתו היחידה בעולם? נמשך אל אש זה, ולא ידע, כי שפט הדם המשותף הייתה, אשר דברה אליו. והנה זה עתה הראה לו בן אחותו אשר נושא את שמו הוא, את תמונותיהם של הורי הקרים ושל כל קרוביו. פתאות עלה במחשבתו כל עברו. עד כמה שקלקל את חייו, עד כמה שרצץ אחרי חזונות שווא איך הוא עצוב את מי שם עצם מעצמותיו ובשר מבשרו, ואיך הוא גרם לכך שיהיו אומללים.

«והנה תמונתו של דודי, קיבלתי את שמו» — שמע את דברי נפתחי. «אמא ספרה לי, שהעניקה לי את השם הזה כדי שלא אשכח את דודי לעולם». ואני — המשיך הדוקטור בהרהוריו — ואני רציתי לשכזח את כולם, ואף על פי שהעניקו לי התיים רבות, באתי מקום בעולם לא יכולתי לקבל אהבה כזו כבבית בקרב משפחתי, שלבי נכסף אחרת כל כך... «נפתחי! — האם הגיע כבר הדוקטור? » — שמע את קול אחותו שהתעוררה משנתה זה עתה.

«כן! אחוזתי, הגעתי הביתה! שבתי שיבה שלימה!»

"בָּנוֹ-צִיּוֹן"

«מה זה אירע לבני-ציוון שלנו?», שאלו את עצם הבריות בכפרנו בשחרגשו בתמורה המשונה שהלה בו בזמן האחرون. הוא ששימש תמיד דוגמא ומודת לנער — מה אירע לו?

הוא היה בנו של אחד הסוחרים האמידים בעירה, — של עמרם רייכנטל הנודע, שהיה לו חנות לחומר עץ ובנייה, ואשר בעלותו נמצאו גם שדות ויערות בכל הסביבה, עד לירכתי הטاطרה. ובן-ציוון זה, בנו, היה באמת צער יוצא מן הכלל. הוא התהנד בישיבה של הונדסזרף, והיה שם חבריו של הרב, אך גם בחורי הישיבה כולם אהבוו והעריכוovo. נוסף על חריצתו הגדולה, היה גם בעל שכיל חורף, וידע תמיד להוציא מכל עניין את «חמצית הדבר». טוב-לב היה ומוכן לעוזר לזולת בכל עת. ללא מאמץ מצדיו היה לדוגמה ימופת לכל בני הישיבה כולה. בליל חמישי נהג ללמידה עד אור הבוקר, ואח"כ ביום שני, ואעפ"כ עוד ידע לשומר על מצב רוח עדר והוא בלילה שיישי ליד שולחן הטעודה הרוח החיה של ציבור הנאספים.

הכפר שרוי כבר בתרדמה עמוקה, אך איש מבין הבחורים עוד אינו חפץ לנוטש את אוירית ההג, בcpfיפת הרב. זה אחד הלילות החמים הללו, השמים זרועים כוכבים לרוב ואף ענן אינו מסתיר את מראם. ברקע נראה קו האופק של הרי הטاطרה. הבחורים מתישבים על גבעה שבקצתה הכפר, ושרים בהדרכתו הסמויה של בן-ציוון. ניגון אחר ניגון בוקע מגרונם, ניגוניו של הצדיק מקאלוב בלשון הונגרית ורותנית, ניגונים המהלים את השם יתברך על היוטו רועה הצאן הנאמן של עדרו, שירי חבל הולאך המוביילים את זמרייהם אליו אהבת הבורא וכן נ麝 הדבר עד אור הבוקר. מכאן ינקו בחורי הישיבה כוח והتمדה ללימוד התורה בשבוע שלآخر צאת השבת. היו אלו לילות שנחרתו עמוק בתקודתם של בחורי ישיבה, וכל זה בזכות יוזמתו של בן-ציוון.

כז, כך היה הבוחר בעבר, פאר הנוצר וಗאות המבוגרים. וכשהDAL בעת החופש לлечת לישיבה, וישב בבית, חילק את זמנו בתבונה באופןן היה לו לבקר אצל רבים בעיירה סמוכה שם בילה את חופשת הנופש. היה זה זמן חוויה גדולה לתלמידי הישיבה לראות את רבם, שלא נפרד משך כל השנה מגמרתו, כשהוא משוטט עתה, בחברת תלמידיו, בשדות ובירות, על פני מדשאות זרועות פרחים צבעוניים. כיצד הוא מתישב עמו בצל העיר לרגלי מעין נובע ומסדר באופןם מחיי הגדולים והצדיקים. הרצאות אלו הבהירו להם ביתר שאת את הכתוב בספרים, ונתחווור להם עד כמה יש בהן בסיפורים הללו כדי להגביר בלבם את יראת השמים לכל החיים.

אחרי למודיו בישיבה נכנס לחנותו של אביו, נתן לו בן ציון להסדיר את עניינו באופן שתמיד מצא לו פנאי לעסוק גם בגמלות חסד. עם זאת הפ里斯 לעצמו גם זמן בבוקר ובערב ללימוד התורה ופירושיה בבוקר נהג היה להתיחד עם ספר, בערבים ישב עם חבריו ולמד תורה ברבים. וגם בוחנות הוכיח את ייעולתו וערכו הרב. על ידי התנהגו הלבבית והישרה התהבה גם עלaicri הסביבה שנחנו בו אמון. נקל לתאר את גאותם של ההורים על כי נתרכו בין שכזה. וכי יכול לטרב לו שאלה כלשהי?

והנה חלה בו תמורה כזו! בניציון החל להיעדר מלימודיו.

בכל יום אי' נטל את קרשוי הסקי שלו, שלא היה נהג להשמש בהם מאז ילדותו. ובבוקר השכם יצא את הבית, על מנת לחזור אליו רק עם חשיכה. שום ספר לא נראה בידיו, וגם באמירת תהילים לא נטל חבל, אף כי היהודי העיריה הצטו בה על-פי הוראת הרב המקומי לרוגל חומרת הימים.

היטלך כבש את הארץ. מארחות אחרות ידעו מה פירוש הדבר וייהודי העיירה חיפשו להם מפלט בתפילה. ודוקא ביום הקשים האלה, צרייך היה בן ציון להזכיר? דוקא עתה צרייך היה להשתלט עליו יצר הארץ?

זו השעה היה עתה: לлечת לבונקר! כל אחד חייב להתחבא, ובמידת האפשר בעורת מקרים נוצרים. היו שכבר הצליחו בכך, שהיו שטרם

השיגו מוקם-מחבוא משליהם בשל מחסור בדמי שוחד לשכיניהם הגרויים.
אללה ולאלה צפו מלאי דאגה לבאות.

בוקר אחד, עם שחר, השעה הייתה עוד מוקדמת, העיריה הייתה שקועה
עוזין בתרדמה עמוקה, התדף מישן על דלתות בתיהם היהודים.
מיד לבונקרים, מלאכי האבליה יבואו בעוד שעה!», הזהיר קול אלמוני
מבוז.

על-פי רעדתו ניתן היה להכיר את התרגשות הדובר. הפחד השתלט
על לבות היהודים. מיד קופזו הכל ממיטותיהם, ובמהירות, ללא השהיה,
החלו לאروع חפצים חיוניים ביותר. ובהמולה הגדולה נשמע שוב הקול
שהזהיר:

**«מי שלא הצליח להרכיב לעצמו בונקר משלהו, יבוא נא אל היעד
הקטן בצפון העיריה!»**

האומללים נשמו לרווחה. האלים שבשבמיים לא נטש אותם.
בריצה עברו את רוחבות העיריה השרוויים עדין בחשכת לילה,
והגיעו לבסוף אל המפגש המועד. שם המתינו להם שתי משאיות.
כולם עלו בחיפזון על כלי הרכבת והשירה הקטנה הסתלקה ב מהירות
לכיוון בלתי נודע, אל פניהם ההרים.

ובשעה 5, בבוא אנשי משמר-הילגקה, בליווי קלגסי הס.ס., אל
הbatisים היהודים, לא נותר להם אלא לכלה את חמאתם על רחיטים וכלי-
בית, שכן היהודים עצם כבר לא היו במקום, אף לא נפש יהודית אחת
נפלה לידיים הטמאות של מלאכי האבליה.

*

מקום הפליטה היה חבויה עמוקה בתוככי ההרים, ודרישה הייתה
מידה גדולה של חכמה, חוש-התמצאות. ערמה ותחווה על מנת להגיע
אליהם הרחק הרחק מכל ישוב אדם, מוקף הרים גבוהים, שכן עמק קטן
שצורתו הייתה מרובעת, כשל צלע משתרע לאורך 2 קילומטרים בלבד.
שם הוביל... בן ציון שלנו את האומללים. הגישה היהודה הייתה
באמצעות שביל הרים צר ועקלקל, שהתחפר מ בין סלעים בולטים אשר
הסתירו את מראeo, עד כי איש לא יכול היה להעלות על דעתו שביל
הרים מוביל לעיר מוגדר.

למטה, בעמק הנסתה, עמדו שני צרייפים גדולים שאותם הקים בנ"ציוון בעוזרת חבריו תוך עבודה מאומצת בחדים האחרוניים. במרוצת השבוע נוהגים היו לאסוף את החומרים, וביום ראשון היו מובילים אותו אל מקום המחבוא, כשהם טובעים בשלג עמוק, ואח"כ מתקדמים על קרש הסקי. בנ"ציוון חשש לבוא הפורענות, ואמר: «עתה הגיעו שעת הפעולה!» לכל דבר DAG מראש, על כל דבר גדול בקטן נתן דעתו. שקי קשה היה תחليف למיטזת, שלוחנות ופסלים מתוצרת עצמית עמדו בתוך, ואפלו עצזועים בשבייל הילדים הקטנים הובאו הללו, וכמו כן: ספר תורה גדול, וספר לימוד התורה מגולי הסופרים והחכמים. מעין סמוד סיפק מים בשפע.

את את גרגעו הרוחות, ותחושת תודה עמוקה כלפי בנ"ציוון השתטחה על לבות הנוכחים — כלפי בנ"ציוון «שליהם». אך גם סליה ומחילה ביקשו ממנה, בקולרים ובסתראלבב אל הבורא. כיצד זה יכולים לפkap בוו, להשוד בו כי יצר הרע השולט עליו? הם התבישי. ברגעים שבהם חשבו בו וייחסו לו כוונות רעות, באותו רגעים הקريب הוא את הכלל למען הכלל. תמורה בצע כסף — וכסף רב — השיג קשר עם מטה ה.ס. כדי שתינתן לו אורה ועוד מועד על ביא היום השחור. ואכן התכנית הצליחה: אף יהודי לא נפל לידי הצורדים. יקשה לתאר את שמחת האמהות של תינוקות וילדים רכים בשעה שכול פעיה עזים הגיעו אל אוזניהן מהדשה הסמוד שהקיא את צרייפן. במרקם מה מצרייף זה היו כמה ערוגות עם ירקות מהיררי גידול, שהבטיחו הספקה בלתי מופרשת של מזון חיוני. נקבע סדריום שהחל בטבילה יומית, נמשך בתפילת שחרית עם מנין כדת, ונסתהים בעבודה זבלימודי גמדרא. כחמישים נפשות — גברים, נשים וטף — מצאו כאן מילפת מציל-נפשות. ציבור זה היה לבורא עולם על כל יום שחלה שקייב אותו לנאהה וישועה.

בן ציון עצמו נעדר לעיתים ימים שלמים, והופיע שוב בפתחיע כשבאמתחו חפץ נדייר ויקר-מציאות כלשהו, או כשעמו ילד היהודי שאותו אסת בדרכיו תועה בעיר, גטו על ידי הוריו שאלי נגרנו לנגד עיניו. והוא גם שאמרו כי בן ציון מחליף את בגדיו במערת קרובת בטלע, ולובש מדי ס.ס. ובחפשות זו הוא עושה דרך בכפרי הסביבה.

שומעי השמועה התקשו להאמין לנכונותה. אך ביחס לבן-צ'יון اي אפשר היה לדעת, כי הוא היה מסוגל לכל מעשה ניעז...

חלפו שבועות וחודשים. מדי פעם הביא בן ציון חדשות מסעירות על מסע הנצחון של הצבא הרוסי, ועל מפלתם הקרויה של הגרמנים. הכל ציפו ליום ההצלחה שלא יתרמה עוד. וזו לפתע ירד אסון גדול על ראשי המסתתרים.

אנשי המחבוא התכוונו לחג הפesta. הם קצרו חיטים, טחנום בטחנת-יד ואפום תוך שירות הלל, לפי כל דיני הנסיבות. עתה היו כולם מסובים לסדר. עקרות הבית לבשו את מיטב בגדי-הן, והתקשו בסודר לראשם או סיכת לשללה. הילדים היו רוחצים ונקיים, פרחים צבעוניים עמדו על השולחן, ואחד הצריפים שונה לאולם מפואר וחגיגי, כשפה לבנה מכסה את השולחן ואפילו גביעי-ין מכסף טהור אינטחרים. והאוירה! פניו כלם קרנו מאושר, בלבותם כלם פיעמה התקווה, והכל נתנו קולם בשיר בזמרם את הניגונים הקדושים ובשכחים את צרות הרגע הזה. «לשנה הבאה בירושלים הבניה», קראו ובירכו איש את רעהו. הילדים קיבלו מדי פעם תשורת קטנות שהלהיבו את דמיונם ושמרו על עירנותם על אף השעה המאוחרת. בן-צ'יון עצמו נשאר בצל, כתמיד, ורק לסוף הציג קושيا שבעקבוזתיה התפתח ויוכח ער. לפנות בוקר יצא בן ציון את הצריף על מנת להיווכח אם העזים קבלו את מאונן, ואם הכל בסדר.

בשובו מביקורתו קבלו את פניו בצעקות נלהבות, «עתה», פנה אליו דובר ציבור הנאספים, «תשמיע אתה, בן-צ'יון, את דבריך!» לא עזרה לו שום השתמטות, הוא אוילץ לשאת את דברו. הוא החל כמוינגן הצעוע של רבו ומورو: «אף אם נאמר לגבי הלילה זהה כי כל המרבה בספר הרי זה משובח, הן גם כתוב בקוהלת כי עת לדבר ועת לשתק. עת לשתק — משמע — עת למשע. — מה תצעק אליו; דבר אל בני ישראל, ויסעו?» וונשאלת השאלה: מתי אם כן צריך לצזוק ולמי כן צריך להתפלל אם לא בצרה זו ולשם יתברך? ועל זה מפרש אחד החכמים: עתה הגיעה שעת המעשה — ולא הצעקה, הילכו ישר לתוך ים-טסוף כפי שצווה עליהם השם, ובזכות פועלה זו יעמוד שם לצד ישראל. רבותי, גם עתה אנו שרים בעת צרה, והמעשה הטוב, המצווה, יכול להיות

לנו לעזר. הבה ונגמר אומר ברגע קדוש זה להקדיש את חיינו להשיות, ובמידת הצורך, אף למות על קידוש השם, זכות זו תעמוד לבצל ישראל. אין לדעת מי יצא ממכوها זו, אך כלל ישראל יוסיף להתקיים. לקראת מטרה זו עליינו לעמל ולחזור — למען יוכל משיח שיבוא ביוםינו בקרוב לגاء את ישראל בכלל. כולנו רק חיללים בצבאו של משיח גואלנו, מגלאים זכות על ידי זכאי. ולכן ברצוני עוד לומר רק דברי תודה נרגשים לרבי ומורי, שבזכותו אנו מצאנו כאן מקום פליטהנו.

אנו בחורי ישיבתנו ביקרנו אצלם לשבת, ובהיפרדו מעליינו אמר לנו הרבה שמו טוב לנו לשוב לבתינו דרך ההרים, שכן הדרך מקצתת את ההליכה ואף ניתן להזין עינינו בטבע המבורך של בורא העולם. נשמענו לעצמו של הרב, ונבלענו בעמקים ובהרים, ובזכות זו הגיעו את רעיון המחבוא הזה שהוא עתה להחלטנו.

מחיאותכפים נלהבות הודיע לבן-צyon בסימנו דבריו. בשמחה נמשך הסדר עד לשעות המוקדמות של הבוקר. אחר כך הושמע הציבור שיר השירים, עם הניגון המסורתית, ובהתלהבות שכמותה לא תיתכן אלא לאחר ליל סדר כזו. בהתאם נפתחה הדלת.

הלבבות חදו מלדפק — אימה ופחד נצטירו על פני המסובים המבוהלים.

בפתח הצריף עמדו מלאכי חבלה, מכונות ירייה מכוננות כלפי צבור המסובים בידיהם.

הכל נתחאו בזויות הצריף, משוטקים מהרדה. לבותיהם פסקו מלhallום בשעה שקלגסי המוות השמיעו את דבריהם הלגלגניים: «ובכן, תפסנו אתכם סוף סוף, כנופיה יהודית? זה ארך לנו די זמן, עד שמצאנו אתכם! וגם מקום נאה סיידתם לעצמכם כאן! אל דאגה, עוד מעט ותיווכחו גם לדעת מה מראה הגיגן! מי זה כאן המנהיג?»

דמימת מוות השתרה לרגעים ספורים בצריף. בן-צון הופיע מחשכי המעבר.

«יהודי מטונף שכמותך!», כיבדוו בברכת מהלומה שהתיזה את דמו מן האף ומן הפה.

בן ציון עמד זקור ולא זאת ממקומו.

„הראה לנו את מלכתח“, פנה אליו ראש אנשי ה.ס. „אכן עבודה גאה עשיתם כאן!“

בן-ציוון צעד לאיטו ועבר מן הזריף השני, בשלועי מכונות הירית מכוננים אליו כל העת. מן הזריף של הנשים עבר עם „אורחינו“ הבלתי קרואים אל זריף המחסן בגינת הירק. בקתה זו הייתה נעולה על בריה, כי היא הכליה מצרכים מיוחדים — מה בדיק — זאת לא ידענו. הקבוצה נכנסה עמו בן-ציוון ושהתה שם רגעים מספר.

לפתע נשמעה התפוצצות מהרידה, שהפילה גם אותנו ארצתה, ובהתואששנו מהאיימה הראשונה קמננו על רגליינו, ראיינו לפניו מזוודה מזאיד, הזריף הטע נחרט בתפוצצות אדירה ועמו נחרגו כל אנשי ה.ס. עמו נחרג גם... בן-ציוון

חכמתו העילאית הניע אותו לצפות גם לאפשרות שהמחבו יתגלה ולשם כך התקין מוקש חשמלי נסתר במחנן המלאי, שהיה סגור לכולם. ברגע שראה כי נתפסנו ע"י קלגי המות, החליט להקריב את חייו למען נחיה אנחנו. הוא נכנס אל הזריף הקטן, לחץ על הבפטור הנסתר ברגע הנכון, כשהגרמנים היו ברייחוק מוגוף, ופוץ את הזריף על כל אשר בו.

ניצלו.

אך אותה, בן-ציוון יקירנו, נזוכר לנצח. כך נפלו גבורים...

„שלוח לחמד על פני המים“

בעיריה קטנה, נכוון יותר, בכפר גדול, בין טהריס ודזנאו, תי רב חיים עם אשתו יטכן „היקית“, — כפי שכונתה בפי אנשי הכפר. אחרי גמר הלימודים בישיבה עסוק רב חיים במכירת מכונות חקלאיות, אותן היה קונה ביריד בליפציג. בשחוותו בליפציג העדיף לבלוות את השבת באוירה יהודית, וכך קיבל ברצונו את הזמנתו של המורה לטעוד על שלחנו בשבת. רב חיים בילה בביתו של המורה שבת נעימה. אשת המורה ושתי בנותיו השתתפו בערנות בשיחות ובלימוד שהתנהלו בשעת כל אראוחה. הן הוכחו עניין וידע — דבר נדיר בمولדת ההונגרית.

במושאי שבת חור רב חיים לבית מארחו על מנת להביע לו את תודתו על הכנסת האורתודוקסים היפה ולהפרד. הוא הוזמן על ידי המורה האדיב לבקר שוב אצלו בשחוותו בליפציג ורב חיים הבטיח זאת ברצונו. בשעת הגשيعة הארץ הביתה היה לו די זמן להרהר במא ש עבר עליו ולאט לאט התבשל אצל הרעיון לדבר „תכלית“ בקורס הבא אצל המורה. ובאמת, הסוף היה למזל טוב. הוריו של רב חיים ליוו אותו בנסיעתו ולאחר שהכירו את המהומות, נתנו את ברכתם. וכך הגיעו יטכן מליפציג לעיריה ההונגרית הקטנה.

לא עבר זמן רב ויטכן, שבתחילת התיחסו אליה בחשדנות-מה, תפסה את מקומה בקהילה והשתתפה באופן פעיל בכל מקום שעורתה יכלה להועיל.

את ביתה היא הנהלה למופת. לפניה הבית טדרה גינט גוי שהיה פורחת בכל עונות השנה. מאחוריו הבית טפחה גן ירק שספק ירקות לצרכי הבית; את חממת ילדייה חנכה לאנשים כנים ובעלי מזג טוב ואדיבותם, נימוסיהם ונכונות לעוזר לזרת כבר בשחר יולדותם, היו ידועים לכל.

רב זקנים עצמו היה עסוק ממד וידע שהוא יכול למסור על ייטכן שלו. הוא عمل קשה במשך יום תמים ובערב מיהר לחברת הש"ט ללימוד "שפור". אליעזר הבכור היה תערובת נפלאה של האב והאם גם יחד. הודות לחריצותו ורצינותו היה המציג ב תלמוד תורה וזהו לו נתנים שהעידו על הצלחה לעתיד, ויחד עם זאת היה ענו ואדי. בגיל 14 שנה נסע אליעזר לישיבת המרוחקת שעה גסיעה מביתו.

הבחור התהבר מיד על ראש הישיבה ששמש גם כרב העיירה. הוא קירב אותו וקידם אותו בלמודיו בכל האמצעים. שנים מספר, בירת אליעזר בתמדה רבה והוא הפך לאחד הבוחרים המציגניים בישיבה.

בינתיים התקה מלחמת העולם הראשונה ואותה התחילו ארות הגיאס, ולרבים, בייחוד לתושבי גליציה וبوكינה – חyi פליטים ונזודים דרכיהם.

וזם הפליטים הציף את כל הסביבה, ביניהם גם את העיירה ב', בה שכנה הישיבה, אליה הגיעו כמה יהודים שבאו בגלל שפחים ולבושים. בין הפליטים אלה היה גם יהודי זקן, אשר כפי שתברך אח'כ היה רב בעיר גליציאית. הוא בא לבית המדרש והקשיב לשיעור מלוי להתערב בשיחה. עם חום השיעור נגע אל הרב שקידם אותו בברכת שלום והרב נוכח לדעת אחורי השיחה הראשונה עם האורה שלפניו עומד גאון, גדול הזר, אשר בקיא בש"ט ובפוסקים, כאחד "הגודלים". הרב מרווינסק, כפי שקראו לו, המשיך לבוא לכל הלימודים, הקשיב בשקט ולאחר מכון דן על כל העניין עם הרב, פירש כמה קושיות שצאו בשעת הלימוד, ציטט סברות יפות לשיטת התוספות, וכך העלה והעמיק באיפן ניכר את רמת הלימוד. התפילה הייתה אצלו לעבודת-קדוש מיזחית בmine. למרות ההומנה והשיכניע של ראש הישיבה לגשת ל"מוראה", נשאר הוא בפינותו המרוחקת, שם יוכל היה להתפלל בשקט ובלי לעורר תשומת לב. הוא הגיע לבית המדרש הראשון ועזב אחרון, אפשר היה לחוש ב"התפשטות הגשמיות", אצל הרב מרווינסק. התפילה אצלו הייתה התיחדות בין הנשמה ובוראה.

בוקר אחד נשאר המקים עזוב. כולם התפלאו; היתכן שהרב יאוחר? אך הוא לא בא. אחריו התפילה שלח רаш הישיבה אחד הבוחרים לדירת

הרבות על מנת להיווכח מה פשר הדבר, הוא מצאו חוליה ב.mitתו. ראש הישיבה מיהר למסכם "הגדול". הרבנית, אשה זקנה וחולנית וחסרת אוניות, לא ידעה להסתדר. ראש הישיבה הזמין רופא, אשר לאחר בדיקה קפדנית קבע דלקת ריאות חריפה. דרושים טיפול סדייר, רפואיות למנוחה מוחלטת, אמר. היה זה מכח קשה בשבייל הרב, להיות מנוטק לשבועות רבים מבית המדרש זמלימודיו. איך יוכל לשאת זאת? ראש הישיבה ניחם אותו, שהרי הוא יכול, תודה לאל, גם ללמידה בעל-פה ולשנן את התורה בשפטיו, והוא הבטיח לו לשלוח בחזרה ישיבה טיב אשר יעוז לו בטיפולו ושיזכה אותו גם להמשיך בלימודין. האבטחות האלה הרגיעו את החולה ובברכת רפואה שלמה נפרד ממנו הרב.

בחזרו הביתה קרא אליו את אליעזר והסביר לו את תכניותיו. מלבדמצוות גמ"ח וביקור חולים, לפניו ההזדמנויות לשרתת ח"ח, עלייה אמרתת הגמרא "שימרשו יותר מלימודו". "גדול כזה איננו נמצא בכל הסביבה ורק תהיה הזכות להכירו היטב — במידה ותוכלו להבינו", הוסיף ראש הישיבה בחיזוק. אליעזר לא פקפק, מיד הסכים ופנה לביתו של החולה. חזש הסדר, אותו ירש מאמו, היה לו לעוזר. הוא מצא איסדר גדול בבית, בכל פינה פזוריים ספרים. מול כל הערבוביה הזאת הייתה האשה הזקנה חסרת אוניות. מיד עם הגיעו סקר אליעזר את המצב, החליף מספר מילים עם הערב והרבנית, שם על ראשו ולייבו של החולה מטפתת רטובה והחל בסידור החדר. לאחר מספר שניות היה כל דבר במקומו. אליעזר התישב על המיטה ליד החולה ו힐מד התחיל. נשכח החום הגבוה, נשכח החולשה המעיקה. כתע ברצונו של הרביה היה רק להסביר את סברת התוספות, השיטות וכו'. אליעזר היה נאלץ להפסיק כי הגיע זמן לקיחת התרפיה ותחלפת התחבושת בגל החום הגבוה. הוא סידר את המיטה, כך שהרב שכוב רענן יותר וחזק יותר. כתע נגולה השיחה על החסידות, עלייה ידעו בזמן שהוא מעט מאד. הרב סיפר על התקופה שלפני הבעלה-شم-טוב הקדוש, בה התרכזו כולם ללימוד ומילימונות פרנסת או סיבות אחרות לא יכול היה להמשיך בלימוד, הוצא מן הקהילה. הוא סיפר על הזמנים בהם היו המגידים נסועים ממוקם למקום ובדרשותיהם מספרים על "שבעה מדורי גיהינום" ומשרים אוירה של עצבות ויאיש, ממנה אפשר היה להשתחרר רק בעזרת סיגופים.

ותענית. לאחר מכן באה דמותו הזהרת של הבעלים הקדושים אשר הבנין השקפת עולם חדשה לחיי היהודים: «עבדו את השם בשמחה», הייתה הסיסמה. ע"י תפילה בהתלהבות בפני קונו שפך היהודי את לבו והשתפכותו הייתה כתחינתו של ילד בפני אביו שאין לעמוד בפנייה השירה והריקוד במעגל, בו אין הפליה בין «למעלה» לבין «למטה», זקן וצעיר, גדול וקטן, תלמיד-חכם ועם-הארץ — כולם מושיטים ידיים ויזרים ייחידה אחת. שתיתת כסית ייש לכבוד יום זכרון בצוותא בבית המדרש — כל אלה היו חלק בלתי נפרד מן השיטה בה דגלו הבעלים-שם טוב ותלמידיו.

החלק השני הייתה אמונה צדיקים. ההכרה והידע שצדיק גוזר והקב"ה מקיים, זה שביכולתו של הצדיק לעזר בדאגותיו ובצרותיו של החסיד, זה שיש לשמו עצתו של הרבי, כי היא ניתנה ברוח הקודש. במושאי שבת בשעת מלאה מלכה היו מספריהם עובדות ומופתים לרובה, כמה עזר הצדיק לחסידייו וכו', אבל, הסביר הרב, בפסוק בחזוב: «יהי חסך השם עליינו באע. יהלנו לך». השם עוזר במידה שבוטחים בו, וגם לרבי יש רק הכח לעזר במידה שהחסיד נוטן בו אימון ותקווה. קיימں עוד גורם אחד נוסף חשוב מאד..., אולם בטרם הספיק הרבה לגמר את המשפט נתקי בשיעול שנמשך זמן מה. אליעזר הביא מהר רפואה מוקלה, עשה לו רטיות, ובקש מן הרב לאפשר את דבריו ולגוזר להלוטיו בשעיניו עצומות.

אליעזר התישב ליד מטהו ובעזרת מכסה ששמש לו כמניפת השיב את רוחו של החולה. ובינתיים יכול היה לחשוב על כל אותם הדבריםשמע ושרובם היו חדשים בשביבו. הוא הרגייש שעולים חדש נגלה לפניו. בשלוחה שכוב החולה בMITTEDו, שרוי בשנותו. תוי פניז של הגאון היו עוד יותר אצילים ועדינים מאשר קודם לכך, לפתע התעורר זקרא לאלייעזר להתקרב: «השם בלבד יודע כמה זמן ניתן לי עוד, והרבה יש לי עוד למסור לך». «תלמידים רבים היו לי בחיי, מי יודע היכן הם בעת, ואם הם בכלל בעולם הזה, אם לא הושמדו ע"י הקוזקים. אתה נשלחת ע"י השם על מנת שאמסור לך ולדורות הבאים דברים מסוימים». ובליל להתחשב בחולשתו הגדולה, ועל אף תחוננו של אליעזר לשומר על כריאותו, התחיל לספר על יסוד החסידות.

ליית אתר פנוי מיני', אין מקום שאין השם נמצא בו. בכל חי ובכל צמח ובכל אבן קיים ניצוי, ניצוץ השם, ולבסוף זהה ה��ילת, תפקידו של האדם לאסוף את הנצוצות האלה ולהחזירם לבורא. דבריו של הרב היו לעמוקים יותר וייתר, עמד על הזוהר, ודרך אגב רמזו שכח פירוש לוזהר, ציטט מכתבי האר"י, רב חיים ויטל ורבים אחרים, הרבה הביב, ולפעמים רמזו רק והבטיח להוסיף לספר בפעם אחרת. מדי פעם בפעם היה מזומן בקהל חולש ניגון דבקות או את הקצב של זמר-דריקוד. אליעזר הקשיב במתיחות לדבריו שהיו בשבילו כנבואות. הייתה כבר שעת החזות כשהזוב אליעזר את מיטת החולה, כייה את האור והדלק נר, ובהתיישבו על הרצפה בפנת החדר עשה "חזות" — התפילה על חורבן בית המקדש, ועקב הגעגועים של הילד שרוצה לחזור לבית הוריו על מנת להגישים בו את רצון האב, אותו בכפי לביאת המשיח הגואל והמשחרר, שיאפשר לשרת את השם על אדמות הקודש, כי "איך נשיר את שיר השם על אדמות נכר". הגעגועים האלה שהתבשו ע"י השם עצמו. "יבורך האב, שבגרשו את בנו מעל שלחנו, מקבל ממנו שיריו שבח והודיה". אף פעם לא הרגיש אליעזרכה חזק את גלות השכינה, כמו בליל הוה. במרקח מה ממatta התלמידי-חכם החולה, של השכינה בגלותא, כפי שהוא קרא לות... הוא זומם בשקט שיר ששמע פעם מבוחר ישיבה: גלות, גלות, כמה גדולה את... שכינה, שכינה, מה רחוכה את... .

יום אחרי יום ולילה ארוך אחרי משנהה, עברו משאליעזר משקייע את כל מרזו בטיפול בחולה, הגשת רפואיות, טיפול אישי בו ובעיקר — בלימוד ושיחות מעניות על חסידות. אליעזר התעמק עתה בשאלות רבות, אשר בדרך כלל סרבו לענות לו, בעת הוא קיבל תשובה ברורה מהחולה אשר התואש על אף המאמץ בדיורו.

פעם, כאשר היה חלש מדי בשבייל להשיב, הצבע הרביעי על ארגו בו היה ספר עם פירוש על הזוהר, אותו חיבר לפני 20 שנה. בספר זה יכול לדעתו למצוא תשובה לשאלותיו. עיין שכזאת הוזן ונרדם. אליעזר שתה בczmazon את דבריו הספר, אשר בשפה ברורה נתן פירוש עמוק על ספר הזוהר הקשה, על פי התנאה האלוקי, רבי שמעון בר יוחאי. עברה שעה אחריו שעה ועם נץ החמה עצמו עני אליעזר והוא נרדם. בחלומו חש מחדש את כל החזיות. הוא חלם על הגمرا, על הארבעה שנכנסו לפודס,

על סופם — כשהאחד בלבד, רבי עקיבא המנוסה בקרב, יצא כמנצח. בבוקר השכם היה אליו עוזר שוב בעבודתו. לפני זמן קצר בלבד היה שקוע ב"מעשה מרכבה" ודברי קודש אחרים, והנה הוא עסוק בניקוי הבית רחזה וסידורים אחרים, אולם בציפייה חמידית לרוגע שייקרא למיטת החולה על מנת להמשיך בשיחת של אтемול.

לאחר שבועות מספר הלק והתזוק, אולם אליעזר נעשה חלש ותוור. היה זה למללה מכוחותיו; בוא המשבר היה מן הנמנע. ראש הישיבה רצה מספר פעמים לשלוות מהלייף שימלא את מקומו, אבל אליעזר לא רצה לשמע על כך. הוא נשאר פועל יומם ולילה.

באותו יום שהחולה קם ממותו, התעלף אליעזר. הרופא שהוזעך למקום קבוע חום-עצבים קשה וציווה להעבירו לבית-חולים, שם שכוב הבוחר ימים מספר בלי הכרה.

— אמרו עמדה ליד מותו יומם ולילה, משבא הרופא לבקרו הנויע את ראשו ואמר: הלילה הוא הקרייטי, ואם יחזק מעמד הלילה, אז יש תקווה להחלמו המלאה. מיד רצה האם אל ראש הישיבה ובקשה מן הבוחרים להגיד פרקי תהילים, נתנה סכום כסף לצדקה, ולפי עצתו של ראש הישיבה הלכה אל הגאון הזקן. הוא ישב בקורסא עם ספר לפניו ובכלל לא הרגיש שבאים מישחו.

"רבי", התחלת בדבריה האם השבורה, "אליעזר חולה מאד, הרופא אומר שהיום הוא נקודת המינפה, אני מבקשך מן הרבי להתפלל למען התלמיד-חכם הזה, למען העילוי, הצדיק, אשר מסר את נשמתו למען התורה והיראה". הרבי שמע את השתפות לבה האמהי מבלי להוציאו הנגה מפיו. לבסוף הפטיר בקול שקט וברור:

"זהו גם כן נקרא תלמיד-חכם, זה גם כן נקרא צדיק"? ופנה שוב ללימודיו. האם השבורה לא האמינה למשמע אוניה. היתכן? שהאיש שלמענו הקרייב עצמו אליעזר שלה ושבגלו מחלתו קשה, לא מצא ברוגע המחריד הזה מלה של נחמה ורגעה, אלא להיפך, "גם כן תלמיד חכם"? בלי להשיב מלה עזובה האם מרת-הנפש את בית הרבי וחשבה בלבת: אל תבטחו בנדייבים השם יעוז בעצמו.

חוורה לבית החולים, התישבה ליד מותו של אליעזר בנה שכוב בחום גבוה זמרה פרקי תהילים עד שאחות רחמניה באה ובמלים

משכניות וכמעט בכוח הובילה אותה אל החדר הסמוך. בו סודר עבורה משבב. האחות הבטיחה לה כי תبشر לה על כל הטבה קטנה ובינתיים עליה לישון.

ייטכן, האם המסורה, השיליכה עצמה על המיטה ושפכה לבה לפני רبش"ע, בשעת צרה מוקובל לנדור נדר, לכן אני מבקשת ממך עוזר לי לרפא את בני אליעזר, זאת אני מבקשת לא רק למען; למען עבודת השם, למען כלל ישראל הוא יוקדש. הוא יוקדש כולם לשם ולתורתו. תשווה הנינה את ראה, וכשה מרגיעה היהת המחשבה שהשם יעזר עד שנרדמה. — — —

בחצות, באותו הזמן שאלייעזר רגיל היה לקרוא את «קומי רוני בלילה», את זעקה הגעוגעים והכאב בגלל גלוות השכינה שיצאו עמוק לבו, נכנסה האחות בשקט לחדר אמרה מיד לאם המבוהלת, «השנו את המטריה, חל מפנה לטובה», «אולם החולה זוקק כרגע למנוחה גמורה ולכן לא כדאי להטרידו בבוקר».

ייטכן פתחה את ספר התהילים ואמרה שיריה המעלות בהודיה עמויקה וบทודה. שכבה במטטה ונרדמה שוב.

זמן-רב עבר עוד עד שאלייעזר מסוגל היה לעזוב את בית"ח ולהזoor לבית הורייו. הרופא הזהיר אותו ואת אביו שבא לקחותו הביתה, שעלו לחרהך ממשך מספר חדשם מכל עבודה רוחנית.

בבית, מחת טיפולה המסורה של אמו החלים אליעזר במלחמות וכעבור זמן קצר היה בכוחו לצאת לטיולים יפים בסביבה. באחד הסיוורים האלה נלואה אליו אמו. מORGASH היה שמשהו מעיק עליה. «עלי להגיד לך מהهو, דבר בעל חשיבות לכל חייך העתידיים. כאשר הייתה כה חוליה והרופא נתן לי כל כدر מעט תקופה לחיך, ומצד שני הרבה מהחולל שלך, פטר אותו בקazor נמרץ, או נדרתי נדר... סלחוי לי אמא, למה את מתכוונת באומרך שהרב פטר אותך? «ברצון אספר לך, ילדי, כי עד היום זה מציק לי הדבר. במלים קצורות ספרה האם את שיחתה עם הרבה איך לאור הסכנה הגדולה, בה ריחף אליעזר, לא מצא הרבה אלא מלות עלבון כגון אלה: «זהו גם כן נקרא כבר תלמיד חכם» ברגע כזה צרייך הרי קצת יותר התחשבות בהבעת דעתך.

אליעזר הקשיב לדברי אמו במתה ולאחר מכן אמר: כן, אמא, האינך

מבינה שהיתה זו דזוקה התפילה הטובה ביותר. איך זה? שאלת האם הנדרמת.

על כל אדם, הסביר אליעזר, מוטל התפקיד להשלים עצמו בעולם הזה ולשלמות זו מגיע אחד מוקדם יותר מן השני. את בא את אל רabb ואמרת שאני כביבול השגתי כבר את כל הדרגות. אם נכון הדבר, הרי אין לי כבר מה לעשות עלי אדמות; או בא הרבה הקדוש והתפלל לשם: האם זה נקרא לימוד? על תלמיד-חכם אמיתי לדעת הרבה יותר! לאדם הצעיר הזה צפויים עוד תפקידים גדולים. השם יתן לו כוחות חדשים על מנת שייתאים לתפקידים המוטלים עליו. התפלה הקצרה הזאת השפיעה לבטח על הצלה.

מבוישת קמעא בקשה האם את סליתת האגדול, אותו לא יכלת להבין.

מה זה היה עם הנדר, שאל אליעזר, על מנת לכוון את השיחה לנושא אחר.

כן, היה זה כאשר הרופא ניבא את בוא המפנה, או נשבעתי, כי אם ישאיר אותך שם בחיים, יוקדשו חיק' לעבודת הקודש, תתמסר כולה ללימוד, ללא כל דאגות פרנסתך, אותן לוקחים אנחנו עליינו ואתה תתמסר רק לתורה ולבודה. על זה דברתי כבר עם אביך והוא מסכים בהחלט. בעת תהשוב רק על הבראה השלה, ואנו תוכל לשוב לישיבה, לגאונך הזקן, ממנו עלייך לבקש מחילה בשמי. אבל בעת, באמת לשם שמיים, עלייך לאכול, לשות, לישון ולהיות הרבה באיר הצה, לטיל בשדות ובערים, על מנת לאכבר כוחות חדשים.

זמן רב לא יכול היה אליעזר להרגע, ומרוב התרגשות לא יכול להוציאו הגה מפיו, ורק בלחשו בחזקה את ידה של אמו הביע בכך את תודתו. ימים נחדרים עברו על אליעזר. הוא הקדים ליום כהמיד, אולט אחרי התפילה באכבר ולאחר ארוחת בוקר מזינה יצא לקראת הבוקר הרענן, רוח קלה הנעה את השיבולים של התבאות ואת העליים שעלי העצים עליהם ישבו ציפורים עליונות ובציצן שלחו את תפילת הבוקר לקראת השמיים.

אליעזר, כמעט תמיד בחברת אחיו או אחד המקרים, צעד בבטחון ובמבט רחב הקיף את התמונה הסטגונית של הנוף. לדוב נוצר על מנת

לשוחח עם אכר בעבודתו או עם פועל ביערות ומהם קיבל הסבירים על דברים לא מובנים לו בתחום הגمراה, כגון כלאים, ערוביין, או בעיות אחרות.

בדברי עם איש פשוט יכול אני ללמידה על מקצועו יותר מאשר משכיל גדול שידוע הכל רק באופן תיאורתי אמר אליעזר בזiker אחד, כאשר אליעזר שכב בשדה ועשה אמבטית-שמש, בא בריצחה, בלי נשימה, נתן הקטן, ורחוק כבר צעק: אליעזר, בא מהר, הגיעו אורחים, תנחש מי? לאחר שאלייעזר מנה את כל הדודים והקרוביים והקנ', המשועשע ענה בנגענו ראש לשיליה, פקעה סבלנותו. «נו, תגיד כבר מי בא». ראש הישיבה עם בחורים אחדים ועם איש זקן בעל ז肯 לבן. בתחת הרב מרווינסקי, קרא אליעזר והחל בעצמו לרוץ. ובאמת ראש הישיבה והגאון הזקן הגיעו בלויטת מנין בחורים. האם שהיתה לבדוק בבית הכנסת את כל החבורה של האורחים המכבדים לבית, שלחה לקרוא לבעלת ולאלייעזר שלא איחרו לבוא.

«חלי חודש מאז החלמתו של אליעזר וגם הרב מרווינסקי היה אטמול בפעם הראשונה בבית המדרש ולכבוד המאורע זהה נסדר סעודת הודיה בצוותא. כМОבן בהסכמהכם» אמר הרב!

ייטכן הוציאה את המפות הצהורות שהיו לה עוד מזמן הנדונית שללה, כסחה את השולחן הארוך, הودתה לאל שהיום, ביום החמיישי מוכנים כבר הדגים לכבוד השבת. רב חיים הוציא כמה בקבוקי יין טוב ומיד ישבה החבורה — אליה, הצטרפו גם כמה בעלי-בתים של הקהילה — ליד שולחנות מלאים כל-טוב. כולם שתו לחיים, אבל ההתרגשות הכללית האמיתית התפשטה כאשר הרב מרווינסקי הפנה את ראשו בכיוון לדלת, שם עמדה ייטכן, ואמר: «אשת חבר כחבר», ואיחל לה מקרוב לב לנגדל את אליעזר ושרiar ילדיה בנהת וברירות ושותפה להרבה שמחות אתם וביחד עם רב חיים. ראש הישיבה הוזמן את הרב לשיר, הללו'י אודה בשם, «הזכר אתה את ה-זילוך' שמצא חז בעיניך כליכך», שאל הרב את אליעזר. לאחר הסכמתו, החל הזקן לשיר בקולו הערב, מלאה בקולו הרענן והחזק של אליעזר, שיר הודיה על הניסים שחולל השם לשנייהם. בניגון זה נרכמו החוויות של האורות, שהלכו וגברו ולבסוף עברו לשיר לכת שמת, אותו ליוו המסובים במחיאות כפיים קצובות.

האם עמדה ליד הדלת כshedמעות-גיל זולגות מלחיה והקשיבת לשירותם היפה של המסובים. השם עוזר. ראש הישיבה בקש רשות הדיבור זה החל לנאים מעונייני דיומא. עמד על החלטתם של התורמים לאפשר לבנם להתרשם כולם ללימודים ולדאוג לכל צרכיו. «אני בטוח שהוא יהיה לגודל בישראל». אחרי שירה קצחה של שר-המעלות עלייז, נתכבד אליעזר בברכת המזון, ומיד לאחר זה התישבה כל החבורה של אנשי הישיבה בעגלה ונסעו הביתה. באחד הימים, כאשר בכוחו של אליעזר היה כבר לעורך טילים ארוכים יותר, הוא הגיע לאגם גדול, עליו ידע, שהוא נמצא בסביבה, אבל עד כה טרם מצא הזדמנות לראותו. אליעזר טיל לאורך החוף, והנה מצא פתאום בין השיחים סירה חבויה. בלי לחשוב הרבה נכנס לתוכה והפליג על פני האגן הנוצץ. כעבור כעשור דקוט של חתירה ראה לפניו אי מכוסה שיחים ועצים. לאחר מכן הבחן בגג רעפים בולט מתוך הירק. הוא חתר סביב האי ותבhin בgan מתורבת ובתווך כסא נח שכוב גבר בשנות ה-50 שברך אותו לשלים ידידותי, הזמינו אליו והראה לו מקום בו. יכול לעגון בקלות עם סיירתו. ובאמת מצא מקום עגינה מתאים עם כל הגוויות וכן שביל שהוביל ישר לבית הבניי בסגנון יפה. בתוך הבית נתקבל אליעזר עיי בעל הבית ואשתו בעלת מראה נאה בלבושה הקל והדור.

קיבלה הפנים הייתה לבבית ביותר. האיש נראה לאלייעזר מוכה מאד, אבל לא ידע מאין. בשיחה החופשית, בצל האילן, נוצר מיד הקשר ביניהם. היה זה הרופא המחויז של הסביבה, אותו ראה אליעזר לעיתים במכוניותו עובר ב מהירות על פני הכפר, ואודוטיו היו שמורות שהנו היהודי מומר. לא, הוא לא היה מומר — הוא היה יהודי מלידה ותו-לא. מוצא מקהילה קטנה, בנו של השםichi בתנאי עוני ודוחק, כשעובדתו הייתה בן מעמד זה — איש נחות דרגת, לוותה אותו בכל אשר ילך. חבריו לא התענגנו בו הרבה, لكن נשאר בודד בחדר ושיחק תמיד לבדו, לעיתים אפילו די מרוצה שלא גורש תוק לעג וbone הביתה. היה רק אדם אחד שאמר לו מלה טובה ונימה לנחמו. היה זה בנו של הרוקח, שלמד באוניברסיטה שבעיר הסמוכה. הוא התחיל ללמדו לטינית והחדיר בו את הרצון לחיות בעולם הגדול, ולפנוי הכל המאים עליו את היהדות. בכל האמצעים. אחר כך לימד אותו את יסודות הסוציאליזם ויצא נגד, התמודה ודבריה. על נושא זה התחלו גם כתעתשוחת. כאן התעורר אליעזר-או-מרו

כפי התורה מכילה את כל חוקי הסוציאליזם שהיו יהיו אי-פעם. היתכן, שאל הרופא? אמ' כן, איך אם זכרוני איננו מטעני, חוקים על מכירת העבדים — קיימים הם בשבייל העניים שאין להם אמצעים לשלם. «אם בדעתנו דוקא להתעמק בחוקים, אווי אפשר לראות שהחוקים הסוציאליים המודרניים ביותר עוד לא הגיעו כל כך רחוק כפי שלמדו תורה הקודשה. כאשר איש עני סוטה מן הדרך הישרה וגונב, — מיד قولאים אותו בבית הסוהר. עם מי? עם פשעים מועדים אשר מקצועם הוא שוד וגזול ודבריהם גרוועים מאלה. הנגב המקרי המשכנן הזה יוצא מבית הסוהר גונע מהשפעתם של חבריו החדשים, הפושים המועדים ומהכח להזדמנות הראשונה על מנת להתחיל ב„מעשה גדול“. ההמשך הרי ידוע. בינתים נחרכת גם המשפחה. המפרנס חסר, איש אינו רוצה להתעסק אתם, הם מוצאים מתחתם החברה. זמה רוצה התורה? אם איש עני שוכח את עצמו עד כדי כך שהוא גונב, אווי הוא נמסר באמצעות בית-המשפט למשפחה יהודית טובה. שם הוא מקבל כל-טيب ורואה רק מידות טיבות ומנהיגים יהודים כשרים. אבל לא רק הוא, אלא גם אשתו וילדיו באים אליו. עליהם לעבוד קצת, אבל תמורה זאת הם חיים ללא דאגות, יחד עם אביהם. וכאשר נגמר זמן ה„הבראה“ מקבל האיש סכום יסודי על מנת להתחיל בחיות חדשים המבוססים על המידות הטובות אותן למד».

בריכוז רב הקשייבו הרופא ואשתו לדבריו של אליעזר ואח"כ הודו לו. «לו מצאתי או ידיד כmodo, היו דברים רבים מסתדרים אחרת». זה היה אליעזר ואמר, מה שטרם היה עלול עוד לקרות. אליעזר נפרד מהם והבטיח לבקר אצלם למחרת. בוא לבטח! בקשה אשת הרופא: גם עם לבני דברים רבים לספר. הרופא הראה לו את הדרך הקצרה לחוץ את האגם ובמהירה היה אליעזר שוב בביתו. למחרת יצא שוב דרך העיר הריחני לאגם. החתירה השפיעה עליו כה טוב שהחליט להקיף את כל האגם ורק או הגיע למקום העגינה. שם נתקבל בשמחה גלויה ע"י משפחת הרופא. לאליעזר היה הרושם כי לזוג האנשים ההגוניים האלה יש צורך לשפוך את לבם לפניו. מיד הוחל בשיחת הרופא סיפר על מאבקו בזמן הלימודים. ויתכן ולא היה מшибג את מטרתו אילו לא האיר לו המזל לשאת את אשתו.

תוך כדי שיחה. ספרה אף האשה את קורות חייה.

נולדתי, כבתו של ראש הקהל של קהילת מ'. הייתה זו קהילה דתית מכובדת. אביו היה מעשירי הקהילה, אולם הוא היה כה עסוק בענייני מסחר וקהילה, שלא נשאר לו זמן רב לחינוך ילדיו. כספ' ודברים יפים היו לנו בשפע כזה שלא ידענו להעריך את ערכם. יכולנו לבת כל מקום, לכל הוגפות האמנויות ולהרצאות, לא היה מי שיעזר בצדנו. הבחורים למדו בישיבה ואנחנו קראנו את העסינהו אלת" שבועון מציר וידענו על חיים של כל השחקנים.

בגיל 15 הייתי ילדה מפותחת יפה, אהבת מוסיקה צוענית והולטים של שטר-aos וכד'. באחת ההפעות הכרתית את "ציגן פרימש" הצעיר פרי פטקו, הוא הזמין אותי, את העלה הצערה לבוחר במנגינות האהבות עלי, והוא נגן אותו עט פמליתו בזורה כה נפלאה שהשתה את השמים והתופת כאחד. הייתה לי תרגשה שהתרחקתי מן העולם
זהה — —

החל מן הערב ההוא מיד עם בואי לשם, האפי פרי ומיד לבש את לבי במנגינותיו. ביליתי ערבים נחרדים — — לילות איום וימים מבולבלים. היו לי גם מספר הזדמנויות לשוחח אותו בוגינה, בפינה שקטה, רחוק מן הרעש של ההפעות. מה אוסף לספר לך? החלטנו להתחנן. רציתי לדבר על בר עם אבי, בהיותי בטוחה שע"י בר אוכל לעקוף את התגוזה הودאית שלامي. אבל זה היה משגה גדול. אבי ידע גם לוותר, אבל שבתו תחתן עם כנרת צועני — גוי?! התגונתי לפניו אבי שלפחות יראה אותו, בהיותי בטוחה שמראהו של פערן ישבנע אותו. בלבו התעוררה המחשבה שככל אשימים הרב והקהילה ושנאה עיורת התעוזרה בלבו נגד כל דבר שהוא יהודי. כי כל זה של מני את אושרי. אחרי שבוצעו קשיים נמצאה פשרה, שモתר יהיה לי לבקר בגימנסיה, ועם סיומה להמשיך באוניברסיטה בפסט. שם הכרתית את בעלי הרופא. עלי להוסיף עוד אחד. פערן רצה להוציא מאבי כסף והוא כסכים כבר לשלם לו סכום ניכר, כאשר נודע לו, אחרי חקירתה, כי לאיש יש אשה ושלשה ילדים המתגוררים בכפר שבביבה.

אליעזר הרהר: אולי אותן ההשגה הוא — בואי לאי הזה, ועלי

למלא שליחות? ובלי שירגישיו את כוונתו המשיך אליעזר בשיחתו על המצוות השונות.

מטרתו הייתה לא תשובה לשאלות בודדות, אלא לחתם תמונה שלמה של מהות חייו של יהודי בחיו הפרטיים והציבוריים. הצעתו היה להראות לזוג הרופאים את השקפת החיים ואת אורח החיים של היהודי לעומת האירופאים המשכילים והמתורבתים. ויש לציין שהוא עשה זאת בהצלחה יתרה, החל מהסיפורים על החסידות, אותן שמע מפיו של הרב מריבסקי, הוא ידע להסביר במלים פשוטות את המחשבות העמוקות של הרמב"ן והרמב"ם והדבר הפך לבילוי נעים ויחד עם זה גם היו סיפורים אלה תשובות לשאלותיהם של מארחים.

האידיאליה הזאת האופסקה ביום אחד. בוקר אחד כאשר אליעזר יצא בצדיו הגמישים בעיר הרינני, על מנת להגיע לאגם, הבחין בין השיכים באיש רועץ מקור ומפחדר, אשר לא העין לוזן. אליעזר שברך אותו באדיבות לא קיבל תשובה, נראה שהאיש אינו מבין אותו בכלל. הוא ניסה בגרמנית, אז התבהרו במקצת פניו והוא ג מגם: «אני רוסי, ברוח מאיש רע, לא אוכל, רק הרבה מכות». אליעזר הבין בעת, מה התרחש. היה זה שבוי מלחמה רוסי, אשר נמסר לאכר לעבודות שדה ובגלל שניתן לו אוכל רע והוכחה, ברוח ממנה. היה ברור שהז'נדרמים ירדפו אחרי השבוי והם עלולים להדביק אותו כל רגע. נכרמו רחמיון של אליעזר והחליטו ל��ח את הפליט בסירתו אל הרופא שציפה לבואו. בראות הרופא את האיש השבור, לא שאל הרבה לזיהותו אלא התחילה מיד בבדיקה קפנית של החולה. ולאחר ארוחה מזינה, אותה בלע הפליט ברעבנות, סיידר לו משכב פשוט ונוח בעלית-הגג.

«אחרי שלשה ימים של מנוחה ומזון טוב יהיה שוב על רגליו» הייתה מסקנתו של הרופא. אליעזר השקיף במשקפותו של הרופא על החוף והבחין בג'נדרמים וככליהם שלשו וחפשו אחרי עקבותיו של הפליט ומואכזבים חזרו בעקבותיהם.

הרופא, אשר ידע מעט סלבית, באשר במולתו דברו הרבה סלובקית, עלה אל החולה, הרגיעו שבאן אין לו עוד צורך לפחד מפני רודפיו ושעליו לנוח מנוחה שלמה שהיא תנאי ראשוני להחלמתו.

בஹמשך שיחתו ייחד אליעזר את הדבר על אכזריותה של מלחמה, אשר כתוצאה מהתקדמות הטכניקה נעשית יותר ויתר אכזרית, ותיאר את שאיפות היהדות לשלום. הוא ציין במלים מועטות את היחס לשבי שהפוך לעבד לפי התורה דהינו: אם הכוח עבד ע"י אחצנו ועל ידי זה אבד שנ אחת בלבד עליו לשחררו מעבדות, כי אדונו איינו ראוי לתפקיד שהוטל עליו. בהתקבל עבד במשפחה, יכול היה להיות לתלמיד, כמו טבי העבד מרבע גמלייאל, אשר אמר עליו "כשר היה ונחשב לתלמיד חכם".

הרופא שהיה בקי בעניני שבויים הניע את ראשו בתמהון. וכל זה התרחש לפני אלפי שנים. מה חלש הוא מצבח של התרבות הנאה של המאה ה-20.

חלפו מספר ימים, הרוסי הבריא באופן ניכר, ערך כבר טיפולים קצרים והיה אסיר תודה על כל מה שעשו למעןו. בוקר אחד, ברצוז ה跑了 לא הפליג בסירתו — לא מצאה. חדרו של הרוסי היה ריק, על השולחן מצא פתק כתוב בגרמנית בו הלשון: «לא אשכח אותך».

באחד מביקוריו הבאים הפתיע הרופא את אליעזר בהודעתו שהחלטיט לעזוב את האי וסביבתו, לעبور לגרמניה ושם להתמסר לחיי תורה ודרך-ארץ, «ולך אליעזר היקר נתונה תודתנו על שהורית לנו את הדרכ הנכונה. מי יתן ותמשיך בהצלחותיך. נעלחה ונצליח». בדרךו הביתה שקא אליעזר במחשבותיו והרהר בהשגת השם. איך מסזון מדומה צמיחה תכלית. שימושו אצל הרב מרויננסק, מחלתו הקשה והצלת האומל. והוא שר להזכיר 2 נשים יהודיות לדרכו התורתית.

אתרי החגיגים הזור אליעזר אל הישיבה, אולם רוח זמנו בילה במחיצתו של הרב מרויננסק אותו למד הוראה ושאלות מעשיות, שהופנו אל הגאון מקרוב ומרחוק. בטרם כתב הגאון את תשובה, דן עליהם עם אליעזר, או גtan לו אותן לעבור ולאחר מכין עשה בקורס קרייטית. בסוף הזמן הילך הרב מרויננסק אל ראש הישיבה והחליטו להעניק לאלייעזר את היתר התורה.

אליעזר נבחר לכלהן כרבה של עיר מולדתו. ההכתרה הפכה לשמחת כל העירה, ובשעה שככל הקהל כולל האורחים מן הסביבה, המתאספו עם ראש הישיבה והרב מרויננסק בבית המדרש, לכבוד הרב הצעיר, ישבו ההורים רב חיים וייטמן והודו להשם על חסדיו — —

חלפו שנים, رب אליעזר חיזק והגדיל את קהילתו, הקים בעצמו ישיבה והקים תלמידים למאות. אז פרצה מלחמת העולם השנייה על כל זרועותיה. תחילת המלחמה הכל מרחיק, אולם פתאום הופיעו הגרמנים עם כל האימהם. דוקא בשעת הצרות האלה הוכיח رب אליעזר את גדלותו. לא פחד הופיע תמיד במקום שבו וקוקים לעידודו, ניחם ועזר וכשהיה צריך, יעצץ להעלם ולהתחבא אצל הגויים. עברו שבועות קשים מלאי מתח ופחד. כל צעד בחוץ גרם לרعد ודפיקות לב, שמא באים התלויינים. אבל גם זה חלף.ليلת אחד שמעו הכנות של חטיבה שלמה לנסיגתה, וברדייו חשאי בשרו את בואם של הרושים המשחררים. כל האנשים נשמו לדוחה, אולם בהזאת לא נסתיהם הסבל.

הרושים אספו את הרב והగבאים וציוו תוך 48 שעות לספק למפקדה סכום עצום, ולא — ישולחו כולם לסייע.

פניקה אימה השתרעה. לא מצאו עצה ולא דרך. כל רכושם לא הספיק. כולם התאספו אצל הרב, הציעו הצעות, בטלו אותן, חשבו שהנה מצאו פתרון, ומיד נוכחו לדעת שככל הממצאים לשואם. אז בקש הרב את רשות הדברור ואמר: כאשר בני האדם אינם מוצאים פתרון ולא יכולים לעוזר, אזי השם לא יעוזנו וייה לעוזרנו. תחילה, שם יעזר השם — אתם תלכו בדרכיכם. וכעת לכון לבית המדרש, התפללו, אמרו פרקי תהילים ואני מקווה לבוא מיד.

רב אליעזרלקח בידו את ספר מסילת ישרים היישן לשם עידוד, והנה שמע דפיקות על דלתו והמפקד הרוסי נכנס לחדר. פחד אדיר השתלט על אליעזר, מה ברצון הרשע הזה? איש היה יפה תואר בשנות ה-50. על זהה שורה של אותן האטייניות ובצדו בתרמילי-עור אקדח. «האם אתה הוא הרב» פתח בגרמנית רצוצה. כאשר הרב ענה בחשוב, המשיך הרוסי, מלבד האסף נחוצים לנו גם אנשים מוכשרים לעובדה. הגרמנים שלכם החריבו את מולדתנו היפה ועליכם לעוזר לבנות את חורבותה מחדש, כפי שהעמדתם חיל-עזר לרשות הגרמנים והונגרים — ליד סטLINGRAD.

ನשייתו של רב אליעזר נעצרה. היתכן שימושים את היהודים בשיתוף פעולה עם הנאצים. היהתן שהעולם לא יודע על הקבנות שהקrib העם היהודי בכל ארצות אירופה ושל אחר ההשמדה הוא נותרה רק

שארית הפליטה. הרב אליעזר ניסה להסביר כל זה למפקד הרוסי, אולם פניו הקצין נשארו קופאים, או שהוא לא הבין מה שמדוברים אליו. או שלא רצה להבין. ולפתע כשכמעט תשע כוחותיו של רב אליעזר התבاهיז פניו של הרוסי והוא שאל: «אתה מכאן?» אליעזר ענה, כי הוא נולד כאן. הזוכר אתה את הרוסי השבוי לפני 27 שנים, פה על האי אתה עוזרת לנו, לעולם לא שכחתי זאת. הקצין הרוסי חיבק את אליעזר ונשך לו. רב אליעזר זכר היטב את אשר אירע על האי עם זוג הרופאים, הם התישבו והרостиו התחילה לספר על בריאותו הרפתקנית מבית הרופא, עשה זאת באישון הלילה על מנת לחסוך אינזימיות ממטייבו. הצליח להבריח את כל הגבולות ולהגיע למולדתו. הוא סיפר על המהפהחה של האדומים שפרצה ברוסיה, בה השתתף באופן פעיל ולבסוף על המלחמה הנוכחית, שנגמרה בניצחון. רב אליעזר ביקש לו בעניין אך בעצבנות. ידוע ידע כי אחיו המיראשים אמרים פרקי תהילים והוא החליט להשתמש בכל השפעתו אצל הרוסי ולהשיג הקלות. באי סבלנות חיכה לרגע המתאים שיוכל להפסיקו, וזו פנה אל ידידו הותיק-חדש לעזר לאחיו. מאושר אני שניתנה לי להזמנות להחזיר מידת נגד מידת. כל הגזירות הוסרו ונתייחס אליכם כאלו ידידים. אוציא צו האסור לפגוע ביהודי מדינה זו ועל כך עליהם להודזת לך רב. רב אליעזר ביקש רשות לבשר את הבשורה הטובה הזאת לאחיו המודרכים, ונענה בתרזה להזמנתו של המפקד לבקרו הערב במפקדו.

אכן, מבלתי רצונו נתקיים בו הפסוק: «שלח לחמר על פניו המים, כי ברוב הימים חמצאו».

בנתי ב האמת

היה זה يوم קיצי נאה בו פגשתי באוטובוס לת"א את ר' שמעון, יהודי בגיל העמידה, עטור זקן ופאות ארוכות ולבוש בנוסח ירושלמי-חסידי מובהק.

וכוח קל נגרם בעטיו בין גושי האוטובוס. ר' שמעון התגנד לכך שאשה תשב לידיו בעוד שהיו עדין מקומות פנויים אחרים וכדי ל凱ר הוכוח שנגרם עקב זאת — הצעתי לגברת את מקומי וישבתי בעצמי ליד ר' שמעון. כמה מן הנוסעים המשיכו עוד לדבר בגנותו «מנוהגים הפנטיים» של החרדים, אחרים למדו זכות על המנהגים הללו, אחד המתוכחים אף הוסיף ואמר כי מן היהודים האווזים במנהגים אלה אין יוצאים אנשים העוסקים בפשעים פליליים דוגמת רבים מ„בני הטובים“ של דורנו. בוגד טענה זו לא היו עוררין ולאט לאט הלך הוכחה ושבד.

ר' שמעון עצמו לא השתתק בוכוח כי אם ישב תפוש בשיערים בשמברתו מכובן לעבר הנוף הנהדר של הרי יהודה. עם צאת האוטובוס מן האזור הבינוי פתח ואמר את תפלת הדרך מתוך דבקות נפלאה זכשטיים הוודה לי על שעורתיו לצאת מן המבוקד. אגב אורחא הסביר לי את מהות נסיעתו: הוא יוצא עתה — כמעשו לעיתים קרובות — למושבי עזלים ול מעברות, כדי לקרב את העולים החדשים, במדת אפשרותו הצנואה — להוראה ולמצואה. הוא משתדל לעודדם ולחזקם, להשריש בהם את האמונה כי לא אלמן ישראל וכי עדין לא פטו אמוניים. — «רואה אני בעיניך» — פתח ואמר בלחת — «כי מפקך הנך באפשרות פועלתו של אדם יחיד בשטח בור זה שלא רבו בו החורשים, אך דעת לך כי אם בא אדם שאינו מדבר מן השפה ולהזק ודבריו יוצאים מן הלב, מוצא הוא און קשבת ולב פתוח ונכוונות לשמע ולקלוט את הנאמר. הרבה דברים עומדים לשטן בפני העוסק בפועלות הללו מצד אחר, מצד המאוננים בערטול העולים ממורשת ישראל ומן החוסר בחברים לפועלה,

אך הדבר המעניין ביותר הוא הברוזת השוררת בין רוב רובם של העולים ובעיקר בין בני הנער החסרים ידיעה מינימלית על תורה ישראל ורוח ישראל. בודאות זו מנוצלת ללא מצפון עז'י מפלגות שונות המטיפות לפרקת עול הדת, לדוגמא: בכפר מסתומים יום עבודה בשעות הערב המוקדמות, או רח חשמל עדיין איננו, מנורות הנפט מבליות באפלה בבקשות הרעועות. רק במקום אחד יותר או רח חשמל בעליות והוא — "בית התרבות" של מפלגה חופשית מסוימת, יצר הרע עוזה את שלו והנער התמים נמשך אל קסמי ה"תרבות" מלאת השחת. הוא נגוז מזרזעות הודיעז ומובל בדרכים עקלקלות. אנו, בכוחותינו הדלים יכולים רק לעמוד ולהסתכל במחות הקידר ועינינו רואות וכלו"ת".

לרגע הפסיק ר' שמעון את שיחתו, שקע בהרהורים, הוציאו אנחה כבידה מלבו והמשיך: "ברורות זו, מכת מדינה היא והנץ נפגש בה על כל צעד וועל, לו רק ידעו, למשל, האנשים ה"סוציאליסטים" וה"תרבותיים" היושבים כאן מסביבו באוטובוס, לו רק ידעו שמצוות התורה היהיט שנזהה, לו רק שופת עינם שביב אחד מן האור הגוזל שתורת חיים זו מנהילה לעוסקים במצבה ולגוזרים באוטודיה האם היו מעיזים לגלג בצורה גסה כזו על אדם המשתדל להחזיק בה? האמן לי כי בשעה שאנשים מסוימים כאן הפגינו את השקפותיהם הנלוות לא כעודי כלל עליהם כי אם על עצמו, על הלו אפשר ללמוד זכות ולתלו את הקולר בברורותם התלויי, אולי עוד באשמה הוריהם, אך על דא קא בינייאן על עצמו, על היזתי — גם אני — בזמן לא רחוק יותר בכלל פורקי העול הלו וזאת למרצת שכרטיס שלי הייתה כבר מלאה בדברי תורה ולבי כבר ספג מסם החיים האצור בדברים הללו".

נעצתי בר' שמעון מבט בואה כלל מבין את אשר אמר, אך הוא הוציא מכיסו תעודה נושנה במקצת והראה לי את תמיינתו שעליה: קלסטר פנים מגולה, וראש מגולה, פרוע בבלורית ענקית. — "כך נראהתי" — אמר — "לפני עשר שנים ועד היום מיצר אני על אותם הימים...". הוא המשיך בדבריו השוטף אך אני כלל לא שמעתי לדבריו וכולי מרוכז הייתי בתמונה, לא יכולתי להשתחרר מן הרושם כי הנה אדם זה מוכר לי מאיושו מקום, הסתכלתי בתמונה ובאיש חליפות ולפתע הבנתני כי גם איש שיחי נועץ בי מבטים מוזרים ויחד עם זאת עולה התרגשותו.

לאחר שניםות מועטות הבהירני, — «האם לא הייתה» — שאל — «בשנות המלחמה ביטח. ציפרין בחורבה לא הרחק ממונטובה?»? — «כמובן שהייתי שם» — עניתי, — «והאם לא הייתה אתה האורה המוזר שעוז לנו באפיית המצאות בערב פסח תש"ד ומיד לאחר הטדר נעלם?»? — שאלתי, פניו האירו בחיווב ולאחר מכן מספר דקotas של התרגשות והחלפת רשמיים מסבר מימי נזודי החרב של שניםות המלחמה גענה ואמר: «אותך זאת חביבך מהפש אני זה שניםים מספר. מרגיש אני צורך להתנצל ולהצדך בפניכם, אך המתן ואספר לך את ספור חי ואז תבינו יותר.

*

נולדתי בעיר הקטנה מ. שבהונגריה. אבי היה עוסק במסחר והוא מחשובי ספק הירקות לצבא. לרגל מטהרו היה נושא כמה פעמים בשנה לווינה, פריס, לונדון ועוד. הוא היה יהודי ירא שמיים והוא שומר בכל מטעתו על הנסיבות ומקפיד למצאות לכל דקדוקיו אך תמיד היה שמח כשיכול היה לשוב לקהילתו הקטנה. בקהילתנו גמנה אבי בין בעלי הצדקה הגדולים, היה אהוב ומקובל על כל בני העיירה משיט דרכיו הנעים ומשום היוותו משכיל להמנע מכל מחלוקת ודברי ריבות שהיו די שכיחים במקומות. אבי נתגלה דמות היהודי התמים והחרד לדבר תורה ולדבר מצוה ומאידך דמות הסוחר הממולח בעל החוש הריפלומטי והידענות בהיות העולם.

נסינו הרבה בנסיעות ובמשה ומתן בענייני מסחר — הכתב לו את שיטת החנוכו. פרט לסטודנט בתלמוד שם את הדגש על ידיעת שפות מרובות ככל האפשר. משחר ילדותי שכיר עברי מורים פרטיים לצורך הוראת השפות ובגיל צעיר מאד כבר שולט הייתי בשפת המדינית, בגרמנית, באנגלית ובצרפתית. כאשר ילדי הקהילה הלכתי לבית הספר שבעירה ולאחר מכון לישיבה שבאותה העירויות בסביבתנו. בישיבה זו הרגמתי להיות חיים חסידיים. השקעת עמל וمرץ רב בלימוד התורה וראיתי ברכת בלמודי, עד מהרה הייתה לי בין התלמידים המצוינים. כאשר התבגרתי, נסעתי ברצוןامي לישיבה הגדולה שבפרוסבורג. גם אני עצמי השתוקקתי לנסוע לעיר זו, סו"ס הרי בעיר הגדולה נמצא מושב הדינאים

וגודלי הדור, פרט לכך קויתי בסתר לבני بي הננה עתה יכול להכיר יותר את העולם הגדול ולראות את הנעשה בו. ראש הישיבה בפרסבורג היה נצד לשותלת גدولים בישראל והוא עצמו היה גאון אידיר אשר אחד בקרבו צדיניות, אצילות וענוה אמיתי. דמותו והליךתו המחישו בפנינו תמנת תורה וגבורת במקום אחד.

בפרסבורג המשכתי לעשوت חיל בלמודי, נצלתי את הזמן כראי ולא רחוק הייתי מקבלת היתר הוראה כשפרצה מלחמת העולם. הורי קראו לי הביתה ומיד לאחר מכן עברנו לנור לבידפסט, שכון בעירות הקטנות הייתה המצוקה גדולה יותר. אני הייתה אז צעיר מוכשר ובעל מוץ ועד מהרה הצלחתி לקשר קשרים עם חרותנים וסתורים גדולים. משיג הייתה מצרכים יקרים ומוכרים אח"כ ברוח גדול. תוך כדי עסק הגעתה לרשות המבריחים הבין-לאומית אשר עסקה בהברחת כסף וניגרות ערך לארכות שונות. הפכתי לאישיות מבקשת ורבת השפעה בין היהודים שהפכו לבטה את רכושם. העסקים השונים היו מתנהלים בדרך כלל בבית קפה וכד' ואני, תוך כדי הסחות בזורם זה של עסקים גועשים הרגلتן קמעא קמעא באוירה זו, שמוסה, הגינות וטהרת היו מושגים רוחקים ממנה מאד.

בשבועת האוירה זנחה גם אני להוותי את קיום המצוות ולא נזהרתי יותר מעברות ואסורים, מאידך פוגש הייתי באוירה זו פקידי ממשלה גבוהים שבבעור כסף היו יכולים לעזור רבות על ידי קשריהם עם המשטרה. לעיתים קרובות הצלחתי להוציא יהודים רבים ממאסר עיי קשריהם. שמי נתפרם עד מהרה יוכל אדם שנמצא במצב או שקרובו נאסר היה פונה אליו וمبקש את עזרתי. אני עשתי כל מה שהיה ביכולתי, פעמים תמיורת כסף ופערם בחנום. לעצמי לא לקחתי מואה מכיסף זה כי בעסקי הרותתי די והותר. את הכספי חלקתי ברצון לניצבים שונים. ואם כי לא היה בכך כדי להצדיק את התנהגותי הכללית הפרועה — hari באotta שעה קויתי כי פועלות אלה יכטו על כל פשי.

כך עברה תקופה די ארוכה, אני המשכתי בעסקי, كنتי ומכרתי ברוחים עצומים, הברחתי כסף ונירות ערך לחוץ הארץ ועורתי ליהודים הנרדפים ככל שהשיגה ידי עם הצלחה לא מעטה. היו לי קשרים הדוקים עם המשטרה ההונגרית והצלחתי להתקשרות גם עם הגרמנים שאף להם

היה כבר מנגנון סדר. חשבתי כי אני פטור מכל דאגה ביחס לשולמי ובתחוני, אך ההשגה עבזה אחרת.

באחד הימים, בשעות הבוקר המוקדמות, זמן מועט לאחר שעליתי על יצoui, שוכב היתי ער, ומהרhar בהוללות הלילה החולף כשלפתע הוחרדתי ע"י דפיקות חזקות ונוקשות על דלת חדרי. בתקופה זו לא דרתי אצל הווי כי אם בחדר שכור במרכז העיר שהשגתني בחפשי למנוע מהורי את הידיעה על צורת החיים שלי און. נבהל מעט, קמתי לפתח את הדלת, פרושן של דפיקות אלה היה ידוע היטב לכל ברבי רב, אך קויתי שאצליה ע"י קשריו להשתמט מכל אי געימות. הבלתי שונכנו צו עלי להתלבש במהירות ולבא עם לחקירה במטה המשטרה, למרות התנגדותי ואימוי הובלתי בכך אל המשטרה ומשם למעצר בבית הסוהר מבלי שהוסברה לי מחות מסרי. כל מצאי התחשך עם מכרי שבוחן עלו בתוצה והדבר היחיד ששסורי הוזילו בטובם להודיעני, היה הידיעה שגם הווי נמצאים עמי בבית הסוהר. עתה היתי מיוаш לגמרי, הירידה הפתאומית מחיי מותרות ועושר לצינוק הכאביה מאד, אך ביזטר דוכאת ע"י המחשבה שהווי הנקיים מכל אשמה נמצאים בגלוי במקום זה.امي החולנית והתשווה נאלצת לשכב על דרגש צר, אבי היקר נאלץ להמצא בחברת גנבים ושודדים, וכל זאת רק באשתי, המחבזות הללו כרשו בלבבי משך כל השעות הארוכות שבילתי בצנוק הצר. בהסתובבי איילך וαιילך בשטח בן 2 המטר, בהציגי דרך הסורג הקטן לרוחב הסואן ושבתי כפוף על הקרשים הנbowים. כך עברו שלשה ימים ושלושה לילות מלאי יסורים.

בבוקרו של היום הרביעי בא הסוהר והוציאני לטיפול בחצר בית הסוהר. הצר זו הייתה בצורת מלבן מרוך ובה היו האסירים מסתובבים בקצב אחיד לאורך הקירות כsshsohorim משגיחים בשבע עיניים לבל תזריר אף מלה ביניהם. מראה האנשים השחוחים והעגומים הצועדים בשורה מתוך דומה מוחלטת לא היה מרניין ביזטר, אך עבורי היה בטיפול זהה משום הקללה מרובה, לפחות יכולתי לראות את השם, השמש והעבים הקלים ובעיקר — פרצופי בני אדם. לפתע הבחנתי בין הצועדים גם באבי, פניו היו חוררים ביותר ועיניו שקועות בחוריהן, אך ארשת פניו הייתה שלוה וכאילו מוארת באור פנימי. אנכי ידעתי את סודו;

בנסיבותיו הארכיביים היו זמנים בהם לא יכול היה לעין בספר ולכען למד במשך הזמן את כל ספר התהילים בעל-פה, וגם עתה בבית הספר. היראה לו האפשרות לשפוך שיח לפני קונו ולשאוב עדוד ונחמה מספר תהלה בן ישי.

צריך אני להזדמנות על האמת כי פעמים רבות בעת היומי בישיבות היהה דעתך זהה עלי בלמודי ולגלגתי על חורצתם של פשוטי העם שאינט יורדים לעומקה ולחקר כל הפלפולים בשטח ההלכה. עתה נוכחותי לדעת כי לעיתים מבינים הם את רוח התורה ואת דרישותיה יותר ממן המתהדר בGINONI למדנות, הנה אבי ה"תמים" וה"פשוט", והנה אגבי ה"למדן". תורהו של אבי שהוא עוסק בה בלב טהור ובאמונה תמיימה עומדת לו לתמכו ולסעדו, ותורתו שלי מה היה עלייה?

אך את מי רואה אני שם? הרי זה ר' אביש מאיר מטשיסק. לפניו ימים מספר נטפס הוא במעשה הברחה ונארר. ביום האחרון לפני מאחריו השגת רשות לשחררו והובטה לי כי לאחר יומיים-שלשה ישוחרר. השתදלות זו עלהה לי בכיסף רב אך ספיק רב מלא את נפשי צל בך שיכלתי לעזרה המשפחה. הנה הוא רומז לי. עשית את כל המאמצים כדי לבוא עמו בדברים אך לשוא. ניסיתי תחבולת אחרת: בכל פעם שהסתהר היה מסיט עינו התחלפת במחירות הבזק עם ההולך. לפני עד שהגעתי אל אחורי ר' אביש מאיר, החילותי לחוש לו במחירות. ובקשו לי לגשת מיד לאחר שחררו לקפה "גלאיה", מקום בו היו מתכנסים חברי הנאמנים — בעלי הקשרים עם המשטרה — ולהזדיעם על מאسري. קויתי כי עתה ישחררוני בהשתדרותם בשם שרבים מהם שוחררו בהשתדרות.

שלשה ימים עברו מבלוי ששם דבר התחדש ושוב שקעתי בمرة שנייה וביאוש. בחצות הלילה הרביעי נפתחה דלת הצינוק ואחד הסוחרים הובילני למשרד הכלא. כשהנפיחה הדלת ראיתי במשרד את אחד מאנשי הגיסטאו הגרמני שהברתו רק מראה, היה משוכנע שהגה בהשתדרות חברי מוציאים אותו לחפשי, פניתי אל הגרמני בעליונות וברכתיו לשлом בלבבות. להפתעתו נשאר הלה קר ואדייש. — "אני חפץ להרבות בדברים" — פתח בדבריו — "הנד יודע היטב את אשר עולית וגם אנו יודעים זאת. מעשיך מספיקים לשנים רבות של מאסר.

מה טעם של מאסר הרגשת בשבוע האחרון, אך יכולני להבטיחך כי טעם זה היה טעם גן עדן לעומת הטעם הצפוי לך במאסר גוסף". — "ובדי להודי עני את קורא אתה לי בחזיות הלילה"? — שאלתי ברוגוזה — "עלולם אינני מחייב הזדמנות «להנאות» יהודי מלוכך כmodo" — אמר בצייניות — "בכל זאת הפעם קראתי לך לא לשם הנאה אלא לשם תועלת, החלטנו לחתך לך אפשרות להחלץ מן המקום הזה, יודעים אנו כי שולט הנהן בשפות מרובות והוצע לשלווה אותך לפריס כדי שתעבד שם למעןנו".

בתחילת הobicתי בתධמה לשם הצעתו של הנאציז ולא ירדתי לסתוק דעתנו. לכשחזרה לי כוונתו, נחרדתי ממוקמי בצעקה: «האני אהיה למרגל עבורכם?! מוטב לי להיות נמק בכלל זה עד סוף ימי מאשר להעשות לכלי שרת בידי גרמנים! וכי איזה בכור שטן הכניס בראש רעיון מטורף כזה להציג לי, לי היהודי, לעשות יד אחת עם רוצחי עמו לשם טובתו הפרטית? רעיון נך לא יקום ולא יהיה!»

הנאציז נשאר קר ונוקשה כאבן ללא נדנוד עפוף.

«אם רוצה אתה — הרשות בידך להשאר בכלל עם היריך. הזרים ודייריגישו עצם פה בטוב» — הוסיף בנעימה סרקסטית. — «אד השעה כבר מאוחרת. בעוד 24 שעות אשוב הנה כדי לשמע את תשובהך הסופית. בינתים שקול בדעתך אם כדאי יותר להתחשב במצפון ולרדת שאלה או לטיל ברחובות פריסadam הפשיי». הוא חשב את כובען ופנה לצאת ולסודר רמו שיחזירני לתחאי.

«ידידי היקר» — פנה אליו ר' שמעון — חסוך נא לי את תואר היממה הזה שעברה עלי לאחר הצעתו של הגרמני. בתחילת היתה החלטתי נחשחה למסור את חייו ולא ליהפך למרגל ומלשין. החלטה זו גרמה לי בתחילת שמחה יתרה. שמחתי על הזדמנויות שנתקנה לי לעשות מעשה הקרבה שעל ידו אוכל אולי לבפר על אורח חי הפצוע וקלות דעה. לאחר מכן פלהה את לביו כבזק המחשבה אודות הורי היקרים; האם לא די — חשבתי — בכל הסבל והיסורים שגרמתי להם בלבד שעתה עוד אוסיף עליהם כהנה וככנה? את עצמי — רשאי וצריך אני להזכיר. האמנם רשאי אני להזכיר גם את הורי האהובים? מה הופך הייתי בדעותי מבלתי

יכולת להגיע לאיזה שהוא החלטה סופית מה עלי לעשות. ישתי על הדרישת היחיד שהייתה בתאי העלבון. החלטתי פנוי בכפות ידי ובכיתתי. רأיתי את עצמי כילד קטן שאבד בעבי העיר, והוא שופך דמעות שלישי בכםיה ובഗעגועים לאביו. «אל למה עזבתני?» קראתי נטול עזורה לחוץ האפליה. שיטת רבות עברו עד שנפלתי איז-אונים על הדרישת ושקעתה בשינה מלאת בעותים.

כששאלתי לפניו זמן קצר את רבי מה היה עלי לעשות בעת מבוכה זו, ענה לי בחירות קל: «ואתה שאלת מדוע ה' עוזב, אך האם לא אתה היה העוזב אותו? האם לא בטחתי יותר מדי בביטחוןך? קרוב ה' לכל קוראינו אך רק לאלה אשר יקראו באמת. צריך להפץ את הדרך לה' באמת ובתמים ואז תhea גם עורת ה' בנמצאה. מה היה אביך זיל עוזה במצב זה?» — המשיך הארבי לשאול — «לא ספק היה גוטל את ספר התהילים, אומרו בתמיות ובהתלהבות ומשליך על ה' יהבו. בודאי היה מוצא בזאת עוזר ונחמה וגם תשובה על כל ספקותיו».

היממה טרם חלפה כשהדלת נפתחה ע"י אחד מרעי אשר עמו בלילה לילות של דallocות, ואשר תלך הגון מכיספי זורם היה לכיסיו.

קפצתי ממקומי במעט בושה על כך שהוא רואני בקהלתי. רגיל התייתי להתראות לפניו לבוש הדר, מבריק, נוצץ ועלית, והנה עתה לבושים מרופט, זקני גדול ופרע, עיני אדומות מבכי וכולי שרוי בצינוק מצחין ואפל. חברי זה היה בן למשפחה אצילים הונגרית. שנודע לו מן הקורות אוטי, השקייע מאמצים רבים בהשתדיות למען זעתה לאחר عمل רב הצליח להציג רשיון לבקרים. שחתה לו על כל ספקותי אך הוא הרחיב פיו בלאג: «אם באמת מאבדים בבית הסחר את מעט השכל ההגינוי?» — תהה — «אתה חייב להבטיח כל מה שمبرושים ממך, תצא ממארה זו, חסוך לפרס ושם תוכל להתהלך כאדם חופשי ולזהנתך בכל הארץ על רוחך, יותר מזאת לא יכולנו להציג למעןך».

דבריו היו ברורים די הצורך ולכוארה גם נבונים מאד, אך הוא כלל לא שער את אכזריות הנאים ואת תעלוליהם. על כך אספרא לך להלן. עכ"פ הודיתי לו על עצתו שנטקלה אז על דעתך וכשהגרמני הופיע שנית הודיע לו על הסכמתי ושוחררתי עוד באותו ערב. נסעתי

מיד לדירתה הוריו. אף הם היו כבר שם וANO נפלנו מאושרים איש על צוראי אחינו".

*

"מו פלא הדבר" — המשיך ר' שמעון לאחר שתיה קלה — עד כמה ממהר האדם להסתגל לכל מצב חדש ולשכוח את מצבו בזמן מסוימים מיד לאחר שמצב זה משתנה. לא עבר שבוע מאותו יום בכלא האבודפסטי בו ישב היהי מלא מחשבות נזחם, מתייסר ומתענה על חטא — ובבר יכול היה למצוות אותו מתחלק לבוש הדר ברחובות פריש הגדמיה ללא כל צל מאותן מחשבות ולא כל זכר מאיתם יסורים. כהרף עין השלבתי אל מאחוריו גוי את ההרגאים הקודרים, והשתדלתי להשכיח מלבי את כל עניין המאסר הקדר. לכל היותר התיחסתי אל הענייןcalar אפיוזדה לא בעימה שצורך להשכיחה בשפע של יין זבוחות מוגברת. את הסחרות שהבאתי עמי מהונגריה — באמצעות רשות המבריחים — מכרתתי במחיר טוב ב"פלעצל" כך שכטף כלל לא חסר לי. כעבור זמן מה פגשתי מספר ידידים מתחשי המקום שמהרו להכניסני למסגרת "חיי הלילה" של פריס. מתוך שליחת כל רשן מייצרי התמורת לתחנוגות ולבילויים שונים כאומר להשלים את אשר "הפסדי" ביום הכלא המועטם.ليلות שלמים היהי מבלה בבתי קפה, בתאי מרוז ומארות קלפים. לעת בוקר חזר היהי לחדרי שבבית המלון המפואר, ושוקע בשינה עד שעות הצהרים המאוחרות כדי להחליף כח ללילה נוספת של הוללות. באחד הימים כשעדיין היהי מנמנם במיטה נכנס הדור והטיל-מכtab דחוּף על שלחני. מיד הכרתי על גבי המעטפה את כתב היד של אבי. בידים רזעדות פתחתי את המכtab ולמקרה שורתו הראשונות הלם بي לבבי בחזקה. "בני יקורי" — כתב אבי "כותב אני אליך המכtab זה מבין כתלי בית הסהר אליו הושלכנו שנית — אני ואמר — לפני יומיים. אומרם לנו כאן כי בידך לשחררנו וכי נאסרנו על כך שאתה היה צריך למסור המכtab מסוים מפריס ולא עשית זאת. أنا בני, רחם علينا ועשה את כל מה שדורשים ממך. חושש אני לחייה של אמרך שהוא יכולה שבורת ורצואה וכל يوم נוסף בכלל מלבין את שערה ומשוחח את קומתה...". יותר מזאת לא יכולתי לעזרך כח לקרוא. קופצי מן המטה, חפשתי בין חפצי ומיד מצאתי את המכtab המבוקש שהיה עלי למוסרו ביום הראשון

לובאי פריסת, אך לאחר שהתמכרתי כולי להוללות ושינה פרח כל העניין מזוכרוני.

יצאתי לדרכ ולאחר חפושים מעטים מצאתי את הכתבת אליה נועד המכתב. היה זה מלון מפואר במרכז העיר שהיה מאוכלס. בערך עיי אנשי השורה הגרמנית. מלבד זאת היה שם מספר משרדים. מסרתי את המכתב לפקיד בחדר המסתנה הגדול וכעבור מספר ד考ות העלוני במעלה לקומת השלישית והכנסוني לחדר מרוזחת בפאר רב. שקעתה בכורסה רבה ועוד טרם הפסיקי לסקור את המקום נראה נכס גבר גבוח ומטופח לבוש בחיליפה אゾרחת אך על פי הלצ'ו נקל היה לשער כי הוא קצין צבא. הוא ברכני בחיווך ידידותי אך קרייר למדי, בבדני בס... היה ותוך כדי פלייטת עשן סקר אותו במבטים חדים.

עתה הבנתי את מצבו לאשרו מבודפסת שלחוני כדי שכואן בצרפת העבודה למען הגרמנים בתור מרגל — לאחר שלא הצגתי את עצמי מיד נלקחו הווי היקרים לבני ערובה.

מיור הנקה — זה שמו של קצין האב שראין אותו — שמש בתפקיד ראש המרגלים ברחבי צרפת. תחלה לא דרש ממני לרבות; כל מה שהוא עלי לעשות הוא להתערב כפליט יהודי בין הזרים כדי לגלות את זהות האנשים המאוינים לחזרות תיאץ ברדיו — דבר שהיה אסור באסור חמור עיי הגרמנים. מיור הנקה דרש תחילת שאסגיד צרפתים ולא יהודים. לא מיד הסכמתי לכך וטרובי בתחילת היה גמרץ, המיוור רק הרים כתפיו באדישות ואמר בבטול: «האם אנשים אלה קרובים לך יותר מהויריך?»

מיד צחה ועלה בפניהם חמצנות אבי האומל והכוואב המתחנן בפניהם: «ילדי יקירי, רחם علينا! בעיני רוחי ראיתי את אמי הסחופה והדויה שוכבת על המצע הקשה בבית הסתר ופתיל חייה מתצר והולך. מה היא על הויריך?» — שאלתי את מיור הנקה.

אם תסכים להצעתי — ענה — יתקבל כבר מחר מברק שיחיעוד על שלומם. אנו פועלים במהירות ובדיוקנות הן לטובתנו והן לטובתך. עובוד גם אתה עבורנו בדיקנות ואל תשכח שగודל הויריך בידך. ואמנם למחמת קבלתי מברק «שוחרנו» וימים מספר אחר כך קיבלתי מכתב מפורט בו הודה לי הויריך על שעוזרים לצאת לחפש. שער

בנפשך, הורי מודים לי, לא יכולתי להמנע מההרהר תוך בושה בפרדוכס שבדבר, משל למה הדבר דומה? לאדם דמבה את חברו וכשהוא מפסיק, מודה המבה למבה על שהוא בטובו להפסיק את הכאב. אני הייתי הגורם למאסר הורי ועתה הם מודים לי על שגרמתי לשחרורם.

עובדתי ה"מכובדת" לא הייתה קשה במיווח. כפליט יהודי לא חשב בי איש. היהות לידיעותי בארפתייה תפשתי עד מהרה מקום בחוגים צרפתיים מסוימים. ליתר זהירות הנחתתי לעצמי להאסר מדי פעם בפעם לען לא יפול עלי כל חשד. צלצול טלפון אחד למועד הנקה היה מספיק לשחררני.

לצרפתיים הייתה זו מכחה קשה. תמיד היו הגרמנים מגלים את קויה האזנה החשאים ומחסלים אותם במהירות זכל אימת שנשתנה המקום לא היו עופרות שעות מספר וגם מקום זה נתגלה, כך שייחסו לגרמנים כח של יודעי כל.

השפלות שבמקצועי לא הטרידתני ביוור. ראשית משומש כל מעשי היו תחת כפיה ואונס בשל הורי היקרים שהסכמת להשלכתם לבית הסוהר ריחפה עליהם תמיד. שנית, הצדקתי את מעשי ביחס שהממשלה הצרפתייה הייתה מתיחסת לפלייטים היהודיים. ולאחר פרוץ המלחמה העמידה הממשלה אותם בפני הברירה לגלות לצפון אפריקה כזרים או להכנס למחנות עבודה בפנה נדחת בצרפת ולעומול קשות תוך נתוק מן המשפחה ותנאי חיים גרוועים ביותר. 'הסדר' זה לא נבע אכן מטעם רשעות, כי אם מן האנדראלמוסיה האiomה ששררה במנגנון המדינה בצורה שאין לתארה. אדם שלא היה ידוע "להסתדר בעצמו" היה צפוי לטבל רב בהיותו נתון ל"סדרי" המשטר הצרפתי שהיה באותם הימים מוגבל מאד באמצעות ובהליכות מדינה אלמנטריים.

במרוצת הימים לכשנכנעה "עובדתי" לtower מסלולים קבועים, יכולתי להתפנות גם לעסקי הפרטאים. נעשיתו כשליט על שוק ההוב והדולרים, בעל קשרים עם סוכנים וمبرיחים בכל רחבי המדינה. סוחרים מן המהנות הביאו אליו את סחרותיהם והיקף עסקיהם הגיע למדים שעדי או טרם עמדתי בפני שכמותם.

רצו אני להציג כי גם באורח חיים זה של רחוק מן היהדות, מהעם היהודי זמסבלו נזהרתי מאי שלא להתרחק כליל מצור מחצבתני.

הकמתו מפעל עורה מסועף לפליטים היהודיים אשר חיו באלויהם במחנות דרום צרפת. ארגנטינ עבורם משלוחים קבועים של חבילות מזון אשר שם השולח היה בדרך כלל מזויין עליו כ„אליהו הנביא“, „מAIR בעל הנס“ וכו', וחבילות אלו הקלו רבות על הפליטים במצבם הקשה.

עוד שדה פשילה נרחב היה לי בפריס עצמה. פריס שמשה אז צומת דרכיהם אשר בה עברו מן האזרע הכבוש ע"י הגרמנים לצרפת הבלתי כבושה. מעבר זה היה קשור בקישים רבים. גודדי חילים שנעורו בכלי גישוש שמרו על הגבולות באופן תדר. שנות מאסר רבות ואפילו מות היה צפוי לאדם שנחתפס בנסיעו של מעבר הגבול באופן בלתי מאושר. דבר זה גרם לכך שבפריס התרכז מספר רב של יהודים שפניהם היו דרומה ומטרתם רוחקה מהם וחלאת. בעיקר בפלט מספר הנשים הרוב שניסו לעبور לדרום במטרה להגיע אל בעליין שהצליחו לעبور בתאריך מוקדם יותר. היהודים הללו היו שרויים בפריס ללא כל אפשרות מחייה ואני יסתדי עבורים בית תבשיל שלאזור הקמתו הוציאתי את רבו הגדול של כספי. נשים דתיות קבלו לידן את הנהלת הבית ذات המצריכים השגתי אני בעוזת המיר הנקה שהתייחס אליו באדיבות ולבביות עקב החזולות והרביה שהייתי מביא לו.

שוב שקעתה בבטחון עצמי. חשבתי כי הנה שרוי אני במצב אישי טוב למדי וגם ידי חובת הרbesch"ע יוצא אני, אך לא עבר זמן מרובה ואני הוחרדתי משלותי ובטחוני ונכחתי לדעת כי „לא לעולם חוטן“.

*

באחד הימים נקרהתי אל המיר הנקה לשם קבלת הוראות מיוחדות. — „התפקיד שייהיה עלייך לבצע עתה“ — אמר הוא — חורג במקצת מגדר הפעולות השגרתיות שלו. העניין הוא כזה: בדרום צרפת קיימת תחנת שעוד נסתירה ונמצאת בקשרים עם רדיו לונדון והמעבירה את שידורי תחנה זו בגלים קצרים לשטחים נרחבים בצרפת, דבר זה גורם לנו נזק רב לאחר שאנשי המתחנות הצרפתיות מקבלים הוראות מיוחדות באמצעות השדרנים הללו. עלייך הוטל התפקיד לאטר תחנת שדרן זו ולהסלה, עבור שרותה זה תקבל רישיון מעבר קבוע בין האזרע הכבוש והאזרע הבלתי כבוש, כמו כן ינתן לך גם רישיון להעביר את הפליטים שנשאו בגבול ללא יכולת להצטרף אל משפחותיהם.

פני הביעו את מורת הרוח שבלביו וע"כ מצא המיר לנוחץ להזכיר לי משה. — «יודע אתה» — אמר — «בי יש בידינו האמצעים לאlez אתך לקבל הוראותינו».

ידעתי זאת. ידעת כי לטוב. כבר כמה פעמים השגתי אשרות מעבר עברו הורי אך בשום אופן לא ניתן להם לצאת מהונגריה. הם נשארו הפשיים אך עין פקודה עקרה אחריהם תמיד.

בלית ברירה הסכמתי, מבלי לדעת כיצד אוכל לבצע את התפקיד הקשה שהוטל עלי. פרט לקשי הרוחני והמוסרי שבדבר, היה גם קשי מעשי. משול היה הדבר לתפקיד מציאות מחת בערמת חטים. כיצד אפשר למצוא בשטח כה גדול תחנת שדור של גלים קצריים? אולי בעוזרת קרני רדיוס היה הדבר אפשרי, אך הצרפתיים הדרומיים לא הרשו זאת. נסעתני לראשונה לטולוז ושםתי את פעמי לבית הכנסת המקומי. בית הכנסת משמש מקום מפגש לאנשים ממוקומות שונות ובכך הוא געשה מין מרכז לאינפורמציה. בבייחכ"ג היו חברות של פלייטים שהיו דנים ומשוחחים על בעיותיהם הבאות. היה זה קרוב לחג הפסח ועיקר דאגתם של יהודים תמיימים אלה הייתה בעית המציאות. זוקרים היו לחטים עברו מצה שמורה, לאנשים שיטחנו את החטים ברוחם של יד, ולאנשים שילשו את הבזק. בעיקר חסרו אנשים היודעים את מלאכת הרדייה, כלומר אנשים שמסוגלים להוציא את המציאות מן התנור תוך כדי ביזון הזמן הנזק לשם אפיה מבלי לבוא לידי חימוץ. אני ידעתி מלאכה זו, שכן למדתיה בימי ילדותי, והצעתי את עזרתי. מוניתי על אפיה המציאות בכפר קטן סמוך למונטובה. בכפר זה הייתה מרוחק קילומטרים אחדים ממטילת הברזל גרו כמנין יהודים. בצד הדרק מצאנו תנור אפיה מונחה אליו נוצר ממש אך למעגנו. בין אנשי הכפר היו כמה חסידים צאצאי אדמור"רים שבזראי זכו עםם לעמידה להם למצוא את האפשרות לקיים את הפסח כהכלתו. בהתחלהותם הרבה, הולחתי גם אני למרות התרחקותי מן המסורתי, הולחתי מן הגבורה והמסירות שנתקלתה על ידי היהודים הללו בהליכתם למרוחק רב כדי להביא «מים שלנו» ובדקדים על כל פרט ופרט גם בתנאי מלחמה ואנדראלמוסיה. השקעתי את כל יכולתי בעבודת קודש זו ואת תפקידי השכחתי עצמי. אין אני צריך להאיץ את הדבר — אמרתי לעצמי — סוף סוף הרי ימים כאלה בהם אני מבלה בחיק

המסורת, בהתלהבות מצוה ובגוגנים חסידיים לא היו לי כבר כמה שנים. הרגשתי ספוק רב יותר באוירה טהורה זו מאשר בחיי החולות הטוערים של פריס ומשום כך לא מהרתי להתחסק במה שתפקידו דרש מני.

«הוזממתי להצטרף לחבורה בת שבעה איש שדרה בחורבה גרסה למחצה למרחק 2 ק"מ מן הכפר. והוא המקום בו ראייתך ומשם הגני מכירך» — אמר ר' שמעון — «ולכן אין לי צורך להאר בפניך כמה נפלא היה אותו סדר שחגנו שם. עלי השפיע סדר זה השפעה עצומה שכן זמן רב סטיתי מן הדרך הישרה. אמצתי את מוחי כדי להזכיר שוב ב„גירסה דינקוטא“ וכך לחת גם את חלקי בדברי תורה. הרכבת נגוניםיים ישנים עם צבעם הטוער של מניגנות פריס, ובדרך זו יצרתי נגונים חדשים להנאתם של המסובים וכך העברנו את הלילה ברוב שירה וזמרה, דברי תורה ותרומות הרוח.

נרעש הייתה מיחס החבה החם שגלו לפני אנשי החבורה. למרות היומי זר ובלתי מוכר הציעו לי את הטוב ביותר ואף את מעט הבסת שהיה בבית נתנו לי. האמון שרחשו לי הוא שהרציניב ביותר. ללא כל הסוס היו מספרים לי על עצם דברים שלו באו לידיут המשטרה או הגרמנים הייתה נגרמת להם רעה רבה ואיש מהם לא חש אף לדגע קט כי אני משמש מזה זמן כ„און“ עבור הצורדים.

הסדר גמיש כמעט כל הלילה. לאחר שעות שינה ספורות יצאונו ברגל לבית הכנסת שבכפר. בדרך נסבה השיחה אודות המלחמה ואני הערתי: «כמה טוב לשוחות כאן משך המלחמה, רחוקים משוק תרבות ומסערת הקרבות!»

— לא — נענה איש שיחי — , עד כדי כך אין לנו מנותקים מן הנעשה בעולם הרחב. בבית ראש הכהן שלנו אנו שומעים תמיד באישון לילה את החדשות. לבן ראש הכהן ישנו משדר בו מעביר הוא את החדשות למקומות מרוחקים». נשארתי עומדת נדחתם.

— בואי לכפר זה היה לפחות כל כוגנות מסריימוט. בליתי בו את התקופה של לפני פסח ואתليل הסדר בכוגנות הטהורות ביותר והגה באה אליו ידיעה זו באפונ כה בלתי צפוי. הרשאי אני לקרוא לגרמנים הנה שיחסו

את תחנת השדר מבלתי שאתה שבבי בפעולה זו הנני מmite גם שואה על יהודים, אחי בני עמי — ישיבו ויאזינו בשעה בה תערך הפשיטה הגרמנית על תחנה?!

לפתע צץ בלביו רעיון. עוד הערב, בליל סדר שני, עת ישבו כל היהודים לסדר — בשעה זו אבצע את הדבר.

לפניהם סיום התפילה נעימתי מבלתי שיבחינו בכך. נסעה לעיר הסמוכה לתחנת סתר של המודיעין הגרמני, ושם הכנתי את הכל ללילה.

בחצות, בהשראת האורלוגין שניים עשר צלצלים כבדים, הוקף בית ראש הכפר בפלוגת גרמנים. בתוך הבית נשמע רשרוש קל ולאחר מכן קול שבקע מתוך מקלט הרדיו במסרו את החדשות. מפקד פלוגת הגרמנים שהיה לבוש אזרחית פרץ בראש אנשיו לתוך הבית. בן ראש הכפר ושאר הנוכחים שנתקפו בשעת מעשה נאстроו מיד והועלו כפותים על מכונית הגרמנים. אני שהייתי מחוץ לבית כדי להזות בכל המתרחש, כשהעלו את העצורים על האוטו, הבחנתי כי גם אחד מן החבורה היהודית נמצא שם. מסתבר שטרכנו גברה, הוא הסתלק באמצעות הסדר כדי להקשיב לחדשות. בכך נחרץ גורלו.

היהתי רצוץ לגמרי כשראיתי זאת. מצפוני זעק ולא נתן מנוח לנפשי, יסרתי את עצמי חזר ויסר: «כך אתה גומל לאנשים הללו שקבלוך בזרועות פתוחות והאצלו עלייך רוב טוביה, האם זהה התודה שאתה מביא על מעשיהם אתה?!» הרגשתי הרגשת יאוש חריפה וכל שפנות עבודתי לכל מוראותיה נצבה בברור לנגד עיני מבלתי לחת לוי מנוח.

משך כל הלילה וחלתי לעבר תחנת הרכבת ועליתי לרכבת הראשונה המובילה פריסת.

בפריס קדמוני המיר הנקה בחביבות וב��ת תודה על מעשי. אך אני הייתה אديיש לגמרי למחמותיו על הריצותי וכשרונותי המזהירים. קיבלתי את הרשyon המובייח עם הערכה כי יש להגשים לי את כל העוזה המבוקשת.

את הרשyon נצלתי במדת האפשר. פעמיים בשבוע הייתה מארגן קבוצות פלייטים שעברו את הגבול והגיעו למרסיל. בתחנת הרכבת במרסיל עמד תמיד זקייף אשר מיין את היהודים, העבירם לאכנסיה

ודאג לארכחות קבועות עכורות במשפט פרינץ על חשבון. בדרך זו הצלחתי לאחד משפטות רבות. לא אכחיש שצברתי גם רווחים בפועלות אלה אך תמיד מפוזר הייתי את הכספי לניצרים ברצון:

*

באחד מבكري במרסיל נפגשתי עם הרב שנייארסון ממשפט אדמורי ח'ב"ד. למרות היותו נכה, היה אדם בעל מרץ רב. הוא בא זה לא מכבר מפריס ונתמזל לו מזלו שיכל היה להעביר עמו למרסיל את ספריתו הגדולה. היה זה אוצר ייחיד במינו בכל הסביבה שכן מרסיל הייתה במובן זה של ספרים יהודים דלה ביותר, ורק ספריםבודדים אפשר היה למצוא בה.

גלאתי עמו שיחה על דא ועל הא ומעניין לעניין החילונו לשוחח על מצב הפליטים. הוא ספר לי כי בתחוםם מרכזו לפלייטים ובעיקר לילדייהם, בו הם יודרכו בדרך התורה והמסורת. הוא הסביר לי את מגמתו תוך התלהבות מרובה — 'כיצד יראה עתידנו' — קרא — זכיזד נוכל לתת את הדין לפני הקדוש ברוך הוא אם אין אנו עושים את כל המאמצים להציל את ילדינו מירידה רזהנית. אם אנו, המבוגרים, אשר התחנכנו ביוםיהם ההם טרם גכנס העולם לתהו ובהו של מלחמה וחונכו היה שקט ומסודר — אם רבים מאתנו אינם יכולים להחזיק מעמד בשמיירת דרך ה' — מה יהיה על ילדינו שאינם מקבלים כל חנוך ואשר אך סבל ופרעות מנת חלוקם. צא וראה בהם בתינוקות של בית רבן המתרכזים להם בין הפצצה להפצצה ללא מורה ומדריך, ללא טעם בתורה שתסביר להם מהותו של סבל זה שהם סובלים ותורה להם את הדרך הגבונגה. לכן יש ברצוני להקים עכורים ללא דייחוי את המוסד הזה. אותו אבקש מאי להלוות את הסכום הנדרש Zukel למספר חדשים את ספריתי כערבות עד שאטפיק להתקשרות עם הרב מליבובי' בניו יורק, ועם הג'ינט, ובכך תהא מסיעץ למצווה השוצה'.

התלהבותו של האיש שבתה אותה, והבטחתו את עזרתי. הקמתי ועד למען הפליטים ומחת השגחתו של הרב שנייארסון הוקם בקרבת מרסיל בית ילדים, שבו היו ילדים את חייהם בשלות וגוחיות. הילדים שפרו את בריאותם הגוףנית שנחלשה במשך שנים הנודדים, אך בעיקר קיבלו

הם חזק רוחני. זוג יהודים מגרמניה לקח על עצמו את הטיפול וההדרכה במוסד והילדים זכו לקבל מהם חנוך מופת. עד הרגע האחרון נשאר הזוג בתפקידו. לאחר שהגרמנים תפסו גם את האזור הדורומי של צרפת, נשלח הבעל למקום ממנו לא שב עוד. האשנה הצליחה להמלט לשוויץ עם ילדיות.

*

בנתים נמסר לי תפקיד חדש. היה עלי לגשת אל אנשים שונים שכחובותיהם נמסרו לי על ידי המיוור, ולמסור אחר כך דין וחשבון מלא על כל הנעשה אצלם. מהות הפעולה זו אפופה סוד. לא הבנתי את פירושו של הענין ואת תכליתו של הבילוש שנדרש ממני. מדי פעם הייתי מתייצב אצל המיוור, מוסר לו דוח על פעולותיו והוא היה מוסר לי כתובות חדשות.

פעם, בשבתי במשרדו, בקרא הנקה פעמים רבות החוצה. נצלתי את ההזדמנויות כדי לעלול בנירוטיו. תוך כדי כך נתגלתה לי תכנית מפורטת על כבוש צרפת הבלטי כבושא עדין. התגלית העיקרית שלי הייתה תכנית של השמדת הצי הצרפתי בטולין שהיא אחד הגודלים ביותר בעולם.

הentai מיד מה עולות להיות תוצאותיה של תכנית זו ומה משמעות נודעת לה לגבי כל מערכ הפעולות של העולם החפשי ולגבי המשך המלחמה. חייב אני לעשות משא לשם סכול התכנית זו, אך כיצד? ובמה? החילותי לחפש במוחי בקדחתנות כל מיני אפשרויות לפועלן.

מיד בתום השיחה עם מיוור הנקה הסתלקתי במהירות. ידעתי כי בראש וראשונה עלי להזהיר את הצרפתים ולהודיעם על התכנית, אך לא ידעתי כיצד לבצע זאת. כל צעד ושלב שלי היה נעשה תחת עינם הפקואה של הגרמנים שעקיבתם אחרי הייתה מתמדת ויוסדת ביותר. לאחר מחשבה מאמצת החלטתי לנסתות דרך מקורית ביותר: עלי להאר במחנה צרפתי בדרום ודרך מפקדי המחנה יוכל למסור הודעתינו מבלי שעובדת היוטי בחברותם תעורר חשד. נסעת אל מחנה "גורטס" המפורסם והחילותי משוטט "בגסיבות חזוזות" בקרבתו. לא עבר זמן מרובה ואני משכתי בהתנהגותי את תשומת לבם של השומרים. שנים

Votre papier messieur מהם התקרבו אליו במהירות ומיד נשמעה השאלה (היכן תעוזתיך אדוני?).

גמגמתי בלשוני במובכה, וכעבור דקוט מספר היתי בתוך המחנה כחשוד בהמלטות ממנה. יכול היתי — לו רציתי — להציג את הרשויון שקבלתי מאות הגרמנים אך בהתאם למטרתי נזקק היתי לשהייה של ימים מספר בתוך המחנה.

ניתנה לי הזדמנות להכיר פעם אחד חי מחנה פליטים על כל תופעותיהם. מבחינה גזונית השפיעו עלי ימים אלה במחנה לרעה יותר מאשר הכלא בבודפשט. תנאי המחנה המצהינים והאוכל הנרפש המוגש תוך עצבנות המביאה לידי טרוף — נתנו בי את אותןיהם כבר ביום הראשון. במשך היום סובבתי פה ושם בשטח המחנה ופגשתי מכרים רבים, אך בלילה קבלתי התקפות קשות של מהoshi בטן, ורופא שנקרא אליו למחrat קבוע באדיישות: דיזנטריה.

הובאתني לבית החולים «אנפי מרוי» — מקום בו הייתה שלשה ימים במצב בלתי אנושי. תרופות כמעט ולא היו, ולא היה بما להרגיע את כאבי החזקים. המצרכים הבזידים שסופקו היו מלאה שהיו מיוצרם בתוך המחנה, ודבר של ממש בוIOC להחיות את נפשי לא היה בנמצא. יהודי חסיד שבקרים הגניב לי בסתר פלח שוקולדה שהשיג באיזו שהייה צורה. בתנאים בהם היתי שרווי היה בפלח זה משומ עור רב, ומאר היתי אסיר תודה לאותו היהודי על מתנתו זו.

ביום השלישי הופתעת בצורה נעימה ביותר. כל החולים ובתוכם אני קיבלו חבילות מזון מרפיא יפות וגוזרות. השולח: אליז'ה הגבאי, אלה היו חבילות שנשלחו בקביעות על ידי חברי תחת פקוחיו. מגנפי נוכחתי לדעת מה הרבה העוזה שחביבה זו מגישה למקבלה. מיד לאחר שהשתמשתי בחלק מן המצרכים הרגשתי הקללה והטבה הרבה במצבי.

לאחר שהוטב לי שלחתני מיד לקרוא למפקד המחנה. ספרתי לו על תכניות הגרמנים ומסרתי לו את התאריך שנקבע למבצע. יעצתיו להתקשרות עם האדמירל דרילן שיוכל לעשות לשם העברת האצי בميدיות. בקשהי מן הממשלה הצרפתית כתמורה עברו הייעות הללו הייתה:

פתחת הגובל לשוויצריה כדי לאפשר לפלייטים היהודים להגיע למדינה או בטרם יגיע צבא הכבוש הגרמני.

ראש המחנה האזין לדברי בעניין רב. הוא תבין את גודל חשיבות העניין והבטיחני להעביר מיד את הדברים אל החלונות הגבוהים, כולל בקשי בקשר לייהודים.

בפעם הזאת עבדו הצלפתים תוך דיקוק קפפני. בשעוזתי כעוזר יומיים את המחנה קראתי בעחון כי הצי עזב את טולין והפליג לדרום אפריקה. כמו כן נעלמו באופן מסתורני כל השונאים הפוליטיים של הגרמנים.

כעוזר זמן מה לבשו הגרמנים את כל צרפת הדרוםית. עוד לפני כן הספיקו אלפי יהודים לעזוב את צרפת ולהגיע בדרך שונות לשוויצריה הנוטראלית, מקום בו היו בטוחים מפני מלחמות הנאצים. לו לא יחסה העוין של ממשלה שווייצריה, יכולם היו להנצל יהודים במספר הרבה יותר גדול. הממשלה השווייצרית העמידה קשיים מרובים מאד לפני הפליטים והטירה גברים מבוגרים מגיל 60 וילדים למטה מגיל 6 לידי הגרמנים. טענתם הייתה כי גם סיירת הצלה שמעמיסים עליה יותר מדי אנשים סופה לטבע, אלא שלמרות טענה זו לא נמנעה שווייצריה לקלות באותה שנה אף איטלקים שהיו נתונים לסכנה מועט לאין ערוך מזו של היהודים.

במשך כל אותה תקופה שהיתי אני במרטיל וארגנטינה במדת האפשר את פעולות ההצלה. לשעברה כל צרפת הדרוםית לידי הגרמנים והגבול עם שווייץ נסגר, באתי בדברים עם הבישוף האזרחי ובקשתי לרטום אותו לפעולות ההצלה. עתה ניתנת לכם — אמרתי לו — ההזדמנות לפצצת כמעט במעט את היהודים על כל הרע שעוללה להם הכנסתה בעבר. בקשתי את הבישוף להעביר כרוז כי יש לתת לייהודים מקום מקלט בבנייני הכנסתה. הדבר דרש מימון כספי ואני מסרתי לידי הכנסתה את הסכום הנדרש להוצאות ראשונות והבטחתה להוסיף בכך הזמן סכומים נוספים.

המבצע הצליח במידה רבה. הכנסתות בכל רחבי דרום צרפת קלטו המוני יהודים מן המרתפים עד מרכמי הזרים. סופקו להם

מדוגנות ומלבושים והם צוידו בתעודות מזויפות. בכל מקום הוויה הכנסייה מקום מקלט בטוטה.

משפחות יהודיות רבות הסתרו ביערות בהצלל נסיגותיהם לעבר את הגבול השווייצרי. רבים מהם הגיעו לשורות הפרטיזנים שלחמו במחתרת נגד הכובש הנאצי.

*

שוב נקרأتي אל המירר הנקי. 'מאחר שככל צרפת עתה בידינו' — אמר — 'שוב אין לנו נזקים לשירותיך במדינה זו. מאלייך תבין שאין לנו מעוניינים להשאירך כאן כחומר בפליטים היהודיים בלבד. יש לנו עתה שדה פעולה חדש בשביבך, אך לפני שאמסור לך פרטים נוספים, נראה לך מסמך מסוים שמן הרואי כי תדע את האמור בו.'

הוא הוציא מן המכתבה תיק שהתנשטה עליו הכותרת «סודי», מתוכו שלף גליון נייר ובקשמי לעין בו.

היה זה העתק מפקודה סודית שנשלחה ע"י אדמירליות הצי הבריטי אל שלטונות החופים בארץ ישראל, ובה נאמר כי על כל הפליטים היהודיים המגיעים לפולשתינה באיזו אניה שהיא, לעבור מיוון ולהיות מוחזרים לארץ מוצאים. 'רופא אתה' — אמר לי הנקה — 'כפי אין האנגלים נופלים מעתנו כלל וכל בשנתם היהודי, אלא בעוד שאנו עושים את מעשינו בגלוי, עושים הם את מעשיהם בסתר. ככל העולם הרחב הם מתראים כג'נטלמנים מובהקים המדברים גבורה גבוהה על התרבות האירופית ועל הצורך בהושטת יד עוז לגדפים, ועם כל זאת אין הם מוכנים לחת מקלט ליהודים באף אחת ממושבותיהם הגדולות והבלתי מושבות באסיה ובאפריקה. כל זאת אני מוכיח לך כדי שתבין כי הפעולות שנדרשו מך עתה ביחס לרוגולocab הבריטי לא תהיינה נוגדות את האינטרסים שלך היהודי. אין נשליך עתה לפולשתינה, ועליך יהיה לדוחה לנו בקביעות, באמצעות משדר רדיו, על תנועות הצבא שם, על בוא אניות הפלגתן, על מחנות הצבא בפנים הארץ, גדים והיקפים ועוד פרטים שונים שיבחרו לנו מה גדו של הכוח הצבאי דሞצב בארץ. בבואך לפולשתינה תהיה אדם חופשי — יחסית — ולא תהא נתון לפקוחנו המתמיד, אך מובטחני כי אין צורך להזכיר שהוריד נמצאים עדין בידינו וגורלם — לשפט או לחסド — תלוי בפועלותיך'.

לאחר מכון מסר לי המIOR פרטיים שונים על אפשרות כניסה לאرض למטרות השמירה הבריטית המעליה על החופים. עלי יהיה להגיע לאי כרתה שליד חוף יון, ומשם אוuber לארץ בעולה יחד עם קבוצה של יהודים שהתוכנו להגיע לארץ ישראל כמעפילים בלתי חוקיים. כעבור ימים מספר הגעתו לכרתה. באי זה הצלחתி לקשור קשר עם הורי בבודפשט ובקשתים שיישתדרו במדת יכלתם להמלט מן המדינה בדרך ההברחה ולהגיע לטורכיה או לאיטליה. תשובה הגעתני למחזר ובה נאמר כיامي היקרה שוכבת על ערש דוי ומצבה הוא אנוש, ומשום כך אין כל אפשרות לחשוב אפלו על נסיעה.

ידיעה זו המתהני. יחד עם החרצה לגורלامي היקרה לי מכל, נtosפה ההכרה כי עלי להמשיך ולהיות מכשיר בידי הנאצים הנתועבים ללא כל אפשרות להחלץ מן המערבות הזו שהוטלתה לתוכה על ידם. אחרי ימים ספורים הגיע האנית בה היינו צריכים להפליג ארצתה. הייתה זו אניה ישנה ורעועה שכשור ההובללה הרגיל שלה היה מאה וחמשים איש. על אניה זו הצטופפו עתה כשבע מאות (700?) איש ואשה בתנאים איום של תזונה וסניות. לא ארבה פרטיים על מספר השבועות הללו בהן בילינו בתנאים אלה על פני הים, על המחלות שפרצו בין הנוסעים, על הסבל ועל היאוש. אני התידדתי עם גבריאל — גבר חטן ואדמוני בגיל 25 — שהיה מארגן הנסיעה, הוא כמוני היה ליד הונגריה ולכון התידدنו במהרה — דבר שהקל מעלי בהרבה את תנאי המסע.

לאחר טלטול של מעלה מחדש ימים באניה זו (בדרכ שעוביים אותה בדרך כלל בפחות משבע), הגיעו סוף סוף אל מול חוף הארץ. היה זה לילה חשוך, ועל החוף, דרוםית לנו, קרצו שביבי אורות מואפים של העיר נתניה. האניה נעצרה בطفיחה קלה בהכנסה לתחום המים הרדודים. גבריאל שرك שרים הדומה לשريحת התגשמת וכתשובה נשמעה שרים דומה מעבר החוף. כעבור זמן קצר הקיפו את האניה סירות צרות והעבירו הנוסעים להאנף החלה.

תחילה הורדו הנשים והילדים, לאחר מכון הזקנים, ולבסוף אנו הגברים הצעירים. הסירות הפליגו עד קרבת שפת הים ומשם היה

עלינו לעبور מטרים ספורים בהליכה בתוך המים. היה עליינו לשאת על הכתפים את הזקנין, הנשים והילדים ואת מוגי הלב.

על החוף המתינו משאיות ובהתמלא כל אחת מהן — יצא מיד לדרך. פזולת ההעברה התנהלה ב מהירות מרוזת תקלות מרובות שאידענו תוך כדי ההעברה בין גלי החוף. חירח עלה וננו יכלנו לראות מעט את הנעשה מסביב. במרחך מה מאתנו שכן הכפר הערבי טנטורה ששמש נמל ב景德 תקופה ארוכה בעבר. הנדייב הייזע רוטשילד היה רגיל לדור כאן. החלה ננסכת בנו אירופה המיהודה של ארץ ישראל. גם זאת לא התפנינו להרהורים מיותרים. לאחר שרוב העולים עזב את המקום במשאיות נשמעה צפירה ארצה אשר שמשה אותה אזהרה מוסכם. החילונו לנוס לעבר הגבעות והגענו לאחר שעתיים של ריצה בהולה למקום סתר בהרים שהוכן עבורנו.

עיפים ורכוצים השתרענו במערה שהוותה את מקום הסתר. במערה הוכנו עבורנו מציאות תבן וקס ובמהרת הובאו גם שמורים וצנינים להшиб את נפשנו. האכילה קשה עליינו בגלל הפחד שרחף עדיין בעצמותינו, אך מדריכנו הותיקים הרגיעו: 'האנגלים עצלים מדי מכדי לחפש אותנו בהרים' — אמרו — 'וננו גם השארנו כמה אנשים שיטשטשו את העקבות'.

ליתר בטחון השארנו משמרות בפתח המערה שהתחלפו ב景德 הלילה, הנותרים שקו בשינה עמוקה לאחרليلות חסרי-שינה מרוביים. למחرات העבירונו בשתי משאיות לחיפה, צידונו בתעודות זהוי וסדו עבורנו מקומות אכסון. לעת ערבית נגשתי אל מכר אשר את כתבות העברות להורי עוד קודם לכן כמקום אליו ישלו את הוצאות אליהם. בבואו אליו מצאתי מביך שחכה לי: 'אמא נפטרה, אבא הגיע לבוקרט'.

*

כשיצאתי לאחר השבעה, פגשתי את גבריאל. הוא נראה עתה שונה לגמרי בחיליפתו המגנחת ובסביר פנים המאושר שלו. הוא התענין بي ובמushi ובקש לדעת אם הספקתי למצוא איזה שהוא עסוק. לבסוף הומני לבקש בביטו ואני קיבלתי את הזמנתו ברצון. היה הוא האדם היהודי שהתענין בי וקרבני. תודה לא לא חסרתי דבר וגם סכום

גדול של כספּ עמד לרשותי, אך חסרתי את היחס של קרוב וחוויים. צערתני מאד העובדה שלמרות כל הוועדות והפעולות שארגנתי לשם עזרה וסעד לפלייטים בצרפת, בבלגיה ובהולנד — נתקلتني בארץ באנשים שבל אחד מהם פונה לעסקיו ולעניניו ואינו מתפנה להגיש עזרה לזר בעצה ובסעד. משומן כך נגעתי בשמהה להזמנתו של גבריאל.

בביתו של גבריאל נתקבלתי ביחס חמ וואהד. לאחר ארוחה טובת ובלוי נעים שוחחנו על הארץ ובעיותה. לשרכשתי את אמוני, גלה לי גבריאל בהמשך השיחה כי הוא חבר במחתרת אצ"ל שהציגה מטרה לעצמה לשחרר את הארץ מידי הכובש הבריטי. הוא דבר בחם ובהתלהבות על האנגלים ומעליהם, ולאחר המסתך המסתויים שראיתי בלשכתו של המירור תנקה בפריס לא היה גבריאל נאלץ לשכנعني זמן רב במעליהם אלה. לבסוף הציע לי להצטרף אל אנשי המתחתרת וללחום בשורותיהם.

ע"י מות אמי ובריחת אבי לבוקרשט, הייתי משוחרר מלחץ הגרמנים, ועתה לא הייתי פועל למענם بعد שום חזון שבעולם. מעשי בעבר העיקרי מאד על מצפוני, אף על פי שעשיהם אלה היו תוצאה לחץ בלבד. משתוקק הייתי לעשות מעשים שיכפרו במקצת על פועלותי הנפשעות ולכון מצאה הצעתו של גבריאל הדימ בלבבי. החלטתי כי עלי להקדיש את כוחי וחמי למען הזולות זאם בשורות האצ"ל אוכל לעזור בפעולות העלתה יהודים לארץ ושהרורם מן הסיטות הנאצי — הצטרף אל שורות אלה ברצון.

נתתי לגבריאל את הסכמתי והפכתי להיות חבר בארגון הצבאי הלאומי. לאחר הדרך קצרה מסוגל הייתי להשתתף בפעולות הארגון השונות, תחילתה עסקתי בשטח שהועדתי לעצמי, בלוMER — ארגון העליה הבלתי חוקית וקליטתה. לאחר מכן לכשנשטיינה המלחמה — כוונו פעולות הארגון בעיקר כלפי פנים. הוחל בפעולות "טרור" נגד הצבא הבריטי, ואני הועתקתי בפעולות חבלה קטנות כמו זריקת רמוני יד לתוך מחנות צבאים וכד'. במשך הזמן הוטלו עלי פעולות בעלות ממדים גדולים יותר שבהם היו גם הרוגים ופצועים. פעולות אלה לא היה לי לרצון ואני שחתתי את ספקותי לפני גבריאל: 'אין ברצוני' — אמרתי לו — 'להשתתף בהרג אנשים תמימים שהאחריות איננה מוטלת עליהם'

— 'הבלים' — ענה הוא לי תוך צחוק — 'אנשים אלה הם אויביך ואתה נמצא במצב מלחמה אתם. במלחמה ישנים תמיד קרבנות ואין בה מקום להשכנות הומניטרים, לכן אל נא תבלבל את המות בשטויות כאלה. יש בדעתנו לעורך עכשו מבצע שייעור הדמים רבים, ואני דברתי עלייך עם המפקד והודיעתי כי אתה הנך האדם המשוגל לבצעו. אני מביאך אליו עוד היום ואתה תשוחח עמו על כך.'

עם השבה לקחני גבריאל אל כפר קען הסמוך לפתח תקווה. בדרךים היו כמה תחנות בקרת של האנגלים שאוינו עברנו ללא קשי מיוחד בעזרת ניירותינו המזוייפים. עברנו במהירות בסמטאות צרות ועקללות תוך כדי מבטאים חוטפים לצדים כדי להבטיח עצמנו מכל מעקב. בחדר צדי שבבית המדרש מצאנו את אשר בקשו. המפקד ישב שם בלבוש אברך חובש ספשל בית המדרש. לאחר ברכת שלום קצה נגשנו לעניננו, תחילה שוחחנו באידיש ולאחר מכן עברנו לאנגלית וצרפתית. נראה שהמפקד היה מרוצה ממבטאי בשפות השונות, והוא פנה אליו לבסוף בטון של פקודה:

שמע, שמעון! תפקידך הפעם הוא חשוב ביותר והצלחתך בו תהיה מהלומה עצה לבריטים. המבצע הנדרש ממך הוא הדירה למועדון הקצינים בירושלים והשارة פצחה במקום. יהיה عليك להופיע במועדון במדי סרן אנגלי ולעשות את הרושם הדorous בהליך אונגליות אפייניות שתסכל בעצמך. בצלתך תשאיר אחריך בתוך תיק פצחה שמנגנונה יופעל ע"י שעון, כל היתר יתרחש כבר מאליו. את הפרטים השונים והדברים הטכניים שתזדקק להם נכין כבר אנחנו.

הסוסי היו רבים אך גבריאל וחבריו השקיטו לבסוף את מצפוני בתארם את גודל העניין וחשיבותו ואת גודל המכחה שהדבר יביא לפרטיג'יה הבריטית בארץ. לאחר מאמצים רבים מצד שוכנתנו לבסוף והחילותי מתכוון לפועלה בקדחתנות.

בזמן המועד הגעתינו אל המועדון במובנית מהודרת כשאני לבוש במדי סרן (קפטן) מצוחחים. על ידי השמאלית היה תלוי מעיל הגשם שמתחתיו החזקי מזוודה קטנה ואלגנטית. בפי החזקי מקטרת אングלית קצירה ולפניהם השתקתי לשווות את הארשת המתאימה. טפהותי קלות על כתפו של השומר השוקר את הבאים: 'הלו טומי! והמשכתי'

לצעוד בטוחות פנימה. אולם המועדון המואר באור בהיר היה מלא כולה קצינים ששוחחו בעליונות וביניהם הבחןתי גם כמה מראשי ה. S.I.C. (הבולשת). נגעתי למלתחה והנחתתי שם את מעילי ומזרדי, במנון שתיתי כוס בירה, התלוצתי מעט עם המזונגאי ויצאתי לבסוף דרך חלוץ חדרי השירות האחוריים אל הרחוב שירדו עליו צללי הערב. לאחר שהתרחקתי מעט מן המקום נשמעה התפוצצות האדירה, וזרם החשמל הופסק בכל הסביבה. עצמת הוזעע ונחפכו שימושות החלונות והחללה מהומה כללית ברחוב. עתה רצתי בחשכה בਮירות המקסימלית. כפי שנקבע היה עלי להגיע אל אחד מבתי המדרש בשכונת "מאה שערים". קודם לכן החלפתית את המדדים בקפוטה חסידית יבמגבעת ירושלים ועל פני ענדתי זקן ופאות מלאכותיים, זאת עשית במקום מסוים בשכונה שבו הוכנה עבורי התלבושת. לאחר ההתחפשות יצאתי בבטחה לרחוב הראשי. נעצרתי ליד אחד הבניינים, עלייתי מספר מדרגות ועברתי מסדרון מאורך, תוך דקה הימי בבית המדרש פנימה.

*

הabricים בבית המדרש ישבו ועסקו בסוגית 'תנאי כפול' במסכת קדושים. ללא כל הסוטה התישבתי בין הלומדים ושותפי עצמי בשער, נזכרתי לאחר אמץ מוחי בקושיה מסוימת ששאלתי בסוגיה זו בילדותי והציגתי לפני מגיד השער. המלמד שהיה רגיל במתן שעורים לב的日子里 יגעים מעבודת יומם, לא היה מוכן לקושיה זו והתהמק ממנה מלאכה יגעים מעבודת לעניין. הלומדים התנגדו לתירוץ זה וכך הפתחה שקרה עיי תרוץ שלא לעניין. הלמוד געשה ער ותוסס והלומדים אף וטריא נלהב מסביב לעניין. הלמוד געשה ער ותוסס והלומדים אף לא הבינו בקבוצת השוטרים שנכנסה למקום כדי לערוֹך חפש. השוטרים שעמדו לערוֹך בדיקה מדויקת בין האנשים הנמצאים בבניין, ותרו על רעינום זה לאחר שראו את הוכוח התלמודי הנלהב. 'בין אנשים אלה' — אמר הקצין הממונה — 'זדיין לא ניתן מטיל הפעצה במועדון הקצינים, חבל על הומן'. השוטרים פנו לדרךם ואנו המשכנו בלמודנו כאשר לא אירע דבר.

לאחר כמחצית השעה נכנס הרבי לביהם"ד מדיירתו שהיתה באותו בגין, ואנו עמדנו להתפלל תפילה ערבית. הוקסמתי מראה פניו של הרבי, הוא נראה אדם חולני ותשוש, אך בעיניו בערה אש ההתלהבות

בצורה שאין לתראה, ופנוי קרנו בזוהר בלתי רגיל. התפילה שהיתה תפילת יום חול רגיל ועצותני עד עומק הלב. במיוחד הויעיד את נימי לביו קדיש היותם שבסוף התפילה, אשר גם אני השתתמתי באמירתו לזכורامي. הרגשתי מה ניצחת היא תשובה עם ישראל בעמדו מול מיליוני קברות בנינו הטבוחים וההרוגים: 'אמן יהא שמייה רבה מברך לעלם ולעלמי עליマイ' — קריאה של תגר מול העולם כולו — «כל מעליכם ומעשיכם אפס ותחו זוסף כלכם לאבדון, הקדוש ברוך הוא בלבד יגדל ויתברך לעלמי עולמים! וה' במרה ימלך את מלכותו על ישראל ויביא להם את הגואלה השלמה, ואתם בכל מעשי השטן שלכם לא תצליחו לעדר אמונה זו».

לאחר התפילה הושיט לי הרב ידו לשלום ומחר החוצה. כעבור דקות מספר נכנס אחד הבחורים והגיש לי ארוחה חמה שערכה לי מאה. בינהיים עזבו רוב המתפללים את המקום ואני התגוננתי על גבי ספר פתוח.

הדלת נפתחה ודמותו העדינה של הרב נצבה שוב בפתחה. קפצתי מיד ממוקמי אך הוא הורה לי לשבת ופתח עמי בשיחה. הוא שאלני למוצאי וכשהמע שניי מן העירה מ. התענין לשמי משום שאף הוא בהיותו צעיר למד לא הרחק מעירתי. נתברר שהוא הכיר היטב את משפחתי, ותקופה מסוימת היה אף מאוכלי שלחנו של סבי ע"ה.

תוך כדי שיחת החילונו לדבר על הימים של עתה. הרב הוציא אנהה כבده מלבו ואמר בלהט: 'המאורעות והמעשים המתרחשים בשנים אלו בעולם הנadol אינם אלא מוכיחים כי כל אידיאל שהוא יצד כפיו של אדם סופו שיתגנץ אל הסלע. והמלחמה הפכה את קערתם של המחזיקים ברעיונות רבים, רק האידיאל היהודי הנצחי אינו מושפע מכל עזוזים עולמיים. אידיאל זה הוא רב ערך ורב ממשות רק כשהוא בא כשלמות אחת, אם בעל האידיאל רואה כמשמעותו את היהודי השלם לאחר הגואלה השלמה. כשלוקחים כאידיאל פרטיהם אחדים מן השלמות הזאת ומזניחים את יתרם, נעשין גם הפרטיהם המאומצים חסרי כל חכון. אידיאל גאותו הפיזית של עם ישראל וקבוץ גלויותינו הוא אמן אידיאל רק כשהוא בא בצוות עם הרעיון הכללי של הגואלה השלמה שתבוא מידי ה' לבשיעו ישראל ראויים לה. אם לוקחים רעיון של

'קבוץ גלויות' בפני עצמו ומאצים אותו, הרי הרעיון מוטעה מעיקרו, כי מי יעדוב לנו שאמנם בהקבץ ישראל עתה לארצו ובהמעט מקומות פזריו ימעט סבלו המשמי. לפי שעה מרגישים אנו בעזה"ר גם בארץנו הקדושה טעם של גלות ואם כך הרי נוכתנו לדעת שככל שהגלות פזרה יותר גחל הבטחון הפיזי בהיות היהודי ממקומות אחד מפלט לעת צרה אצל חברו במקומות אחר, ומדוע לשאוף לרכזו תחת פזור? האידיאל הנכון הוא השאיפה של איש ישראל לכלת בדרך ה' לשמר מצותיו ותורתו ולאורה של תורה זו — לדון בכל בעיות הכלל והפרט'.

לא הבנתי את כל דברי רבי, אך לפתע ניסכה בי מין הרגשה של מרגוע, הרגשה כי הנה מוצא אני את המקום בו אפשר יהיה להציג תשובה על ספקותי והתלבטוויות הרבות.

היתה זו שעת חמות, ולבהמ"ד התאסף כמנין חסידים ואנשי מעשה. ישבנו בצדתו על הארץ ובכינו על הורבן ירושלים והורבן בית המקדש. הרגשתי כי הנה מוצאים אנו מגרוננו את קולה של הכנסת ישראל המקיים "קומי רוני בלילה", והוא יושבת וראשה חופשי וקול בכיה המזועז נשמע למרחוק כבכי תינוק המשtopic ונכסף לאמו — וכי שאינו ניתן להרגעה בלתי אם על ידי האם עצמה.

נשארתי שם בביהמ"ד يوم ולילה ויום. פעמים מספר באו חברי מן האצל כדי להודיעני כי כבר טושטו העקבות וביכלתי לצאת ממקום מחבואי, אך אני לא חפצתי לצאת מן המקום. הרגשתי כי שורש נשמתי מצא שם את תקונו.

בשיחות ובוכחות הרבנים עם רבי, ספרתי לו על עברי הסוער ושפכתי לפניו את מר לביו. על כל ספקותי ותחייתי היה הרבי עונה בשקט ובסבלנות, בתקיפות, וברכות: 'תכלית היהודי בעולם זה היא לחפש את מקור האמת. אם מרגיש היהודי כי מצא זאת, הוא חייב לשמר מציאותו כבבת עין ובכחות רבים. מה הם תנאי שמירת האמת? קח את המלה ודרosh אותה נוטריקן: "אמת" — ראש תיבות: אמונה, מסירות-נפש, תקיפות, — אלה הם תנאי השמירה. היהודי חייב בראש וראשונה להאמין באמונה תמיינה ושלמה בה' ובתורתו — זאת יכול לעשות רק תוכ מסירות נפש, ולהחזיק באמונה זו רק ע"י מدت התקיפות והעקבונות

שיסgal לעצמו. — רואיה היא מדה האמת שאדם יקריב למענה את כל כוחותיו משך כל ימי חייו.

אנשי המחרת — שלחוות לב, הייתה גם אתה אחד מהם — נוקטים בשיטה שהיא המצאת הגויים: «המטרה מקדשת את האמצעים». השקפת היחסות שונת למורי — לעולם לא יושג דבר נעלם בנסיבות מעשים נתעבים. מעשי רצח גורדים מעשים כדוגמתם. אלימות גוררת אלימות. וכן בכלל דבר שרוצים להשיגו אפשר לעשות זאת רק ע"י מעשים כדוגמתו. רחמים משוגרים ע"י רחמים, וטהרה ע"י טהרה. אם רוצחים אנו לקרב את הגואלה, עליינו לגואל תחילת עצמנו משעבוננו לנטיותנו הרעות והפטולות. אתהبني היקר, שב תחילת ועסוק בתורה, ואשר לשאר נראת בבוא העת».

אר רבבי — שאלתיו — 'כיצד אוכל לכפר במעט על עברי האיום?' רק על ידי מעשים חיוביים תחkon את המזונות של מישיך 'השליליים' — היה תה תשובתו — 'הנה באה עתה מצרפת אלמנה עם ארבעה יתומים', שאנה לאשה והיה אב לילדיה, בכיסוף תחמור במעשי מצוה ובעושיהם, השקע את חלקו במקום ממנו חולל להתפרק לא השקעת זמן רב ובזמן הפנו צא לקובצי ישראל ולרכוזי העולים ועסוק בקרוב נזדים אל חיק אומתם.

«הרבי זצ"ל» — אמר לי ר' שמעון לבסוף, לאחר ששמתי לפתח את לבי לעובדה כי זה זמן רב שהגענו לתל אביב, וango עומדים בלבה של התחנה המרכזית כשאני מאוזן בדריכות לספורו מבלי להרגיש בזמן החולף. — «הרבי זצ"ל» — אמר — «כבר איןנו בחיים מזה שנים מספר, אך אני משתמש ללכנת בדרך ס슬ל הוא לי בחיים».

„חִיִּם לְשֵׁם קֹדֶשׁ בָּרוּךְ הוּא“

תופעה מענית היא, שאפשר במקרים רבים לראות מראש בגיל צעיר ביותר לאיזה כוון יתפתח ילד מסוים. פעמים נולדים "ילדים פלא" אשר מצטיינים במצוע מסוים בכשרונן מיוחד, אולם כשמתבגרים אינם מלאים תקוות שתלו בהם מקודם. זהה תוצאה של חינוך פגום או חוסר כח התרמאה ומשום כך אין הכשרונן מתחת להיות למש. כך המצב במקרה של מידות מלידה. אין זה מספיק לרשות מההורם יסודות נפשיים טובים, יש לעבד את היסודות האלה ולהעמיקם. על האדם הצעיר לחזור לעצמו דוגמה חייה, "רבי", שרצו לлечת בדרכיו, להדמות אליו. יש להתמיד בקריאת ספרי מוסר ולהתעמק בתוכנם וברוחם, ולהביןם ולתופסם כחויה אישית, וכן יש לקבל גם את דברי המוסר והויכחה ולקבלם ברגש של תודה, בהתאם למימרא "נסק את המתה אשר מכח אתה". "קיש דאס ריטל וואס דיך שלאגט".

אלי' שלנו, הראה כבר בילדותו את לבו הטוב, ובמיוחד הצעיר ברגש האחריות שלו. בmag'esh המשחקים נহגו האמהות להפקיד בידיו את זאטוטיהן, כשהabitich ללוות הביתה את הפועטים בשעה קבועה, אפשר היה לסמוד על דבריו בבטחה. וכך זה היה גם כשהתבגר. כשגדל נסע לעיר אחרת ללימוד בישיבה. שם ראה חובה לעצמו להביא בתחילת "הזמן" — בחורים נוספים. בא בדברים עם ההורים נשא ונתן עם, כשהעדיף אלה לשולח את בנייהם לגימנסיה או לבתי ספר תיכון אחרים, ותאר לפני הבנים את הצדדים היפים שבחיי הישיבה, והשפייע עליהם שיצטרפו אליו ויסעו יחד אותו לישיבה — למדוד. כן הוא דאג להם בשנותם בישיבה. הוא השיג בשビルם בחורים שהיו מוכנים לעזרתם בלימוד, "בחורי-ზורה" ותברים.

בשעת הצורך השיג בשビルם ארוחות וודאג גם ליתר צרכיהם. אם נתקלו הבתורים בקשישים שונים בתחילת לימודיהם בישיבה, היה מעודד אותם, כדי שיבנו למסלול הרגיל של חי הישיבה. בחופשיות שהיו בין "הזמנים" התensus מתוך התנדבות למטרה קדושה זו ופעל בהצלחה כפי שמליחים כשעושים משחו לשם שמיים באמת. היה מבקר בbatisים של עשירים תוך הסבר כי רק אוצרות הרוח הם שמחזיקים מעמד ובעלי קיימת ממש כל החיים, שכן את אלה הם חייבים להעניק לילדיהם.

כמה בעלי זהב ונכסים אחרים אבדו את מעוזם החומרី? לעניים גוהג היה לתאר את כוחה של התורה, כי אפשר להיות מאושרים ושמחים בתורה במעט היכולה, אולם סוף הכבוד לבוא, וגם הפרנסה תמצא; היה מעוניין לראות איך האינו אף מבוגרים לדבריו הכנים של בחורי-ישיבה צער לימים זה, וכמה מהם אף הושפיעו בדבריו, ועשו בדבריו, אם כי לא כולם.

אלי היה בן למשפחה מיוחסת. סבו היה מגיד מישרים מפורstem ודיין בעיר גדולה פ. אביו היה מתensus ללימודיו קודש באחת מהישיבות עד שתתחנן; אמו הייתה בת לבעל חנויות לגלנטרייה בעיר האנגרית מסויימת, והבעל הצער נכנס לחנות זו ובמשך זמן קצר היה לאחד "בעלי הבית" המכובדים ביותר בקהילה. אלוי היה בנו בכורו, אחريו נולדה שרה בתו.

אלי היה תלמיד טוב בישיבה, אם כי לא הצטיין בחrifiot מיוחדת, אלא بما שהצטיין היה: כשרונו לסכם בהירות את מה שלמד בגמר, ולסכם באופן שיטתי, כלומר "לסדר" מה שלמד. כשהלמד סוגיא, היה מסוגל לגלול את הנושא החל בפסוק שבתורה, המשיך במסירת סיכום הגمرا, כלומר תיאר את הדעות המנוגדות שנאמרו בגמר, את דברי הפלוגתא, הביא את דעתם של הרא"ש והר"ן, של דראשונים ושל האחرونים, עד שגמר בהלכה הפסקה, בדיון, הלכה למעשה. זה היה מבנה איתן שלא היה בחזקת התמותות עקב ההתקפות העיוניות של הקושיות. לאחר מכן העלה על הכתב את הדברים והוסיף עליהם את החידוש של הרב, ראש הישיבה, מאמר זה היה מצטיין בשלמותו. אין פלא שכבודתו הן הרב ווּחַנְכֵריו, שלא לדבר על הבתורים, שהבאים לישיבה אשר העריצוּוּוּוּ ואהבוּוּוּ. אחרים אף ראו בו כרבם.

לאלי' מלאו עשרים שנה אביו לא רצתה שימוש את לימודיו בישיבת דעתו היה שעה הזמנ שידאג כבר ל"תכלית" בחיו. על אלי' למד מנצח, לדאג לפרנסתו, כדי שיוכל למצוא לעצמו בתזוג מתאימה מכל הבדיקות. אלי' טען:

אבא הלא הפרנסה אך ורק בידיו של השם יחברך, עליינו רק לפעול פעללה, שברכת השם יתברך תחול עליה. ברצוני למד בעיון את מסכת חולין ויראה דעתה, ואנו אוכל להיות, אולי לשוחט או למנקר. ברוב ענותנו אף לא חלם על כך שהוא אף מסוגל לקבל היתר הוראה ולהיות רב. ברם, על פי האמת ברצונו היה להמשיך בלימודיו בישיבה עוד שנה או שנתיים וללמוד תורהותו לא.

ראה אביו כי בנו מלא בטחון בהקב"ה ובחשקת התורה והסכים לרצון בנו.

אלי' למד בחנויות והעמיק בלימודיו, כפי שהיה נוהג מאז ומתמיד, והגיע להישגים יפים. רבו בדק את ידיעותיו ביוסדיות, נתן לו עוד כמה שאלות להשיב בכתב. התשובות שעבד אלי' היו מעשי אמן מבחינה היסודית והבהירות.

בעת ובעונה אחת בא מורה ורבו של אלי' בדרכיהם עם אביו, ר' יצחק, והציעו לו לשడ את אלי' עם בתו של אחיו, וכך יאפשרו לאלי' להמשיך בלימודיו בישיבה במשך שנתיים נוספים, משום שבמשך זמן זה יdag לצרכיו חותנו. ר' יצחק הסכים להצעה זו, וגם ר' אלי' הסכים לה. ולאחרי הכרה אישית ביניהם הגיעו בבית הרב את התנאים.

זמן קצר אחיך התקיימה החתונה בנוכחות אורחים רבים, ובמיוחד התבelta קבוצת הבחוורים של החתן. למרות שהוא לא שמש בשום משרה בישיבה, ורצוונו העיקרי היה רק להמשיך ולהשת익 לסייעת מורה ורבו, היה ר' אלי' אחד מעמודי התווך של הישיבה, הרות החיה שבה, ללא כוונה מיוחדת היה הוא במרכז העניינים של הישיבה. הוא התרכז בלימודיו ולא נתן את עצמו להתרחק מהם על ידי שום גורם חיוני. שעשו עיז הפרטים היחידים היה חילוף מכתבים עם "החברה שלו", שברובם עובדו כבר את הישיבה והתגוררו בישובים יהודים שהוו מרוחקים, או אחדים מהם אינם כל כך מרוחקים מעיר הישיבה, הוא שם על לבם את החובה להתיישב רק בקהילות יהודיות מאורגנות

כהלכה אף כשראה היה להם, כי במקומות אחרים יש סיכויים יותר לפרגנסה טובה וקלת יותר. והם כולם עמדו איתן והיו לעמודי התווך של הידדות החרדית בכל מקום אשר התישבו בו.

זמן לזמן הודיעו לר' אל' מה הם לומדים, שאלות קשות בהלכה, הודיעו לו משובות על שאלת קשות שם השיבו. בקשרו לשימוש ממנה את דעתו בענייני דיזמא ועוזרו איש לרעהו במה שהיא צורך ובמה שהיתה אפשרות לעזרה הדידית.

כשהתקרבו השנתיים לקצץ, בהן דאג חתנו לפרנסתו, פנה ר' אל' אליהם שיחפשו עבורו משרה מתאימה הוא החליט שברצונו להיות למען התורה, ולא מן התורה. לכן הוא דחה את כל ההצעות למשרת רב, קיבל את הצעה שהגיעה עליו באמצעות תלמידו שהיה חביב עליו במיוחד, שמעון צבי. ההצעה הזאת התקיפה למשרת פקיד חברא קדישא בעיר גדולה שלא הייתה למרחק גדול מדי. ר' שמעון צבי היה אחד מקרובי ר' אל'. ר' אל' עבד הרבה עד שהצליח לבזוץ את צעדי שמעון צבי בכוזן לימודים בישיבה. בראש וראשונה היה עליו לזרור בשמעון צבי חזק ללימודים בישיבה, ואחרי בן היה מן הצורך לשכנע את אביו של שמעון צבי, שיסכימים שבנו יסע לישיבה למד. ובישיבה דאג אל' לשמעון צבי עד שהוא געשה לאחד מידידיו הבוגרים ביותר.

העבודה בחברה קדישא תלמה את ר' אל' עד למאוד, עבד כל יום רק עד שע谢 שתיים אחיה"צ, וכך יכול היה להתחסן ללימוד ביתר שעות היום. ר' אל' ניצל היבט את שעות הפנאי. בהגזה תובונן ביסודות לשיעור בתלמוד שהתקיים בחברת ש"ס; כאן ניהל את הלימוד ראש-בית-הדין. שיעור זה היה ידוע בכל הסביבה. בערבים התקיים שיעור אחר, שבו היה ר' אל' מנהל את הלימוד. הגאנט סביבו חזג אנשי צעירים ולמד אתם יומיום דף בגמרה. חזג תלמידים התרחב והמושפו תמיד צעירים למדוד תורה. בדומה לימי שבישיבה גם בחוג זה געשה הוא למנהיגם הרוחני ושאלין פנו כולם בבעיותיהם, ספקותיהם, שאותו ביחיד חגגו את השבותות ואת החגיגות. כל גולי הארץ שנודנו בעיר, בקרו אצלו לעשות חברה אתון. בביקורים אלה עלה בידו לעמוד על מנת למדנותם וצדקנותם של גולי תורה אלה, מה שהשפיע עליו לא מעט. אחרי ביקור כזה התישב ר' אל'

יחד עם חברות הלומדים אותו, שוחחו על מה ששמעו מפי הגadol והצדיק שביקר בעיר. ר' אליעי הפנה את תשומת לבם של חברי החוג לכמה וכמה נקודות מיוחדות בדברי המבקר. דיבר אתם על הספרים שהיבירה האישיות התורנית היא. ספר להם על מוריו ורבותיו של המבקר ועל תלמידיו המובהקים, כך שביקור זה הפקד להוויה מאלפת ביותר אשר לא נשכח מהלב. יש לציין, כי למרות שבכל חברי החוג חלקו כבוד רב ודרך ארץ לר' אליעי, שרר ביניהם יחס ידידותי הן בשעות הלימוד בצוותא, הן בפגישות אחרות.

וכך היה עד לימים שבהם כבשו את המדינה גיסות היטלר — ימש"ו — וכל חי היהדות התמוטט, למרבית הצער. כל אחד השתדל לברוח. עוד פעם אחת נפגשו כל חברי החוג בדירתו של ר' אליעי, למלווה דמלכא. היה צורך בזיהרות רבה ובשמירה על השקט. שרוי זמירויות בקהל גמור ביזה, כדי שלא ישמע קולם באוני השוער. דבריו של ר' אליעי יצאו מן הלב ונכנסו לב. ר' אליעי שם על לבם של חברי החוג שעלייהם לעוזר איש לרעהו דוקא ביום מבחן אלה, ולשמור על הקשר ביניהם בכל הנסיבות, למרות שיתפזו באربع כנפות תבל. ר' אליעי הctrף אל קבוצת אנשים, אשר נסעה לארץ-ישראל, באופן "בלתי-חוקי". עוד לפני כן עלה بيדו לשלוח את בתו, אסתר, בת השמונה, ללונדון, בתוך משלוות ילדים. אחרי מאמצים הצליח לדאוג גם לבריחתו של אלעזר, בן אחוטו. אחוטו ובעלה לא היו מסוגלים להחליט לנסוע באופן כה קשה ובלתי נוח, והעדיפו לחכות, עד שיודמן להם לעזוב את הארץ בצורה "ליגאלית", לנסוע בither נוחיות ובטחון ולהכנס לארץ-ישראל באורח "ליגאלי". הרכבת אשר הוליכה את הילדים לחו"ל נסעה בחצות הלילה מתחנת הרכבת. אבל להגיע לתחנה היה כרוך בסכנות רבות. היה צורך לcliffe בסימטאות, כדי שלא להפגש בקבוצות של נאצים. כשהבא שוכר, נחבוא בכניסת בית וכך הגיעו סוס'ס לתחנת הרכבת. ההורם נפרד מילדייהם בצורה שנגעה עד הלב, ככלם צפו להתראות בקרוב, ולמעשה הייתה זאת — לגביהם רבים מאד — פרידה ללא אפשרות של התראות. שרה, אחוטו של ר' אליעי בכתה מרה, כשזוכה את התחנה בקשה נמצאות את ר' אליעי שידאג לבנה בזמן שלא תהיה אותו. ר' אליעי רצה במקצת להקל על הסיטואציה ואמר מתוך חיווך: "وانני אני כבר

הגעתי למנוחה ולנהלה? כבר אין שום דאגה לגבי? לא, אחותי היקרה, כולנו בידי השית, והכל יהיה כרצונו.

אחרי ימים ספורים נסע גם הוא יחד עם אשתו לחו"ל. נסעה זו במשכה שלשה חדשים והוא הייתה כרוכה בסכנות רבות, בסבל רב זבדאות והתרגוזיות רבות. ובכל זאת הגיע עד לחופי ארץ-ישראל אחרי תלאות מרבות. עזבו את האניה בחצות הלילה והגיע ליבשה תוך הליכה במים עד לצואר. וכעבור זמן קצר היו בירושלים.

*

הימים הראשונים היו יפים ביותר. דאגות כספיות לא היו להם. לרשותם עמדו מזון ודירות, וכשהתהלך בחוץ ירושלים הביעו תודה להקב"ה שאיפשר להם להמלט מסכנות הקשות. בימים אלה נזכר ר' אלוי, עד כמה היה נכון שלמד שחיטה וניקור. הלא בד בבד עם העליה המוגברת ראו גם צורך להעסיק אנשים מגשי העליה החדשה. אולם ר' אלוי התאכזב, הואיל והשערות אלו היו מוטעות. השחיטה והניקור בירושלים היו בידי בני משפחות אחדות, אשר לא איפשרו לאזרע להתקבל, אלא דאגו לכך, שלכל משורה פנואה יתקבל אחד מבני משפחותם. הוא לא רצה להאמין זאת והלך למקום להציגו את שירותו כsworthet או מנקר, אולם פניו הושבו ריקם. אף לא האזינו לדבריו. הייתה זאת שמה ר' אלוי מאר, כשהקציבו לו דירה זאת.

המזל האיר לו יותר לגבי דיור. סבה של אשתו הקדיש לפניו שנים רבות דירה אחת לבתי-אונגרן. דירה זאת הייתה פשוטה ביותר, ובכל זאת שמה ר' אלוי מאר, כשהקציבו לו דירה זאת.

ר' אלוי לא התיאש מהר. ואשר שמע על קבוצת אנשים שעבדו בעבודות בנייה, לא הסתרכה אלא הציע את עצמו לעובדה זו ונתקבל כפועל שחור. שלמו לו פחות מן הנוהג וגם הליינו מדי פעם בפעם את השכר, אולם הייתה אותה פאן סביבה יהודית אמיתית, מה שנחשב בעניו לדבר חשוב. קשה היה לו להסתגל לעובדה מפרקת שלא היה מעודו רגיל בה, ועוד יותר הפריע לו, שלא יכול היה להתמסר ללימוד. עליו היה ללבת לעובדה בבוקר השכם, כדי

שיכול היה אמן להתפלל במנין בחפזון, אבל ללימוד אחרי התפילה, כפי שהיא רגילה לכך מוקדם, בשום פנים ואופן לא היה אפשרי. בעבר היה עייף מאד, עד כדי כך, שיכול היה למד רק כדי לצאת ידי חובה, בלי שאפשר היה להעמיק ולהחדש. רק השבת החזירה לו את כחו והעניקה לו חזק לסבול את עומס העבודה הקשה של ימי השבוע. בעבר שבת, אחרי ארוחת הערב, התמסר ללימוד פרשת השבוע, שהוא למד אותה בעיון רב, עם פירוש רמב"ן, אף אם היה צריך להשאר ער עד השעות המאוחרות של הלילה. בבוקר השכימים לקום ללכת לבית הכנסת, ומשם הלא יחר עם כל ציבור המתפללים כשהטלית על בתפיהם אל הכותל המערבי להתפלל תפילת מוסף. זאת הייתה מיוחדת במינה מדי שבת שבתו. יש להכיר את שעות הבוקר המוקדמות כפי שהן בירושלים, כדי שיוכל אדם להעריך את החוויה הזאת ולהבין. השמים תقولים, השימוש הזורחת עולה מעלה, מההרים נשבת רוח קלה אל העיר ירושלים הארמים סביב לה... המבט לעיר העתיקה על גנותיה, כיפותיה, קירותיה וחורבותיה... עצם ההרגשה כי הגני הולך אל כותל המערבי, למקום שם עמד פעם בית המקדש, שבו קריבו קרבנות שלמה המלך והכהנים, שם נעשתה "העבודה", באותו מקום אתפלל את תפילת מוסף, במקום קרבן המוסף!... אלף שניהם געלמים בהרף עין, כל הצרות והעבודה הקשה של ימי השבוע נשכחות ובוזאי שמבניים היטב את דברי התפילה הנאמרים במקום הקדוש זהה: "שחצינו בשמה לארצנו, ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו". ובמקום הזה אין יותר ממשיים מהלום ימי המשיח ימי בית המקדש וסדר העבודה. שקוע במחשבותיו עמד ר' אליע' בפני הפסיפסים העתקים האלה שצצו מהם עשבים ירוזקים מתוך הSTDקים, התפלל ו אמר תהלים במקום הזה, עליו נאמר: "לא זה שכינה מהគתל המערבי"... אכזבה מרעה הייתה לו, לו היה נאלץ לעזוב ולהפריד מהמקום הקדוש הזה. כשהתחזק בגוףו כאן, המשיך בימי חול בעבודתו הקשה בבניין, כשפה שמצו עתיד להשתפר, והרגיש תודה עמוקה כלפי הקב"ה על שהצילו מצפוני גיסות הנאצים.

דוקא בשעה שמצו הוטב שמע שאחותו ובני משפחתו הובלו "בمشלו" בכיוון בלתי ידוע. אותו גורל היה מנת חלוקם של רבים אחים, אשר למרבית הצער לא רצוי להגר לעולם. הרחוב שלא

היה מוכר להם ואשר נשארו בדירותיהם זמן ארוך מדי. מאת בתו אסתר נתקבלו ידיעות בתדרות, והוא עשה מאמצים גדולים, כל מה שהיה בידו, כדי שתבוא אליו בתו מאנגליה, ואחרי שטרח רבות בעניין, הצליח, לבו כאב מאד על בן אחותו, — ליזר, אשר אוכסן אצל משפחה אחת שהתגוררה בפרברי לנזון. משפחת ג'ון נורסקלייף — שבקרבה מצא ליזר מקלט — הייתה משפחה אמידה ומכובדת, שMOVEDה ברוסיה, התישבה באנגליה לפניה עשרות שנים, התעשרה על ידי מסחר בפרוטות והתבוללה כליל.

על ידי היטלר הוזכרו ליידותם, וכאילו מتوزע הרגשות תודה שלא נפגעו ע"י הנאציזם, קיבלו את ליזר הקטן בקרבת משפחותם וגדלו אז והינכחו יחד עם בתם היהידה דורותי, שהיתה צעירה ממנעו בשנים אחדות. המכתבים התדרירים ששיגר ר' אל"י הפריעו להם, ולבסוף אסרו כל התקשורת ישירה בין שניהם, משום — שלדעתם — מזיקה ההתכתבות לחינוך הילד. ר' אל"י לא ויתר, הגיש לשלטונות בקשות ופניות שונות, ודרש לשלווה אליו את הילד, הויאל והוא דיווח ואפטרופסו. לא היה קשה למאר נורסקלייף להתנגד לדרישות אלו, וכך לא הגיע העניין לידי פתרון במשך שנים רבות.

ר' אל"י המשיך בעבודתו בבניין בחריצות ונראתה היה, כי הוא מסוגל לעבד בעבודה קשה זו ללא כל סבל מיוחד. אכן היה זה מקרה מפחיד כשהבאים בהיר בא איש אחד אל אשתו של ר' אל"י לדירה כשבידו צורך צורור של בגדים זמודיע לה, כי בעלה צנחה בעבודה והובא לבית החולים «שערי צדק». כשהגיעה הגבר' א' לבית החולים, חזר כבר ר' אל"י להברתו המלאה והרגיע את אשתו המיוואשת. מצבו הوطב מיום-ילום ולאחרי שלשה שבועות יכול היה לצאת מבית החולים. לפני צאתו מבית החולים הייתה לו שיחה רצינית עם מנהלו הנכבד של בית החולים, אשר ביקש את ר' אל"י לספר לו את קורות חייו, ואח"כ אסר עליו במפורש כל עבודה גופנית קשה. «הפעם הצלחת להונצלה, אולם ספק אם תצליח בפעם הבאה... לעבודות מסווג זה מן הצורך שיש יהיה כושר מתאים. ועכשו תייב אתה לנוכח מנוחה שלמה ממשׂ חדש שלם».

ר' אל"י חזר הבירה וכששכב במטתו הספיק לשකול את מצבו הקשה ולהתבסן תוכניות על העתיד יחד עם אשתו המסורה אשר טפה בו נאמנה ובאהבה רבה.

ביום השלישי, אחרי שחזר לביתו, הגיע מכתב ממשרד מוסמך באנגליה, שתוכנו היה כדלהלן: מאשרים את קבלת בקשותיו, ומוכנים הם למנותו אפוטרופוס על לייזר בתנאי שימצא אישור על כך, כי הארוין של הילד אינם עוד בחיים.

ר' אלוי אשר בדרך כלל ידע לשמר על שווי משקל הנפשי שלו בא לידי עצם. אף ריבות מובלין כאבן לטבה, לאבדן בטוח, והנה דורשת ממשלה אנגליה תעודה מות רשמית ומאומתת, אולי דוקא הטעמה על ידי הימלר?! הוא כתוב מכתב מהאה חrif, אולם הבאתו ארצה של לייזר נדחתה לעתיד הרחוק.

בintéרים היה מן הצורך לפרט את הבעיות אשר עמדו על הפרק, את בעית הפלגתה היום-יומית. נעשו תכניות, אשר שוב נדחו, וכך הדבר ממש מיום ליום. החובות הלכו וגדלו, בעוד שהטיסכיים הלכו ופחתו.

ביום בהיר אחד נפתחה הדלת ובואו שני גברים מהישיבה הסמוכה לדירת ר' אלוי, כדי לבקר את ר' אלוי. דובר בלימוד ותוך כדי שיזהו הם הצעו לר' אלוי להצטרף אל הישיבה. אמנם אין הנהלת הישיבה מסוגלת לשלם תשולם גבוהה אמרו, אולם בכל זאת כדאי לו הדבר, בוודאי שימצא עוד איזה מקור הכנסה בשביילו. ר' אלוי קיבל את התשעה הזאת בהרגשת תודה עמוקה בלבו, הויאל ומצד אחד לא הייתה לו ברירה, מאידך גיסא שוב נזמן לו להתרשם ללימוד כדבוי. אשתו שידעה לבשל היטב קבלה משרה של טבחית בטבריא לעונת החורף, ובמשך כל יתר החדש השנה נהגה לבשל לחותנות וכד', וכך נמצא כסוי להוצאות היום-יומיות.

תיכף אחרי שחזר ר' אלוי לכוחו ואם רק בחלקו — נגש לישיבה, והיה מבין הדיקנים ביותר, ותוך זמן קצר אף הצעין בחרכיו וביסודותיו בלימוד. כל בוקר נהג להשכים קום בשעה מוקדמת מאד, נגש אל החלון, שבעדו יכול היה לחזות בשמי ירושלים וומר בקול עדין ושקט את דברי ההודיה: «אודה לא-ל לבב חוקר, ברן יחד כוכבי בקר» יהודה לתקב"ה, שנtran לו כח ובריאות כדי שיוכל לעבדו אחר כך להתישב לפניו הגمراה האנובה עליו כלכך ולמד עד לשעת התפילה, ואחרי שהתפלל, חזרשוב ללימוד.

כך עברו שנים. אשתו עבדה בחրיצות. התפרנסו אך בדוחק, הוצאות המחייה היו יקרות מאד. רק ע"י תכנון מדויק של הוצאות וחסכון יכולו למצוא די מחסורים, כדי שלא יזדקקו לתמיכת הבריות. לשם כך וייתר על העשון, ועל דברי מותרות אחרים, אולם מה שגרם לו כאב קשה היה שלא יוכל לטעפה את קשריו במחטים עם חבריו ידידי ותלמידיו לשעבר. ר' אליעי קיבל מחטים מרבע כנפות תבל, מאנגליה מראה"ב, מאוסטריה מארגנטינה וכו', ולא יכול היה לענות למחטים, הוαιיל ודמי הדואר היו גבויים מדי בשבילו. מעט הבسف שהשתכר היה נחוץ לו להוצאות המחייה מדי יום بيומו. וכאן באה עורה בלתי צפואה מראש. אחד משכניו, אשר שם לב, כי הוא נהג להשכים קום, פנה אליו בהצעה דלהלן: יהודי ספרדי ייסד ישיבה בשם "אשモרת הבוקר", שבה מתחילה ללימוד בשעה שלוש אחרי חצות ומשיים בשש, כדי לקשר את היום בלילה, דבר שנחשב לעניין חשוב מאד בספרים הקדושים. הוא הזמין את ר' אליעי שיצטרף אל ישיבה זאת. אמונם משלמים מעט מאד, אולם בכל זאת... בשבייל ר' אליעי באה הצעה זאת ברגע הנכון, וכאייז' בלא רצונו בא לידי החלטה, כי מכסף זה שוב יתקשר במחטים עם "החברה" שלו, וכן ימשיך במאבקו بعد בן אחומו לייזר באנגליה. ישיבה זו שכנה בבית מדרש ספרדי קטן למרחק של כרבע שעה הליכה ממאה שערים. הבניין היה מלפנים בית מדרשו של "סבא קדישא" של הגאון הספרדי הוזן, אשר היה מוכר בקרב חוגי הלמדנים. הגאון הטעיע את חותמו על בית מדרש זה. הנה עמד עוד בבית המדרש ה"שטענדער" של הגאון, שלפניו נגה לעמוד במשך שעوت ארוכות כדי להימנע משינה. בפינה אחרת היו עוד כתביו, תשובהתו שהшиб לפונים אליו בשאלת כלשהי, חידושי התורתו שלו, וכו'. היו עוד יהודים זקנים אשר למדו יחד עם החכם הזה אשר ידעו עוד לספר בשבחו של סבא קדישא, על בקיאותו ועל יראת שמים והצדקות שלו. בשבייל ר' אליעי הייתה חוות זו, לחיות כאילו באירופה של בן דורו של החתום סובר, כאילו חור בזמן ובתקופה יותר מיום שנים אחורייה. ביראת כבוד אמיתי לקח בידיו את הספרים – כתבי-היד של הגאון, והבהירות והפשטות של הסגנון ממש סנוורו את עיניו, וכן הפתיעו הבטחון שבו נגה הגאון להכירע בין דעתות הראשונים והאחרונים,

כשקבע את ההלכה הפסוקה, — הלא להכרעה כזו יש צורך בסיעתה דسمיא. מוקדם, עבר הוא בעיון על המכתבים, שהיו כתובים בכתב יד קרי, והשווית האלו עברו במהירות, ימים מלאי חוויה היו אלה ראש-חדש, ור' אלוי קיבל תשלום של לירות אחדות, אשר שוב אפשר לו להתקשר עם העולם הרחב. יומי-יום אחרי הלימוד לפני הצהרים נגע אל תא הדאר שלו, קרא את המכתבים ושוב חזר ללימוד. עוד בערב, לפני שהלך לישון, השיב על חלק מהמכתבים, אולם מכתבים אחדים שלתשובה עליהם היה צורך בשיקול דעת גוסף, הושמו למקום מיוחד. במשך יום המחרת הספיק לחשוב על כל אחת משאלות הברי וידידו שבמכתבים אלה, וכן לעיין בספרי המקורות על אודות הביעות שנשאלו, או למצוא תשובה מתאימה בתחום ספרי שאלות ותשובות, שבם התעוררה שאלה דומה, כדי שיוכל לטכם ולסקור את הבעיה הנדונה מכל צדיה, אם הפתרון היה תלוי בדיין, הספיק עוד לפנות בשאלת מורה הוראה. «החברה» שלו נתפורה לכל קצות התבלי, ואחרי שהחל עונה למכתבים, זרמו שאלות מכל קצווי התבלי אל ר' אלוי, הויאל והם לא מצאו עוד בمولתם החדשה את המנהיג הרוחני, אליו אפשר לפנות. אולם הם לא שאלו את בעיותם הפרטיות בלבד, אלא בקשו לדעת גם את גישתו של ר' אלוי ואת עמדתו כלפי המתרחש בארץ-ישראל. כך למשל, התעניין ידיו הוטיק ותלמידו שמעון צבי, מה דעתו על ההצעה לחדר את הסנהדרין בירושלים. האם אין זה רעיון מושך, להקים בעיר הקדש גוף מכובד, שהחלהתו תחייבנה את יהדות העולם כולו, כפי שהוא בזמן שבית המקדש היה קיים, ואפילו אחרי החורבן, — ועי"כ אפשר יהיה לישב את כל חלוקי הדעות הקיימות בקרב היהדות? בהrhoורים קרא ר' אלוי את המכתב הזה. אמנם נכזן כי רבים מהדברים היו דברי טעם... אפס, היה «אבל» גדול, שעמד בפני מימוש הצעה זו כנגד.

הלא כבר נפוליאון הקים סנהדרין, וכל גורלי היהדות התנגדו לסנהדרין זה בהחלט. הלא הוא קרא בזמן האחrown מאמר על בעיה זו. התאמץ כדי להזכיר, היכן הוא קרא על נושא זה, ופתח נזכר. בישיבה הספרדית שלו דפדף בין כתביו של סבא קדישא וביניהם מצא תשובה ארוכה שדנה בעניין. הגאון הספרדי היה חי זמן לא רב אחרי תקופת

נפוליאון, הקיסר הגדול של צרפת, ובימי סבא קדישא הורגשה עוד חסיפה חזקה. ר' אל'י' דוציא את התשובה הזאת מבין כתבי הגאון הספרדי, עיין בה עיון היטב במשך בוקר שלם, קרא את האסמכתאות שצוטטו בתשובה וקבל במהירות תמונה ברורה על דעתה של אישיות תורנית גדולה זו בשאלת העדינה. בו בערב ישב ר' אל'י' אל שלחן הכתיבה וכותב לידיו, ר' שמעון צבי באמריקה אמר בסגנון ברוך וש��וף על בעית חידוש הסנהדרין. יסוד המאמר היה על פי התשובה של סבא קדישא, אולם הוא פתחו והרחיבו על סמך דעתיהם של גדולי הדור. כל שיטת המאמר, ניסוחו וסדרו היה מעשה ידי ר' אל'י', והיה זה מעשה אמן לਮופת, עבד במשך כל הלילה בכתיבת המאמר, וכשתימנו הlkן ליישבת "אשморת הבוקר". אחרי התפילה שלח את עבודתו הגדולה לתעודה הוא לא שער כלל, שעבודתו זו תזכיר את עתידן.

ר' אל'י' המשיך להשתדל بعد קרובו — ליזור. אך הקשר אותו גותק כאילו אוטומטית. — ליזור — קיבל ביניים את השם לייאן — שכח גרמנית, ור' אל'י' שכח את מה שלמד אנגלית בצעורי. את בקשותיו אל המשרדים באנגליה ואת מכתביו האנגליים כתוב בשבילו אמריקאי זקן, שהיה בין מכrait. ר' אל'י' הבין שעליו ללמד אנגלית אם ברצונו להשיב את מטרתו, ולמרות שתכנית היום יומייג שלא מלאה וגדרשה, מצא חזי שעה כל יום ללמידה. ואמנם אחרי זמן קצר ידע לכתוב אנגלית ללא שגיאות מרבות, אם כי בדיור לא הגיע להצלחה כזו. כעבור זמן מה קיבל רשות מהשלטונות המוסמכים באנגליה להاتכח עם ליזור. יום זה היה יום שמחה בשבילו. נעשה צעד קדימה, ומה הלאה? רעיון אבסורדי היה להביא את קרובו, ליזור לירושלים, לדירתו שבbatis אונגרן. ידע כי הבואר אשר התחנך בbijתו המעודן של היהודי האנגלי העשיר לא יהיה מסוגל להרגיש טוב בתנאי החיים הצנוגים והדלים שבהם היה חי ר' אל'י' בירושלים. אדרבא, הוא עלול יהיה להזחות. אז, מה יש ?
היתה זאת בעיה אשר דרשה את פתרונה המידי.

עברו חדשים אחדים. בבוקר אחד נגע ר' אל'י' אל ת"ד מס' 1000 לקביל את מכתביו, כפי שנagara לעשות mdi يوم ביומו. קיבל מכתב מנינו- יורק מאות ר' שמעון צבי. כשהגיע הבית, פתח את המכתב בלי להרגיש

סקרנות מיוחדת, וקרא את המכתב שעה שאכל את ארוחת הבוקר הצנוועה. כשטיים את הקריאה, קרא מחדש, וזה לא האמין למראה עיניו. קרא לאשתו ולבתו וקרא בפניהן את המכתב. ר' שמעון צבי כתב, כי הוא הגיע את מאמר התשובה על חידוש הסנהדרין לתחרות שנערכה ע"י חברת "עזרה תורה", והמאמר הוכתר בפרש הראשון. תלוקת הפרש החגיגית תתקיים בעודם בעוד חדשיהם, ור' אליעי קיבל הזמנה מyat' חברת "עזרה תורה", תוך ימים ספורים. כמובן, תשולמנה כל ההוצאות ע"י המזמינים, אף בגדי חדש ויתר הדברים הנחוצים לנסיעה ירכשו על חשבונם. כן כתב ר' שמעון צבי, כי על ר' אליעי לבוא לניו-יורק, הויאל וכל ידידי, חבריו ותלמידיו הוותיקים מתגעגעים אליו ובוואדי שגם הוא מתגעגע אליהם.

לאט-לאט התאושש ר' אליעי, בלבד עם בני משפחתו, מההפתעה הגדולה הזאת. מיד עלה בדעתו הרעיון שאפשר יהיה לנסוע דרך אנגליה לראות את ליר, לבוא אותו ב מגע אישי. אולי ימוצא המשותף יקרב את השניים, אולי תש"י יצליח דרכו, ואפשר יהיה להזכיר את ליזר אל חייק היהדות החרדית?

לאחר ימים אחדים הגיעו מארצות הברית הודהה, לפיה קיבלת ר' אליעי את הפרש הראשון בתחרות בגל המקוריות שבתוכנה ובעד בהירות הגיטוח והמבנה, כן נתקבלה הזמנה להשתתף אישית בחילוקת הפרש, תוך כיסוי כל הוצאותיו. עם זאת ביקש את הסכמת המחבר לפירסום עבודתו באוסף ספרותי תורני. ר' אליעי ענה, שהוא מקבל את הזמנה, אולם מבקש שיאפשרו לו לנסוע לאmericה דרך אנגליה. לזאת הסכימו המזמינים בברק. ר' אליעי החל מתכונן לנסיעה, קנה בגדים חדשים, השיג את כל התעודות הנחוצות, ולא שכח להמשיך בלימודי בשפה האנגלית. "איך אוכל לעמוד ביום הדין, מה אוכל להשיב לאחותי היקרה, כשהתשאלני, היכן בנה היהיד, הקדיש היהיד שלה, שהשאירה בעולם?" גרהר, אך קווה, שהענינים יסתדרו איךשהו.

ר' אליעי נסע באנית גדולה ומפוארת, הוא לקח אותו מזון לנסיעה, כפי שעשו עוד אחדים מבין הנוסעים. איש עיר — שזקן היה עוד בתחילת גירושו — התקרב אל ר' אליעי במיוחד. שעות על גבי שעות שוחחו שיחות מעניות כשהסתכלו במרקם ללא גבול שען פניו חיים.

יודה ליב נולד בלונדון בתחילת שנות העשרים. אביו הגר לאנגליה מהונגריה אחרי תום מלחמת העולם הראשונה, גוא היה שוחט, אלם אחרי זמן קצר קנה לעצמו בית והשכיר חדרים לאורחים, הוא אמנם דאג לכך שלילדיו ילמדו בבית"ס טובים. אך אם כי למדו תורה בכל יום בבית ובביה"ס חסירה בהם התרלהבות. כל הרגשות היהדות (ה"יידישקיט") התקדרה בלבם. בין אורחיהם היו מדי פעם בפעם משלוחים מארץ ישראל, ששוחחו רבות עם יודה ליב הצער. ספרו לו על הרבנים החסידיים שלהם, על היישובות שבארץ הקדושה ועל בתי הישיבות, על "השולחות" שנערכו אצל הרבנים החסידיים בשכונות ובחגים. בן הביאו אתם ניגונים, אשר שבו את לבו. ההשפעה הייתה מהירה עד כדי כך שיוודא ליב ביקש את אביו שיתיר לו לנסוע לארץ ישראל לפחות לשנה אחת. אביו הסכים, אם כי לא ברצון. הבוחר הכפיל את השנה בארץ ישראל, ועתה הוא חוזר לאנגליה רק משום שהוריו הבצירו בו לעשותות כך. והוא גדול זקן ונושא פאות ולבושים חסידי, לבו מלא בכל מה שלמד מרבי בארץ ישראל. האיש הצער האזין בתעניינות רבה לדבריו של ר' אליעזר. לעומת זאת בקש ר' אליעזר לשמע מהצער דברים על אנגליה ועל האנגלים. האיש הצער הכיר את משפחת נורטקליף רק באופן שטхи ביותר, מזועזע בנפשו על גורלו של לייזר, אולם לא ידע מוצא. הוא פרץ בzechuk על הרעיון לפיו על לייזר לעזוב את ארמונו משפחת נורטקליף כדי שייעבור לגור בבתי-אנגלן שבירושלים. אולם מה יהיה הפתרון? ר' אליעזר עבד תוכניות שונות בעיתות על גבי שעוט, יומם ולילה. פעמי כשבল מגודי שינה בלילה, והתאמץ למצוא פתרון נכוון לבעה קשה זו, עלה בדעתו, שאלוי ידידו החדש, יודה ליב הצער, עשוי להושיט עזרה יעילה. בהיותו ליד לונדון שולט באנגלית שליטה מוחלטת ובעל נסיעון רב בחכמת יפת ובחכמת שם. כשהוא מדבר, דבריו מבוסטים בניסיונות החיים שלו, ובוואי שישכנעו.

למחרת אחרי תפילה שחרית וארות בוקר עלו שניהם על הסיפון, התישבו ביחד ור' אליעזר גולן באוני יודה ליב את תוכניותיו... הימים היו לפני חג הפסח ומן הצורך שיצילו להוציא את לייזר מביתו למשך כל ימי החג. בואו שיהיה חדר גוח פגוי בפנסינו

של אבי יודא ליב ובמשך שמוונה ימים אלה בודאי תהיה הזדמנות נאותה לבוא ברגע נפשי קרוב עם ליזר. כל היתר בידי שמיים, והשיית יdagן לעניין. י.ל. הראה נוכנות כנה והבטיח לעשות למען התכנית בכל כוחו. חדר יהיה מוכן וכל הדברים הנחוצים.

אחרי נסיעה נעימה הגיעה האניה למחוז חפצה. ר' אל'י נתקבליפה ע"י אביו של י.ל. כן קבלו את פניו אחדים מבין ידידי ותלמידיו הוותיקים וערכו לו קבלת פנים לבבית ביתר. לר' אל'י לא היה פנאי, עיקר דאגתו הייתה גורלו של ליזר. למחרת היום נגש אל מר גורסקלייף במשרדו המפואר ב"סיטי", בלויו של יודא ליב, הויל ור' אל'י הרגיש עוד את חולשתו בידיעת השפה האנגלית, נתקבל. בקרירות, אם כי בידידות ע"י מר ב', אשר היה עכשו "בטוח" בדבר גורלו של ליזר, שידו תהייה על העליינה. העושר שerrer בבעיתו והחינוך ה"מצוין" שנתן ללייזר נראו בעיניו כערבות מספקת שליזר לא יהיה מוכן להלחות אל דזדו ולעבור לירושלים ולהיות שם בתנאי חיים דלים ביתר. חשב בלבו שיכول להרשtot לעצמו פשנות ולהסכים לרצונו של ר' אל'י שיחוג לייזר את הפנich יחד עם דודו.

ונתדל שלא לתאר בפרוטרוט את פגימות הראשונה של ר' אל'י וליזר. איך נכנס הצער לבוש הדר לחדר, איך הוא הופתע בראותו את היהודי המזוקן כאילו בא אורח מעולם אחר, על אף שהוא דודו וקריבו הkrוב אליו ביתר. איך התהבקו השניים כשלגנו דמעות מעיני ר' אל'י, איך עבר בלבו של הבוחר גל של אהבה אמיתי, אשר הצבירה בו במשך שנים רבות, אהבה, שבה הרגיש בפעם האחרון עת שנפרד מהוריו, כפי שזכר בה אך במעט מועיר. מי מסוגל להבין את נשמה של האדם היהודי ? מסן הקרת, אשר לפיו דעתו ורצונו של מר ב. ירד, בביבול בין שניהם, עלה למלחה כהרף עין, כאילו רעדת האדמה ור' אל'י, היהודי מארכ'-ישראל כבש בן רגע את לבו של בן אחותה, אשר גדל וחונך בתוך כתלי בית אציל אנגלי. לייזר הסכים ברצונו להרוג את ימי חג הפסח יחד עם דודו, וזאת למראות שהרגיש אך מעט יהדות אמיתי מהי. ר' אל'י נזהר מאד כדי שלא ירחק וידחה את לייזר, לא דרש מאנם כלום, אמר דבריו שבה שעה שם לב לכך, למשל, שליזר נוטל את ידי לפני הארץ, מיוומתו, או שיתאמץ לברך ברכת הנהנים. עשו טיוילים

שנמשכו שעות ארוכות, בסביבת לונדון, והיו הדרמןיות רבות לשוחה על עיקרי היהדות ועל תפkidah. אולם כל אלה לא היו אלא בפרוזדור לפניו שני לילי הפסח, אשר היו מלאי קדושה וכבודה. את הסדרים ערך ר' אליעזר תוך חדרו. אורחים אחדים בקשו להשתתף בהם, גם י.ל. קיבל לכך את הסכמת אביו. כבר לתפילה מעריב התקבץ "מנין" מחבריו של ר' אליעזר. ר' אליעזר לבש את הבגדים שבהם נהג להתלבש בירושלים, שטרימל, מעיל נקי עד לסגורו. הוא עשה רושם נפלא ומדהיר. אם אפשר לטעון על אדם כי השכינה שרויה עליו, אפשר ואפשר היה לקבוע זאת לגבי ר' אליעזר. הוא עצמו ירד לפניו התיבה להתפלל. שר את הallel בהצעירות ובמסירות מרובה כדי שיפתחו הלבבות ושיהיו מסוגלים לעבדת השם בשני הלילות האלה.

כתב כבר הרבה על מוחם הנפטר של לילות הלאה. על הכות שיצא מהם כדי להשריש את רגש האמונה בלבו של כל יהודי. בלבו של ליזר היה נטועה נשמה יהודית אמיתי, אשר הייתה רק מכוסה ע"י התבולות שבשבירתה היה חי במשך שנים רבות. והנה בא ר' אליעזר כשלבו אהבה אמיתיות ותמיות וסלל דרך אל נשמה יהודית זאת. קדושתם של לילות קדושים אלה והקסם שבהם גרמו למחפה ברגעיו של ליזר, מהפכה קשה היה לדאמין בה מראש. גם יודא ליב נטל את חלקו בכך. הוא נראה כי אף היהודי יליד אנגליה, אשר רכש את השכלתו בבתי ספר הגרושים, יהיה על ר' אליעזר להזכיר בנסיעתו, אם כי לא ידע, מה יש לעשות כדי שתפתר בעית ליזר בכוזן הרצוי. מי יכול לדמות לעצמו את הפתעתו ואת שמחתו של ר' אליעזר, כשהערכו ידידו וחבריו מסיבת פרידה סמוך לנסיעתו, שבת החשמעו דברי תורה עמוקות ונוגנים ישנים יפים. לבסוף נגע ליזר אל ר' אליעזר והוא, כי ברצונם ללוותו לאמריקה דמי הגסיעה יcosa מחטכונתיו, — ומר גורסקלייף אמר הסכים לכך. מר נ' השתנה עד למאך. על פי הזמנה ליזר השתתף בסדר, בלילת השני, אצל ר' אליעזר, וכן הוא נפגש אותו עוד פעמיים אחדות. הוא התרשם עד לעומק לבו, וכשבקש ליזר את הסכמתו לנסיעתו, גלה בכנותו: "אין ברצוני לעבדך, יתר על כן, מבין אני היטב, כי גמץ אתה אל

דודך, ושהיה הדות החרדית מוצאת חן בעיניך. אולי, אילו הייתי נפגש באדם כמו ר' אלוי לפני שלושים שנה, היו חמי מקבלים כיוון אחר. עכשו כבר מאוחר מדי בשבילי. סע לארמיקה בלוות דודך ומוקוה אני שתחמץ את הדרך חוזרת אליו".

מספר רב מבין חבריו וידידי של ר' אלוי בא לנמל להפרד ממנו. ביניהם היז מר נ' וכן יודא ליב עם אביו. ר' אלוי נפנף בידו מסיפון האניה. לבו היה מלא שמחה וסיפוק, הלא הוא השיג את אשר אף לא העין לחלום עליו. ליוזר נטע, אם כי עתידו לא תוכנן עוד. נסיעה ביחד באנייה, שתמשך ימים אחדים, עשויה ליצור תוצאות חיוביות "בריד רחמנא דסיען עד כאן" והוא נצל את הזמן. ר' אלוי ספר ליוזר על הוריו, על הורי הוריו, הוא ספר לו על החיים בישיבה, על גודליהם של ראשי הישיבות והרבנים ועל ענותנותם. לתוך ספריו שלב רעיון דתי יפה, או הסביר פ██וק מסויים מתוך התהילים באופן אקטואלי. ליוזר האזין בקשבד דרך, ובכל מלא הרגש באהבתו הבנה של דודו. אם כי היה מר נ' מסוגל לחת מעושרו, הכל מה שהסביר אורשר ליד, היה אהבתו הבנה והפשטה של הדוד, אחיו אמו, מתגה חדשה בשבייל ליוזר, שהוא מגנה מגנה הנאה מרובה. בקש וחזר ובקש את דודו שיספר לו על אמו, כשהיא הייתה עוד ילדה, וכך חזה פעמים אין ספור בתמונה אמו המיוונת. שהיתה אצל ר' אלוי. על ר' אלוי היה לספר לו על הוריו, על הורי הוריו; בזענו של ליוזר היה לדעת הכל על כל אלה, כדי שיוכל לדמות לעצמו הכל כפי שהיא.

עם התקרובות לחופי אמריקה התחליל ר' אלוי להיות מודאג. מה יהיה, אם ליוזר יחליט לעלות לירושלים? מה הוא יעשה שם? האם אהבתה שבוגדולה עד כדי כך שהיא מסוגל לוטר על החיים הנוחים בביתו המפואר של היהודי האנגלי העשיר? ואם הוא יהיה מסוגל להרגיש את עצמו בטוב בבתי אונגרן הצרים? האם לא תהיה האcosa גדולה מדי, עד כדי כך, שהכל יהיה עלול להסתפים בסיום שלילי? בחששות אלו הלך לישון ר' אלוי בערביהם, וחששות אלו העסיקו את נפשו כשקם בבוקר, אלם לא מצא פתרון לביעתו.

בשעה שהגיעו לניו יורק קרה מקרה משעשע. כל הנוסעים עמדו כבר על סיפון האניה והסתכלו במה שהתרחש בחוף. קרא ר' אלוי: "ליוזר,

ראה את הקבוצה הגדולה של יהודים, שבאו לקבל את פניו של מישהו, בודאי יש איזו אישיות גדולה שנסעה איתה באניה, ולא ידענו עליה". כשהצליחו לרדת מן האניה ניכחו לדעת כי קבלת פנים זו נערכה לכבודם זוקא. באו גם אלמי עתונות. היה שם נציג מפעל העזרה, מר ליבובי, ובראש וראשנה, נמצאו שעם אנשי "חברה" שלו, כמעט כולם, כשבראשם שמעון צבי הנאמן. בסופו של דבר, הייתה זאת קבלת פנים רבת רושם לפיה נושא אמריקה, עם נאים — שהועברו ברדיו; על ר' אלי היה לסבול בשקט את הנאמים האלה, שככלו הגומות באשר לתיארים ולתפקידים. העתונים התאכזבו במקצת. הbrickו מברקים לכתبيיהם לירושלים, ובקשו מהם את תולדות חייו של ר' אלי וכן את תאור תפקידיו ועד כמה שאפשר ('סטורייס' נוספים). אולם הכתבים בירושלים לא יכלו לאסוף יותר פרטים עליון, אלא את שמו בלבד ואת כתובתו: ת"ד 1000,ותו לא. אף אחד מן העתונאים בירושלים לא ידע ולא יכול על "הרבה הגאון ר' אלי". בכך נערו בדמיונם כדי שיוכלו לספק את רצון נותני העבודה שלהם.

בזהzmanות הראשונה ברוח ר' אלי מלפני קבוצת מעריציו והעתונאים. בטוענו, כי הוא עית, זהלך בלויית לייר לדיירתו של שמעון צבי, אשר התגורר עם משפחתו בבית יפה נפרד, שהיה כבר מבנה ישן. באז היה מת חלקו שמחה אמיתי. משפחתו של ר' ש.צ. מנתה — חמישה ילדים, שלוש בנות ושני בני. הבנים למדו בישיבה גדולה, הבית התעסכה בהוראה, בעוד שתי הקטנות למדו עוד בבית הספר. אפשר היה לקבוע, כי המשפחה תהיה בתחום מסוימים בהשליטה. המשפחתו של איש אמיד, אם כי לא חי בתנאי מותר. האורחים התארחו בחדר עם כניסה נפרדת, והם הרבו לשחות בו תוך הרגשה בעימה. אחרי תפילה מעריב הסבו אל השלחן, והנה באו אנשי "חברה" הותיקים. את רובם בירך ר' אלי כבר בנמל, ועכשו נתן להם הזדמנויות שיספר איש על חוויותו בשנים האחרונות. גם הוא ספר על חייו, כפי שהם התנהלו בירושלים. כמובן שלא יוכל היה לייר לעקוב אחרי פרטיהם של סיפוריו חיים אלה מאחר ולא הכיר מוקדם את האנשים האלה ואת ערכם, אולם שם לב לכך שהם מכבדים מאד את דודו, ר' אלי ומעריכים אותו, ומזה הוא התרשם עמוקות. כשהחלו משוחחים על

ענין חלוקת הפרט בטכש החגיגי, התנגד ר' אליע' תוך חיוך קל. "דרך אמריקה אמיתית, מנפחים הכל. לגבי חשוב ביותר, חבריו וידידי, שנזדמן לי לפגושכם ולשוחח אתכם באופן לבבי ובכנות. הלוואי ויצא מעניין זה תכילת מסוימת". בדבריו האחראונים היה רמז לגורלו של ליזר, אשר בinctים התידד עם ידיו של ר' שמעון צבי ומצא לשון משותפת אתם. הייתה כבר שעה די מאוחרת כשהחלכו לישון. למחמת עמדה להתקיים חלוקת הפרט החגיגית באחד האולמות המתאימים להזמנות כזאת. את השעות שלפני הצהרים הקדיש ר' אליע' להתוכנות לדרשתו על הנושא: "הקרבן בזמן זהה", שברצונו היה לדרש ברבים בשעת המועד החגיגי. הכנס שהתקיים בסיסמת "תנו כבוד לتورה" היה קידוש השם במלוא מזבח המלה. באו ראשי ישיבות בלווית תלמידיהם, וכן "בעלי בתים", יהודים מלומדים בתורה, אשר הקשו בהתענינות רבה לדרשתו הברורה של ר' אליע'. ביסודו של הדרשה עמדו תשובותיו של "סבא קדישא" הירושלמי, אשר היז בلتוי מוכרות לכל הקהלה. ליזר — אשר גדל בתחום סביבה אנגלית מתבוללת ואשר ראה עד כה מעט מזעיר מהוויה יהודי אמיתי, התרשם מאי מהפגנה רבתית זאת, אלפיים השתתפו בה. ודודה עמד במרכזו התיענינות. ליזר הבין רק את נאומי הברכה של גדולי התורה ואת דברי התורה פשוטים שהשמע ר' אליע', אולם גם אלה גרמו לו חוויה גדולה. ובערב שבת הקבוצה סביב ר' אליע' אותה קבוצת אורחים כמוames. בחדר הגדל ישב ר' אליע' עם אורהיז, בחדר הסמוך נמצא ליזר עם ילדי ר' שמעון צבי. היו שאלות רבות בפיו, והיה אסור תודה בעד כל תשובה נכונה, בעד כל הסבר. בין בניו של ר' ש. צבי ובין ליזר נוצר יחס ידידותי. האהדה החמיימה שהרגיש ליזר מצד של אנשים צעירים אלה השפיעה עליו לטיבה. הלא הוא היה רגיל מוקדם להרגיש את קרירותם של אנשי אנגליה, שלדעתם אין מן הנימוס הטוב לתת ביטוי חיצוני לרוגשות.

ויום הגסיעה חזרה התקרב וباء...

ר' אליע' שוחח עם ידידו הותיקים על מספר אפשרויות לגבי עתידו של ליזר. אולם بعد כל תכנית ותכנית היו טענות הבعد והנגד — שkolot. בלילות ארוכים נדדה השינה מעיני ר' אליע', "הלא עד כה עוז השיאת באופן נפלא כל כך... הגסיעה לאנגליה, שמדובר נראתה לי

כבלתי אפשרית... הפגישה עם יודא ליב, היהודי האנגלי הצעיר, אשר היה מסוגל להציג את לבו של לייזר לתורה וליהדות החרדית... אחרי כל הנסים האלה יהיה הכל לשווה? הייתכן? מה יש לעשות? היכן המוצא?... בזיהוי שאין לך את הבוחר לירושלים, לדירתו, הלא לייזר התרגל בלונדון לנוחיות, ובנסיבות אלה צפואה סכנה גדולה מידי של חזרה למציבו הקודם... אך לאן עליו להעיר את לייזר?" — — —

בבוקר אחד, סמוך לפני האפלגתה, נחש לייזר אל דודו בזמן ארוחת הבוקר, ומסר לו, כי ברצונו להשאר אצל ר' שמעון צבי בניו יורק — ברוקלין ולימוד בישיבה יחד עט בניו של ש.צ. היום הוא קיבל מאות הוריו והמאצים מברק, בו הם מודיעים לו על הסכמתם. אף הבטיחו לשאת בהזאתו למשך לימודיו בניו יורק, לייזר ביקש הסכמת ר' אל'י אשר הסכימים בלב מלא שמחה. לא עזבו השית'!

חבריו ותלמידיו התקבצו עוד פעם, כדי להפריד מר' אל'י. היה להם לשוחח רבות, רבים מסרו לו הודעות שונות לקרובייהם ולידידיהם החיים בארץ-ישראל. בשעה מאוחרת בלילה קם ר' אל'י לדבר וסכת במשפט קצר את תוכן האיירה ששרה: «קשה עלי פרידתכם». בלב כבד נפרדנו מולם מר' אל'י והמלה «להתראות» נאמרה תוך רצינות, הויאל ורבים התכוונו לעלות לאַי' לירושלים, תוך תקווה «להתראות» בשמחה. במיוחד היה נגעת עד הלב הפרידה בין ר' אל'י לייזר. לייזר ראה אהבה לעצמוلبקש סליחה על שאין הוא עולה לארץ-ישראל, והבטיח חגיגת עלות לירושלים בזמן הקרוב ביותר.

אחרי טישה של שעות ספורות הגיע ר' אל'י על כופי ונדרים לנמל האוויר של לוד בשעות הערב. ה策יח לעלות לאוטובוס בלי שהרגינשו העתונאים בוגוחות. אחרי גסיעה של שעה הגיע לירושלים, עיר הקודש, לחצר בתיה אונגרין, לדירתו, כדי לחזג עם אשטו ובתו את חורתו ואת מפגשם שוב מתוך חזה ושמחה. אחרי שעות אחדות בא היהודי המעריך וקרא את קריאתו בלילות: «קומו יהודים, לעבותת הבורא!». ר' אל'י קם משבבו ויצא והלך לישיבה שלו, «אשморת הבוקר», כדי להמשיך ללימוד את תורה השית'.

ישועת ה' כהרכ' עין"

ר' צמח מגיע עם חמשת ילדיו לchiefa זונשלח לאחר בירור קצר למחנה שער העלייה. שם זוכה המשפחה לחיים טובים: כל המפלגות מחזרות אחריה. כולם רוצחות לצד את נפשות ילדיו, מכובדות אותו בדורונים קטנים, וmbטיחות הרי זהב לקראת העתיד. ר' צמח לומד לאט לאט את תזרות המפלגות ואת פשר המפתח המפלגתי שעלי-פיו מתחלקים העולים ביניהן ללא התחשבות בערכיו יהדות וכו'. ר' צמח שמה שאינו נאלץ להתלבט בבעיה זו, שכן הבטיח לרעיהו ע"ה לפניו פטירתה כי לא ימסור את ילדיהם לרשوت כלשהו, אלא ישארם אצליו יחידי. בהיותו החלטתו זו לנציגי המפלגות השונות, פנו לו כולם עורף והניחו לו לנפשו עד כי לא נמצא לו יועץ או מושיע. — על פי בקשתו, ניתן לו לעוזה ירושלים על מנת להשתקע בה. כמה עשרות שככיסו הן כל ממונו.

לאחר מאמצים הוא גילה, ממש ליד הגבול, בשטח הפקר במוסררה, בית ערבי נטוש, הרוס בחלקו, אשר אחד מאגפיו עדיין תקין. ר' צמח אוסף את ילדיו ועוד באותו ערב הם נכנסים כולם לדור במילבנה הרעה. הילדים מוכנסים לבתי ספר דתיים. אביהם נשאר בבית, מבשל ומנהל את משקו. מעט החסכנות נגמרה במהרה. ר' צמח, רוקח עלי-פי מקצוע מעבר לים, אינו מוצא לו התעסוקות בענף זה, ונאלץ לעזוב את הבית לקבץ נדבות: תחילה רק לכבוד שבת, אח"כ מדי יום ביום. ההכנסה מספיקה בקושי לצרכים הראשוניים ביותר.

פעם נקלע בדרכיו לתוכ סמטה שם מפתיעו היהודי מבני עירתו: «האמנם רואות עיני נכונה? אתה הוא זה, ר' צמח? כיצד זה ייתכן?» הרוקח שהיה לקבוץ אינו מ גבי, אלא מסתלק בחיפזון מקום כלimoto.

אך מאותו יום ואילך, איננו מוסיף עוד לצאת לקבץ נדבות פן יכירחו ממכריו ויתפס "בקלקלתו". — עיב הוא ישב עתה בבית, ממורמר ונכלט.

באחד הימים מגיע לאזניו קול-צעקה מבוהלת מלאזה בכיה: «הצילו!» מיד קופץ ממקומו, נחפוץ החוצה והגנה ניגלה לעיניו אחד השכנים מדרי הסביבה שפצע עצמו פצעים קשים בעת חיטוב-עצים בחצרו. איש לא היה בסביבה להושיעו. ללא היטוס רץ ר' צמה לביתו הצנוע, חטף מן הארון תכשיר לעצירת הדם ותחבשות מספר, נחפוץ אל הפצוע וחבש את פצעיו הוציאם ביד אמונה. כעבור חצי שעה הגיע הרופא שהוזעק, והיה מלא התפעלות על מעשהו של ר' צמה, עד כי הודה שלא נותר לו עוד לעשות דבר. מעשה הקבוץ הכה גלים בכל הסביבה ומהרה נשחרש הנוגג שמי שהיה לו מכובב כלשהו, סר לרי' צמה והתרפק על דלתו. סגולה הייתה לו לר' צמה להקשיב לפונימיו אליו בסבלנות יתרה, דבר שהרופאים העסוקים עד למאוד לא היה סייף בידם לעשותו. ר' צמה בקיא היה בהלכות הריפוי, לעיתים נזעך באמצעותם ביתים ועתים רשם תכשיר שחובה הייתה להשיג בבית המarketת. לא חלפו הימים, ובחדרו הצר, בארון, מצוי היה מלאי גדול של חומרי מזור. אף-על-פי כן שלח את המקדים הקשים יותר לחפש סעדו של רופא.

והיה עוד שטח שבו נעזרו הבריות בשנותיו של ר' צמה. בעחות מלחתת השחרור ותקופת העזובה שפקדה את רוב הספר הנטוש לאחריה, התהוותה בו באוצר שלו בעית עכברים ועכברושים שהציקה לדידי הבתים. באמתתו של ר' צמה היו רעלים חזקים ששמר אותם תמיד עמו במחסנו. תושבי הסביבה היו לו אסירי תודה ושילמו לו בעין יפה, במזומנים או בתשורות. וכך עלה בידו לקיים את בני ביתו ואת עצמה. מבלי להזדקק לחסדי הציבור כקודם. ברם, ימי אשרו לא ארכו ימים.

למשטרה נודע על עיסוקו של ר' צמה. הוא הוזמן למיטה האזורי, וקצין חוקר רשם זכרון דברים. אף כי גילו לגבי ר' צמה יחס אנושי וידידותי. אף דרישת הקצין הייתה שר' צמה יוכיח כי אכן רוקח הוא. קשה היה לו לר' צמה המזונה לדכא היוך של צער מעלה שפתיו בשעה ששאל את איש המשטרה אםאמין סבור הוא כי אפשר היה ליטול את תעוזת הסמכות שקיבל בזמןו מן הגיטו לארץ ישראל...

אם כן, הגיב הקצין, יצטרך לעמוד כאן בבחינת רוקחות; דרך אחרת אין. ל"ר, צמח ניתנה שהות של 3 חדשים להסדרת העניין. למחמת ניגש ר' צמח לאוניברסיטה להחענין בכל המotel עליי לעשות. שם נודע לו כי תחילת יהיה עליו ללמידה באולפן לעברית. ולאחר מכן יצטרך להתכונן כמחצית השנה לבחינות הגמר, שההרשמה עלייהן עולה חמיש מאות ל"י. על שאלת ר' צמח מניין ישיג את הכספי ומה יחיו בני ביתו המרוביים בתקופת הביניים לא הייתה לפקיד איש שיחו תשובה זולתי משicket כתפיים אילמת.

ר' צמח החליט להתעלם מפני שעיה מדרישת המשטרה ולהרוויח זמן. הוא הוסיף לעסוק בממכר רעל העכברים ולספק רפואי לכל דורש. בתחום 3 החדש הגיעה הזמנה חדשה הפעם שאלתו אם כבר השיג את ניריותו, ומשהшиб בשלילה, בהתנצלו כי עליו תחילת ללמידה עברית באולפן, וכי כבר נקט בצדדים הדרושים, ניתנה לו שהות נוספת סופית, של 3 חודשים במועד אחרון. עתה עמד היהודי המסתכן בפני בעיה קשה: מניין יקח את הכספי לבחינות, ומניין יקח את הזמן הדרוש? הן בקושי סייפק לידי מזון חם ודברי לבוש חיווניים לכוסות החורף. עתה רצוא לכפות עליו להפקיד את ילדיו שוב לחרפפת רעב.

ואולם, היה לו עוד אפשרות אחת ויחידה. בתוך אחד מארגזיו שהכילו דברי לבוש בלויים ושאר חפצי בית, טמן היה אוצר נדייר ורביעדר: מנורת חנוכה, מעשה ידי אמן בהסד עליון, מזהב טהור, משובצת אבן יקרה שהחליפה צבעים כל אימת שהדליקו נר נוסף מנורות חג האורים. היא הייתה מנורה עתיקה יומין, אוצר שנשא אותו עמו בכל תערויותו, קשור לגופה, ושמר עליו מכל משמר. אכן ידע כי רב ערכו, אך בשbillו היה לו לאוצר זה ערך גדול יותר, ערך שלא יסולא בכך. שכן, הוכירה לו המנורה הזאת את בית הוריו, ראת הוא את עצמו כנער קטן עומדת בצד אביו בשעת הדלקת נרות חנוכה ומגרת הפלא מקרינה אור שמחה ושנון במלוא זהה. ראת הוא את עצמו בטקס חתוגה, כשלל הקרים מתפלאים מיופיה והדרת קדושתה. נחמה ואון קרנו מתויכת; ואף בשעת נידודיו כشنשא אותה עמו קשורה לגופה, עזה לו לעמוד בעיניו הגוף

והנפש ביתר קלות כשהיא לידו. ועתה צהיר היה להיפרד ממנה... לעת לילה, בשעה שהילדים נמו שנתיירים, הוציא אותה מן הארגן, שיפשף אותה והבריק אותה עד שתיתה ביד במלוא זהירות, והחזיר אותה למקוםה. לא, לבו מען להשלים עם רעיוון הפרידה הימנה. יותר מדי קשרים קשרו עמה משיזכל להינתק ממנה לעולמים. לעומת זאת, לו מכיר אותה, הייתה התמורה מספקת לו לסיום הבחינות ולהבטחת קיום בכבוד לו ולילדיו... גם ידוע ידע, כי המשטרה תוסיף לרדת חייו. או שיחלิต לגשת לבחינות, או שייאלץ לשאת רגליו מן הסביבה הזו, אולי לעיר אחרת. אך לאן? וכי שם, במקום החדש ייטב לו יותר? הימצא שם פרנסת, ואם כן לכמה ומן?

היה בכך ממשום גיחוך, אך ר' צמח כבר הספיק להתרגל לסביבתו והROLה בשכונת מוסררה, לבית הרעוע פסיעות מספר מן הגבול, מן האיב המאיהם, שכן היה זה כבר קטע מולדת, מקום שהפרידה ממנו תא קשה לו מאד. ועוד דבר היה שם: מעל גג הבית, שאליו ניתן היה להגיע רק במדרגות הרוסות למחצה, ניתן היה להשקייף על הר הבית, ולהזות בו במלוא פארוי זהה יקר היה לו מכל. הן מאן ימי נערוץ חולם היה על כי הוא מבקר בבית המקדש הבני מחדש בירושלים המוקמת מעובתת ומוחזרת לתפארתה משכבר הימים. ואם היה מישחו שיכול היה לטען כי קרב להגשמה חלומו יותר מבל בנ תמותה אחר, הרי היה זה ר' צמח... מה היה נאה יותר מראה מרהייב של הר הבית על רקע השמיים המאדים בדיםומי ערבות, כשהשמש השוקעת טובלת במרחבי תכלת הרקיע זמוריינה סביבה מני אדום מוויז חיוור ועוד לגוזן האש. — — —

קשה היה להכירה אך השכל הישר ניצח לבסוף; הן לא הייתה לו ברירה בלתי אם למכור את האוצר. ושוב הוציא את המגורלה הנחדרת, הבריק אותה שוב ושוב ונזכר בחוויות הקטנות והגדלות שהיינו קשורות עמה. מן השיכחה עלה זכרון הבר מצח שלו, כאשר הדליקו אותה על כל נזותיה בטקס רב-ירושם, ושוב הדחדו באוזניו דברי דרישתו של הרב שערכ השוואת, בדרך משל, בין מנורה זו לאבן תיקרת המשובצת בתוכה ואשד השתקפו בה כל צבעי הקשת. ועתה חיב היה להיפרד ממנה...

למעלה מאות שנים הייתה בבעלות משפחתו. מחר יסע למרכז העיר וימכרנה. לא ימכור אותה ב„גוזיד עדשים“. אכן, ידע כי רב ערבה מסוחר אחד לשני נsha רגליו למחרט, עד שלבסוף הגיע עם אחד לעמק השודג המהיר שהוסכם עליו היה: אלף ל“י. מחיר נאה, אף כי ידע כי שווייה עולה עליו בהרבה. ר' צמח לא הבין בעצמו כיצד זה עלתה השאלה על דל שפטותיו, אך לפתע שאל את הסוחר בבטחון: „ואם ארצתה לקנות אותה בחזרה, בתוספת למחיר מכירותה, עדמתי אפשר לי זאת?“ הסוחר המנוצה נתן בו ביהודי המרופט מבט מלא הבנה, הן היא חש כי חלק מלבו של המוכר נשאר דבוק למונורת הבז הנמכרתו, והוא ניאות על כן להמתין מחצי השנה בטרם ימכרנה לאחר. ר' צמח יצא את חנותו כשמחשבה אחת מנקרת במוחו: ברוכים הם דרכי השם יתברך, ואין לדעת מה يولיד יום...“

היה זה ביום שני והשעה כבר כמעט שעת צהרים. ר' צמח החליט לסור תחילת לשוק ולקנות מצרכי שבת אחדים: בשר, ויין, למען יקבלו לפחות הפעם את פני השבת כיאות. הוא הلك מדוכן לדוכן, ועשה משגה חמוץ שעלה לו בזוקר בעבר זמן קצר: שכן, כשהגיעה עת התשלום, הוציא ר' צמח את חבילת שטרות הכסף הגדולות ושלים באחד את מהר קניותיו. אח"כ, משטיים את הכל, העmis את השק על שכמיין, ויצא בדרךו חזרה הביתה.

באמצע הדרך נדמה היה לו שמשהו עוקב אחריו. הוא פנה אחורה, אך לא הרגish באיש, ועל-כן הסביר את תחשתו בעצבנותו המופרזת בעקב מכירת האוצר.

משהgiaץ לשדה פתוח ועזוב בין שתי שכונות מגוריים, יצא לפתע מאחוריו שיח גמוך איש רעלן פנים שהחויק אקדח שלו בידו ודרש את כספו. לשוא ניסה ר' צמח להבהיר לשודד כי הוא איש עני ואביון, שאין עמו כסף כלל. הלטטים הכניס את ידו לכיסו של ר' צמח שבו הייתה חבילת השטרות, הוציאים ביד בוטחת וקפץ כהרף עין על אופניים שעמדו מושענים לאותו שיח, וכך הסתלק ללא אומר.

ר' צמח היה המומ: לאחר שהסתכנים לקרבן הגדול, למען ילדיו הרכבים, הلك הכסף לטמיון בצדקה זואת... ואולי אין זה אלא חלום? בקושי שרד רגליו בכיוון לביתו, נחמתו היחידה הייתה שלפחות הצלחה להציל

את מצרci המזון ל��ראת השבת המתקרבת. לגבי ילדיו שמר על קור רוחו ולא סיפר להם מזומה. הלו שמהו מאי במטעמים שלא הרגלו להם, ערכו את השלחן ל��ראת סעודת השבת, וניקו את החדר הייחידי לקבלת פני הכליה. ר' צמח לבש את חליפת השבת והתכוון לצאת עם ילדיו לבית הכנסת הקרוב, כשהגיעה קריאה מחרידה של גבר קשיש אל אוזניו. רגעים לאחר מכן באו לקרווא לו, כשהוא כבר מתכוון לצאת לעזרת הנפגע עם ארונו תחכושותיו, להגיש לו עזרה ראשונה.

את ילדיו הגדולים שלח קודם לכן לבדים בבית הכנסת, ואת הקטונן בין השש נטל עמו על מנת שייעזר לו לשאת את התחכשות והמספריים בוגל השבת.

פציעת השכן הייתה הפעם חמורה מאד ור' צמח התמהמה שעה ארוכה עד לבואו של הרופא שהוזעך בניתוחים למקום. בשובו מבית הפסיכואן, מילאה אותו הרגשת סיפוק שאכן ניתן היה לו להציל חי אדם — מצווה שהיתה חשובה בהרבה בעיניו מכל אוצרות תבל, ושימחה אותו יותר משzieער אותו אובדן כספו. והנה, בהתקרבו אל ביתו המואר ל��ראת שבת, באו לקרוואו ילדיו ולחשו באוזניו כי בשובם מבית הכנסת הציצו לתוכה החדר בטרם נכנסו וראו בו אנשים זרים הממתינים שם כשהם אוכלים את סעודת השבת שהבין, הם חששו להיכנס והסתלקו על קצוצות בהוננות הרגליים מלאי אימה.

ר' צמח, שעבר כבר אותו יום שלוש פורעניות — את לבתו אם למכור את המנורה או לא, את שוד כספו ואת הגשת העזרה לפצוע הקשה — לא יכול היה עתה שום דבר לעורר מאידישותה, אך בכל זאת החיש צעדייו וקרב בפצעות זהירות לעבר דירתו. הוא הציג בעוד המגעול וראה שם ארבעהLOBשי חקי ישובים מסביב לשולחן, כשעליהם מונח סיר הבשר וכד הין, והם — האורחים הבלתי קרואים, שרויים בשינה عمוקה, ראשיהם שמוטים על הלוח העטוּף מפה מבהיקת. הוא קרב בזיהירות לתוך החדר, ואז ראה לחרדתו כי אלה הם מסתננים ערבים, בעלי גומי לרגלייהם, אקדוחים וכיידונים תקועים להם בחגורותיהם העבות, והם עצם — מ胎ים. אכן, קבוצת המסתננים תורה כנראה ממש רציחות ושוד בישראל, ובטרם חצתה את הגבול הקרוב נמשכה

על ידי הבית אבודד המואר היגיינית של הגבול. משגינו הברנשימים אל הבית ומצאוו ריק, ישבו להחכבר בתבשיל שעמד על הפתיליה והיה מוכן לאכילה, וכיוון שעربים היו, וטעם המזרחי ביקש להוסיפה תבלינים חריפים לתבשיל, פרצו את ארונות התרופות לחפש בו פלפל ובמקום התבליין מצאו ונטלו ... רעל עכברים.

קצין המשטרה שהוזעך למקום בישר לר' צמח הנדרם כי מחזית הממון שיימצא בכיסים יהיה שייך לו בוטוקף החוק. וכיוון שנמצא אצל כסף רב — אף לירות — וכן יהלומים ודברי זהב לרוב — יכול היה ר' צמח מיד בצאת השבת לפדות את מנורת הפוך האהובה עליו, ועוד נותר לו כסף במידה מספקת להתכוון לבחינות כיאות ולהשיג את העודת הרקחות שהייתה בסיס לקיומו וקיום ילדיו.

רבי גמליאל

ר' גמליאל היה אהוב ונערץ על הבריות בעירת הולדתו ס. הוא חינך דורות של מאות תלמידים שהיו מסוגלים לחתירות עם תלמידי כל ישיבה אחרת, ואף עלו עליהם בכמה מקצועות כגון חומש, דיקוד ופרש". מדקק במצאות היה כחוט השערה.

שנות השואה האיוות חלפו-עbero ובאו השנים הקשות של אחר המלחמה. החיים מאחוריו מסך הברזל נשאו בחובם את כל היפויו, והנה, התمرד העם ההונגרי במשטר הדיבוי שהשראת מוסקבה, משני עברי הדנובה שוחחו הבריות על המזב ועו היה הרצון להימלט אל החופש במערב. אף נודע על בודדים שהצליחו לעبور את הגבול לאוסטריה. תוכנו תכניות בריחה, היו שחייפשו קשרים אל מורי דרך וגעשו כל ההכנות לנצל שעת כושר זו על מנת לעלות לארץ ישראל. אך כשהם ר' גמליאל ביקש להצטרף לאחת הקבוצות, נמצאו מתנגדים שהתריעו על גילו המופלג, הציבו על זקנו הלבן והארוד והביעו חשש שהוא יכbic عليهم במשימות הקשה. לעומתם יצא אחד להגנת הרב וטען כי לא יתכן להפקיד את הקשי' המשוכב בגיא צלמות, והוסיף: "מי יודע אם מצואה זו לא תעמוד לנו כזכות בדרכנו הקשה ויינתן לנו גמולנו בידי נדיבה מיידי שמים..."

ערב אחד עמדה קבוצת הנמלטים לצאת לדרך. מורה הדרך הגרוי סייר כי אירגן את הכל, ברמו שגם שומריספר נמצאים בין העוזרים. ואכן, נראה פניו הדברים ננכונים. הבורחים כונסו עם מטענם הדל הארו בתרמילי גב, במחנה צבאי מחוץ לעיר, מרחק 12 ק"מ מן הגבול. את המחנה זהה הקיפה גדר תיל גבוהה שהיה בה פירצה דרך ניתנו הי' להימלט. היה עליהם להתחזק, ובגמישות חתול נאלצו לחדור דרך הפירצה. אך רק עברו את הגדר, הופיעו חיילים עם רובים מכודנים וגרושים בחזרה, מבלי לפגוע בהם לרעה. השמועה עברה מפה לאוזן

שנתגלתה תקלת, ויש לצפות שוב לשעת כושר אחרת. ככלם היו מדוכנים ברוחם, רק ר' גמליאל שמר על בדיחות דעתו, עודד את החברה והציג על כך שגם ביום הביפורים חייבים לחזור שלוש פעמים על תפילה "ואנחנו כורעים ומשתחווים". וכשנתקל בחיויכים, הגיב: "אתם מהחיויכים, אבל לבי דוואב מבعد למסכת העידוד. שהרי ראשון לחנוכה הערב, וטרם אדע כיצד יוכל להדליק הלילה נר ראשון..."

השעה הייתה קרובה לחצות. שער המחנה נפתח וחיל הוליך את הכלואים לצאת החוצה. עם מורה הדרך בראש, צעד הקבוצה לקראת החופש. הדרך הייתה קשה והובילה ע"פ סלעים ובתווך יער עבות. סוף סוף הגיעו הקבוצה לשטח הפקר. שם הייתה בקתה נטושה ששימשה לחוטבי עצים תחנת פיקוח לפעולות ייעור. הוחלט לחוץ בצל קורתה ולהמתין עלילות השחר.

ר' גמליאל עיף היה עד מות, אך פניו קרנו מאושר משוהציא מתרמilio הדל מנורת חנוכה מזהירה והתכוון להדליק בה נר ראשון. "מה אתה עושה, רבוי גמליאל?", התרעמו עליו הנוכחים, "הן אתה מסכן את כולנו; בכל רגע עלול סיור רוסי לגלות את אור הנר ולתפסנו!"

ר' גמליאל הרים ידו ותרגיהם: "שומר מצוה לא ידע דבר רע!". ברטט הדליק את הנר כשברכת "עשה נסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה" נישאת מפיו. ובטרם הספיק לטסיים ברכתו, נפרצת הדלת ובפתח עמד... קצין רוסי, אקדח שלו בימינו.

לבוט היהודים הלא מפחד, אכן, לאחר כל אמצעי הזהירות שנתקטו נפלו בפה, והכל בಗל אותן נרות חנוכה אשר גילו מקומם לאיבר... צמודים זה לזה רועדים, שלחו מבטים מלאי איבה לעבר ר' גמליאל, אולם, הוא לא חש בכלל זאת, שקוע היה בברכות נר חנוכה, תפוס בהתלהבות קדש, לגבי דיון לא היה קיים דבר מלבד — נרות החג, חלק החל כבר לאמר את היהודי האחרון לפני המוות, שום מוצא לא נראה, הינצלו ???

הקצין נעצר ועמד כמאובן בראותו את המנורה עתיקה היומין על שלחן הרעוע, ולפניה את דמותו האצילית של ר' גמליאל

שפנינו הкриינו יראת קדושה והחלהבות. חמורה ניכרת התחוללה בראשות פניו שהוא לפטע לרכים וסלוחנים.

“גם אני... יהודי!”, הפליט בידיש רצוצה ובגימוגם כל שנבע מרגע התרגשות. “וואי, היום חנוכה”, קרא לפטע, בטפחו לעצמו על המצח בכפיידן. “שחתתי הכל. אבא שלי חבדניק—ליובביץ”. הוא ניפנה לעבר ר' גמליאל להמשיך בעבודת הקדש. בקול חזק וגבור, המשיך ר' גמליאל את ברכת שהחינו שהיתה לה עתה משמעות מיוחדת. “הנדות הללו”, אמר, והצBOR חזר אחורי, מתוך עשרות גרגונות הושמעו צלילי ה„מעוז צור“ בקול רם וboteה במקלה רוטטה, ושוב שירים אחרים מלאה שנוהגים להעלות כתשבחות בחג החנוכה.

הדלת נפרצה שוב וכולם קפאו במקומות מרוב חרדה. הפעם הייתה זאת קבוצת פליטים כמוותם שתעתה בדרכן ואור החנוכה בבקתה הבודדת משך אותם לכואן, באפיקת הכוחות היוי כי כל הלילה הלו סחור שחור בהחטיאם את קו הגבול, ורק בדרכן נס לא נפלו לידי המשמרות הסובייטיים. קופאים מקור היו, ועייפים עד מוות. משראוו את הקצין הרוסי, נבהלו תחילה מאד, אך ר' גמליאל הרגיעם בחיווק והעיר כי זה „משלנו“ הוא.

התפללה הציבור נמשכה, בצוותא, הנוכחים השתתפו בטלס תפילה של חנוכה שהיא בו התלהבות, התרומות הרוח ויראת קדש בפעם הראשונה בחייהם. גם הקצין הרוסי עמד מן הצד, מוקסטם, ודמעות של גיל ותoga באחת עומדות בעיניו. נזכר הוא בבית אביו, ובימי ילדותו הרחוקים, עת שמע את אותם הזמירות בהדרת קודש.

כתרום התפילה הוכן תה מהביל על פני אש פתוחה בחדר, והנוסעים הטמוניים גמדו מן המשקה המחזק לקרהות תלאות הדרך שלפניהם. הקצין נזכר כי בקבוק וודקה שמור עמו בבית, הוציאו בחיפזון ובהעיפוי מבט מודאג לעבר השמיים בלבימה מן הבקבוק שבערה בגרונם אך עודדה במסובים האלמנטים בלגימה מן הבקבוק שבערה בגרונם אך עודדה את רוחם והצלילה את דעתם. הרוסי האיז. בהם יצאת לדרכ: “אולי עוד נתראה פעם, בירושלים”, אמר. “ועתה מיהרו: שם מוביל השביל הצר — אל החופש...”

כוחה של תורה

פריביטוד עיירה קטנה הייתה, בין פרסבורג ובודפשט. הקהילה החרדית מנתה מאות בעלי-בתים, כולל אנשים ישרים אך לא משופעים-נכדים, פרט לבודדים יוצאים מן הכלל. ביניהם בולט ר' ליב פורמן, ראש הקהילה, שהיה בעל בית-מסחר מסווג של כמה ומיini תבואת. נוסף על כך השתרכו ליד בית מגורי שדות נרחבים, מעובדים להפליא.

רבה של העיירה, ר' ברוך אקשטיין, יהודי תלמיד-חכם מן הסוג היישן, תלמידו של הרב מהונסדורף הנודע לתהלה, גיהל ישיבה שרכשה לעצמה שם טוב בסביבה והעסקה אותו יום ולילה.

ויהי היום, הדבר היה בשעה שתים-עשרה וחצי בצהרים; זה עתה סיים הרבה את שערו בישיבה ונכנס לחדר לימודיו, בו כבר המתין לו ראש הקהילה ר' ליב. היחסים בין השנים מיוחדים היו במינם: בישיבה למדו הם בצוותא, הרבה היה כבר או תלמיד-חכם מובהק, והוא עוזר לחברו החלש יותר בלימודיו, ואילו ר' ליב, שהיה בן למשפחה אמידה, תמן ביד רחבה לחברו העני. יחס-גומליין אלה התמידו גם לאחר מכן, ורק ליב הפך לאחד המתומכים והלוחמים הנלהבים להתמנותו של ר' ברוך אקשטיין כרבה של הקהילה היהודית הנאה, ואמנם זכר לו הרב חסדו זה כל ימי חייו.

הרבות פנה לראש הקהילה והזמיןו לשבת, והוא עצמו נטל את מקטרתו הארכאה, ניקה אותה, מילאה טבק, הצית אותה מעשה-אומן ולאחר שמצץ ממנה בנחת נחמלא החדר עננת-עשן. רגיל היה הרבה לצטט מתגמ מפיו של הרבה המפורטים של בודפשט, רבינו קופל ר' ר' רצונך לדעת מה ההבדל בין הרבנים מימים עברו ורבנים של זמינו?

זמן-מה בኒקוייה, זמן גוסף ארכו המילוי, הדרקה וכו', ותוך כדי כך היה סיפק בידו לרכו את מחשבתו ולעין בדבר, ואמנם תשובתו הייתה שוקלה היטב. לא כן הדבר בימינו, כאשר מעשנים סיגריה שכל הדלקת העשית כהorthyין והתשובה חייבת להנתן בלי שהיא".

מצח הרב אקסטיין כמה מציאות ממקרתו ופתח את דבריו:

"ר' ליב ידידי, המצב בעולםינו אינו נראה לי, אותו רשות שמו היטלך לא ייעזר בוינה, שואף הוא למשול על העולם מולו, עליינו לעשות דבר-מה, לומר פרקי תהלים, לחזור בתשובה, ועוד דבר-מה נוספת, אומר אני זאת לך בלבד, ולאלה הבאים לשאלני, אם-כבי אין רצוני לזרוע בהלה: אך חייבים אנו לשלווח לפחות חלק מילדינו אל מחוץ למדינתן אולי יוכל הם לעוזר לנו, בבזא הזמן, אני כשלעצממי השגתי, בעורת ה' תעודה רפואית, רשיון לבני אהרן לשחות בשוויז, ואני תקופה שיעלה בידי להסדיר את יציאתו מן הארץ. מכך אבקש אני שתיים: בדרכים דורותים ערבות בכתב בחתימתו של סוחר נכבד, זאת אבקש לעשות עבורי. שנית, אין בידי כרגע הכספי הדרוש לנסיעתו של אהרן. התוכל לסייע לי בהלואה? ועוד בקשה לי אליך: אנא שלח עמו גם את בנו יעקב, יהיה זה לטובתך. מרגיש אונכי שהדבר יהיה לתועלת הרבה".

— "רבי ומורי — השיב ר' ליב — את שתי משאלותיך אמלא תיכף ומיד. ואולם על יעקב לא אוכל לוותר, יותר מדי זקוק אני לו בבית המשחר. אחריו בתור עומדות שרה ואסתר, שאף אותן לא אוכל לשלווח לעולם הגדל, חייב אני לדאוג לשידוכין, ואשר לתחומים הרשל ולאה, הם בודאי לא יבואו בחשבון. אבל רוצה אני עוד להתרה בדבר. את המכתב לדאבוס אכתוב עוד היום".

שבועות אחדים לאחר מכן היה אהרן, בנו של הרב, מוכן ומצוון לנסעה, וערך כמה ביקורי-פרידה. במיוחד התעכב הנער זמן רב בביתו של ר' ליב. נסעה זו ביטלה את התכנית שהגה ר' ליב מזמן רב, לבוא בקשרי-חיתון עם הרב.

הוא הוביל את אהרן לחדר-הספרייה שלו, בו קיימו השניים שיחת ארוכה. עם סיומה, הבניט ר' ליב לחדר את אשתו וילדיו, כדי שייפרדו מן האורת. לזמן רב? מי גביא וידע?

ר' אהרן היה עייף וסחוט לחלוותין, שעה שחזר לבתו, אביו, הרב הקל עליו את הדבר:

„בני יקורי, ברכותי ילוזך ואני התנתקך לך, שתוכל לעמוד זקורך בפני מצפונך, אף שלעתים יקשה לך הדבר מאד“. — האם נפרדה נפרדה ממנה בדמעות שלישי. „אייה לא חוי מזליה חזיה“.

לגביו ר' אהרן הייתה זו הנסעה הראשונה אל העולם הגדול ולאחר שהתגבר על הלם-הפרידה, צפה העלם בסקרנות לקרהת העולם החדש והגאה שנקרה לפניו.

משהגע הנער לדבוס, הוקסם כליל מיפוי-הנוף ההררי. בסנטוריום היהודי מצא מספר רב של אחים-לסבל, שכמוו נתגללו לעירית-מרפא זו כדי להשיג ע"י כך היתר-ישיבה. שם הכיר הנער עד מהרה את ר' ישראל, היהודי בשנות-העמידה, חסיד מובהק, ששם לו למטרה בחיים ללמידה ולהפיץ תורתו של ה„חפץ חיים“ ויתירה מזו — ללבת בדרכיו של הצדיק.

את פניו העדינים, המוקפים זkn-עבות שחור, האירה תמיד בת-צחוק ידידותית. תמיד היה מוכן ומזומן להושיט עזרה, ולא זו בלבד אלא שנתקבל הרושים שחשד עוזה עמו המבקש כשהוא פונה אליו לעזרה. עד מהרה נתקשרה ידידות אישית בין ר' אהרן. אין זאת אלא שהרגיש ר' ישראל, שלפניו תלמיד-חכם צער ואצל-נפש, והוא טרא עברונו, לימדו להכיר את האופייני שבחאים השווייצרים, ולא עברו שבועות אחדים וכבר השיג לר' אהרן מישרה של מורה משפחתי, באחד היישובים שבදרום הארץ. תפקידו של ר' אהרן התבטא בכך, שהיה עליו ללמד הערב גمرا עם מפרשימים, תורה ונ"ד לשלהן נערים שביקרו בשעות הבוקר בבית-הספר הכללי. באופן כזה נותרו לו לר' אהרן שעות הבוקר לבילוי חופשי. שכרו התבטא במזון ודיוור. בתוספת משכורת צנוועה. הוא הצלחה בנקל לייצור קשר ידידותי עם הנערים, והם התקדמו יפה, אך גם ר' אהרן עצמו למד מפייהם דברים שונים כגון יסודות הכימיה והפיזיקה, שבהם הייתה ידיעתו קלושה עד כה. במיוחד גילתה ר' אהרן עניין רב במקצוע הכימיה. והקדים לכך את שעות-הבוקר הפנויות, ואמנם עלה בידו להתחמות בשיטה זה ולהרכיב בכוחות עצמו חמריים כימיים שונים. הוא ניסה ואף הצלח להשיג דרישת-רגל בבתי

חרושת לכימיקלים, ובזכות עדינותו וצניעותו נשא חן בעיני מנהלייהם, שהו אילו בטובם לאפשר לו רכישת נסיוון אישי בפעוליהם. בתרום שנה אחת הפך ר' אהרן למומחה בשטח ייצור אמצעי-הדברה להשמדת חרקים, מישאות נעלים וחמורים כימיים אחרים. ואולם ידיעותיו אלה נשאוו בעיקר בתחום העיוני, שכן החוקים השווייצריים המהמירים לא אפשרו לו לעסוק בעבודה מקצועית של ממש.

בבית סט. נתקבל ר' אהרן בסבר פנים יפות. תלמידיו גילו התקדמות נאה, ולמדו ברצון ובהבנה הוריהם החזיקו טובה למורה הצעיר, והשתדרו למעןו כמייטביכם. משפטהו קיבל ר' אהרן בקביעות ידיעות. התבדר כי הצדק היה עם אביה הרב. הטבעת מסביב ליהודי סלובקיה נתהדקה והלכה מיום ליום, הרדייפות הילכו וגברו. הייצאה מן הארץ נאסרה זה מכבר, והכל השתוממו על ראיית-הנולד מצדיו של הרב.

בינתיים הלכה זהירותה בעית השידוך לגבי ר' אהרן, ובאן גסתיעץ הדבר מכיוון בלתי-צפוי. באחד המוסדות לנערות יהודיות שבשווייץ, ולא דוקא מן החדרים ביותר, הגיע זמן קצר לפני פרוץ המלחמה נערת בשם דבורה כסטלני, בתו של בעל-אחוזה אميد מהונגריה, כדי להשתלם בתורת משקי-הבית ובשפה הגרמנית. כעבור שנה הגיעה מהונגריה הידיעה המעציבה, שככל רכושו של האב הוחרם והוא עצמו נאלץ לבקש לעצמו אמצעי-מהיה בבודפשט, כשהвидו אין אפילו פרוטה לפורטה. מובן מאליו שלא היה בכוחו להוסיף ולשאת בהוצאות החזקה של הבית במוסד היקר. מאידך הדגש האב במכתו, שלנוכח המצב מהונגריה מן הנמנע לחשוב על החורתה של הנערה לארץ זו, ועליה להודות לשיעית שנתגללה לשווייץ החפשית. הנערה הייתה מזוועה בתחילת, אך נחואשה עד מהרה וכיימה שיתה עם מנהל המוסד, שבעקבותיה ניתנה לה מישרה בתוך המוסד עצמו. לא היה זה הרבה, אך לפחות הובטה לה קורת-גֶּג, מזון ועל הכל — סביבה יהודית מובהקת. בשמזה הודיעעה הנערה את הבשורה להורייה המודאגים.

ר' ישראל היה אורח רצוי במוסד לנערות, ומירד עט כל חניותתו, וגורלה של דבורה הגיע לאוזניו, פעם אחת, בהיותו בדרכים, קרא ר' ישראל לנערה ו אמר לה : «כוחו של יהודי טמון בך, שככל מקרה שאל הוא את עצמו, מה משמעותו של הדבר ? מדוע עשה לי השיעית כזאת ?

מה עלי ללמוד מזה ומה המעשה הנדרש ממנו? הנה הפcta בוניליה מבתו של בעל-אהוזה נשוא-פנימם, לנערת עניה וחרות-ביה. כעת נשאלת השאלה, מה תכילת הדבר זה? שכן זו גבורתו של הבורא, שגם במתה שנראת בעינינו בעונש טמון זרע היושא, האזני לדבריו; בעירה לו. מתגורר בנו של הארб המפורסם מפריביטור, תלמיד-חכם צעיר, המרויח כדי קיומו. בשעה שהיית בת-עשרה לא היה שידוך כזה אפשרי, ואולם חיים שווים אתם בדרגת הכירזנה זה את זו, ואולי הוא היזוג המזומן לך מן השמיים".

ואמנם, לאחר שנפגשו שני הצעירים פעמים מספר ולמדו להכיר זה את זו, כתבו איש איש להוריו, וגדולה היה שמחתם כאשר שני הצדדים נתקבלה הסכמה מוחלטת. רצתה ההשגה הצליננה — ושני המחותנים למדו יחד באותה ישיבה והכירו זה את זה מגעו-יהם.

החופה נערכה בגין המקסים של המוסד, במעמד מצומצם ביותר. החברים-לשעבר מדאבות, ור' ישראל, המטיף-מוסר התמידי, גילו מחדש את ה"עורק" החסידי שבו ומצבי-הרוח של החוגגים היה מרומם. ניגונים רῳיד-התלהבות הדהדו בזה אחר זה, ובתום המסיבה השתלבו כולם בריקוד ממושך.

כמעט כל הנאספים היו פלייטים, שנעקרו מסביבתם, ודאגתם הייתה נתונה לבני משפחתם, וריקוד זה היה בו משום תפילה ותחנונים להשיית, שינഗ במידת החסד והרחמים כלפי עצמו, ובה בשעה היה זה ביטוי לרוגשי-יהודה, על שוכו ליטול חלק בשמחה של מצוה אנשים בני-הורין. השמחה הגיעה לשיאה כאשר הוקרא מיבرك שזה עתה הגיע, בו נאמר כי שני המחותנים מוסבים אותה שעיה ייחדיו בסעודת ומשגרים מרחוק את איחוליהם לזוג הצעיר.

ימי החולין שבאו לאחר מכן, הצעירינו בקסם משליהם, בשעות היום הלכו בני הזוג איש איש לעבודתו, ואולם אחרי השיעור הקבוע מצאו הם שעת-פנאי לשיחה אישית. כל אחד מהם השתוקק להشيخ את לבו, שכן זמן רב נאלצו לשאת את דאגותיהם ומחשובותיהם בתוד עצם, מחוסר נפש קרובה. הם קבעו לעצם שיעור מסוית, ובפני האשה הצעירה נפתחו עולמות חדשים. וזה החלה לראשונה להכיר ולהקير

בראויה את בעליה. לא פעם נזכרה בדבריו של ר' ישראל, שאולי יד השי"ת היתה בהרס מעמדו של בית אביה, למען יקום השידוך הזה.

כאשר נולדה להם בת בתקופת השנה, לא היה קץ לאושרם של בני הזוג, אך הם לא חפכו ליהנות ממנה לבדם, ביתם הפך למקלט לבני הצעירים היהודיים שנמלטו לשוויצריה כדי לבלוט בה את שנות המלחמה. חלק מהם עדיין היו במחנה, אחרים כבר הסתדרו פה ושם וביקשו לבלוט מספר ימים בנזימים כאן, במרקז זהה, אפשר היה להיוודע על כל המתרחש, ואף לקבל ידיעות כלשהן מן הבית. כן נרכמו מספר שידוכים באמצעותם. דברה נתגלתה במקרים כאלה בעקרת-בית ואם למופת, וערכה סעודות-אירוטין רוחיות מטעמים, שאף בשוויצריה לא היו קלים להשיגם בעותת מלחמה, ואולםquia העונג נגרם ע"י ביקוריו — הנדרים למדוי — של ר' ישראל. כל הצבור החסידי הוקסם על ידי אישיותו, ועד לשעות הלילה המאוחרות בילו ליד שלחנו בדברי תורה ורעיונות מוסר.

בזהדמנויות אלה נרכמו גם תכניות שונות. אין אלו רוצחים להתמכר ל„גשמיות של שוויצריה“ — נהג לומר ר' ישראל. — „אל לנו ללקת שני אחרי ההרים הרמים ועצים-היער העבותים“. ידוע, שה„מלאך“ הקדוש נקלע פעמיין בין פסגות הרים, והסתכל שעזה ארוכה בהר גבוה, שנייה ממולו, ואמר: „תמייני עליו, שהרי אינו אלא גוש עפר וاعפ"י כן הוא מתנשא ומתראה כל כך“. „אנחנו — המשיך ר' ישראל — חייבים למקום מכאן, באשר תשתיתים המלחמה הנוראה הזאת, ובחסדי השי"ת נישאר בחיים, ולשאת רגליינו לארץ ישראל. שם, על אדמת הקודש, נחנך את בניינו ליראת שמיים ונעוזר לאחינו בני ישראל שאבדו את דרך ה', לשוב לאבינו שבשמים. זו תהיה תודתנו ומשימתנו“. כדורי נבייא קדמון נשמעו דבריו, פניו המסובים להטוי, תכניות צזו ועלן, בעיניו רוחם ראו את ירושלים, עיר היישבות הקדשות ומוסדות התורה, וחיה הקיבוץ על יופים הנשגב וקשייהם. הלבבות מלאו תקוה, שאכן שם ימצאו מנוחה לנפשם ותעודת-חיים נעליה.

המלחמה האומללה באה לكيיטה. שוב גבר הטוב על הארץ, אם כי קרבות עצומים הובאו על כה.

בלב ר' אהרן גמלה ההחלטה, ובהזדמנות הראשונה שמו הוא ומשחתו לדרך פעמייהם, ולאחר שעברו את צרפת וספרד הפליגו מברצלונה באנייה לארכץ ישראל. לא הייתה זו נסיעה נוחה ביותר. באנייה היה מספר הנוסעים רב ממספר המיטות, ורבים נאלצו לישון על הסיפון החשוף. גם ענייני הכספיות לא היו כתיקונם, ונוסף לכך פקדה את הנוסעים מחלתיים על כל סבלותיהם, והעתיד נראה להם בצבאים קודרים למדי. ואולם, משנוראו מרחוק חופי הארץ, אחזו התרגשותם בכולם. ארץ האבות, אדמת הביסופים של אלף שנה, נראית באופק, הר הכרמל, מעליו קרא אליו הנביא לעם ישראל לפנות עורף לאשליותו ולשים פניו להשיית, היה בו משום זהרה לכל אלה שרגלם דרכה על אדמת הקודש, שכאן אין אלא Amitot אחת בלבד. כאן עומדת הברירה, ללבת אחרי ה' ללא סייגים, או חיללה ההיפך הזה.

הulosים החדשניים שוכנו תחילה במחנה עתלית תחת השגחתם הקפדרנית של האנגלים ובתנאים סנטוריים גרוועים ביותר, ואולם כעבור ימים אחדים הגיעו ר' אהרן ומשחתו ל"בית העולים" בירושלים, בו הם בילו שבועות מספר חסרי-דאגה. ביקורו הראשון הקדיש ר' אהרן לכוטל המערבי, לשם הגיע דרך הסימטאות הצרות של השוק הערבי הטעוני. ההתרשםות הראשונה הייתה בה משום אכזבת-מה, כי בדמותם נציגיר הדבר בצורה מרהייה יותר, ואולם משפכו את פיהם במזמוריו תהילים ובדברי הלל לשיטת על חסדייו, הרגיכו את קירבת השכינה, שלא משה מן היכול זה אלף שנים. אבני-הגזית המרובעות הגדולות, שפה ושם עלי עשבים בלחיהם, הזיכרו להם את האימרה «אונים לבותל», ואכן לכוטל המערבי אונים לשם ולקלוט את כל התפילות והבקשות הנשפות לפניו. הם נשאו תפילותיהם לשלום בני משפחתם, שמכבר לא נודעו עקבותיהם, וכיו שמאן יכול על התפילות להגיע למראם. המעבר לחיי יום יומם היה קצר. במושבה בקרבת תל אביב, הקים ר' אהרן את דירתו, ולידה מחסן בו היה מייצר אבקה להשמדת חרקים, וכן משחת-געליים ותבשירים כימיים אחרים. בכל המוצרים הללו הייתה קיימת התחרויות גדולה והיה עליו להיאבק קשות כדי להרוויח את לחמו. עם זאת שקד ר' אהרן לקיים מצוות הכנסת-אורחים. עד מהרה פשתה השמורה ברחבי הארץ, שבמושבה נ. צפוי אדם להכנסת אורחים רחבה

לב ב ביתו של ר' אהרן. ברוח זו גדרו את הילדיים, שלחינוכם הקדיש ר' אהרן את מיטב כוחותיו. ואמנם נשאו מאמציו אלו פרי הלולים; החל מבתו הבכירה רחל ועד לבנים הקטנים הצטינו כולם במידותיהם, ובנכונותם לעזר לזרת בכל עת צורך.

בערב שבת אחד נחוגה ר' אהרן לצער אחד, בבית הכנסת, והזמיןו לסעוד על שולחנו. הוא נאלץ להשתמש בכל כוח-שכנועו עד שניאות האורח להילוות אליו. מנדל ברקוביץ – זה היה שמו של האורח – מוצאו היה מבית יהודי, אך בשנים האחרונות של המלחמה נתגלה לגלען האצי' ומשם למחנות צבא בריטיים שונים, בהם עדים עבד, את אורח-החיים היהודי הוא זנה יותר ויותר. רגש כלשהו הוביל אותו לבית הכנסת, ולכן לא עלה בידו להשיב ריקם את הזמנתו הלבבית של ר' אהרן, אף כי בתוך תוכו נתיירא מפניהם. זה מכבר ניסה להשכיח מלבו את זכרו עירית מולדתו והוריין, והגנה עלול כל זה לצוף במחשבתו מחדש. סעודת השבת הנעימה, קבלת-הפנים הלבבית מצד כל בני המשפחה הביאו מזור לרווח. «הרגשה ביתה» – זה הדבר שתיה חסר לו. מבחינה כלכלית היה מצבו משופר. עיגנו החדה הבחינה עד מהרה, שבביתו של ר' אהרן שוררת מצוקה, אף שניכר היה שנעשו מאמצים מיוחדים לכבודה של השבת. רושם זה קיבל אישורו מן השיחה עם ר' אהרן, אף שהזאה האחרון סירב לשוחח בענייני חול. במושאי שבת בא מנדל לר' אהרן, ובשיחתו הבטיח לו להמליץ עבورو במפקחת הצבא הבריטי, בה ניתן לשוק כמויות גדולות של אבקת-חרקים ומשחת געלים במלחמות נאותים. ואמנם עלה בידי ר' אהרן להיכנס לקשרי-מסחר עם הבריטים, הודות להמלצתו של מנדל, וכך הובטהה לו פרנסה בטוחה, אם כי לא מרוחת יותר.

בнтימם התאמץ ר' אהרן להשיג ידיעות על גורל משפחתו וקהילה מוצאו. הוא כתב מכתבים למרכזי שרידיה השואה, וכאשר קיבל בעבר זמן מה רשימה ארוכה של אנשים שם משפטם «אקשטיין», היה תחילת מלא תקוה. ואולם בדיקה מדוקדקת יותר של הפרטים העלה, שאין מדובר בבני-משפחתו. ר' אהרן לא נח ולא שקט, כתב למכוון בשווייצריה, כתב לגרמניה ו«נתבשר» לבסוף שכלה קהילתנו, ובדasha הרב וראש הקהל «הגאהבים והנעימים בחיהם ובמוחם לא נפרדוו» נשלחו

למסע... עדיראה הופיעו, שסיפרו כיצד העלה הרב בפני עדתו את דברי המסורת, לפיה הקדושים המוסרים נפשם על קדושת-השם אינם סובלים כל יסורים. — «הבה נצא בדרך האחורה בהלול והודיה, כי נבחרנו לאבגנס לגנזי מרומים בדרך קצחה וחלקה, לשם יהוד קודשא בריך הוא...».

היו אלה ימי בכוי ומספדי לר' אהרן. הוא הסתגר בביתו, עיין בספרי מוסר, סיימם يوم יום כל ספר תהילים, ובכח ללא הפוגות ולא ניחומים... הזמן — המנחים היחיד — עשה את שלו. אט-אט החל ר' אהרן להתרגל שוב לחיי יומיום. הדבר עלה לו במאמצים רבים, כי הבריטים התחלו להנהייג צמצום רב בהזמנותיהם, והוא נאלץ למצוא לו ענפי פרנסה אחרים. הוא התחיל לנוטות כוחות בייצור צבעים ולכנת, ופתח סניפים בתל אביב, ירושלים וחיפה. בתחילת הקשתה עליו ההתחרות המרובה, אך בהמשך הזמן עלה הדבר בידו, במקונתו הפרטית סייר ר' אהרן בכל רחבי הארץ וקשר קשרי-מסחר עם קיבוצים, מוסדות ומפעלים גדולים, סיפק הזמנות לחוץ לארץ, ועד מהרה היה שמו ושם תוצאתו "ニアולק" מפורסם ואחד בפי רבים. הוא עזב את דירתו הקודמת, ובנה לעצמו חווילה נאה, מוקפת גן מצל, בלי שכח להותיר חדר מרוחה לשימושם של עובייד-אורחת. בכל הארץ ידעו כי לבו של ר' אהרן פתוח לכל עניין היהודי, ומלבד עזרתו החמרית שניתנה תמיד ביד נדיבה, אפשר היה להיעזר בו בעצה ובמעשה. לא יפלא, על כן, שצירפוו לכמה וכמה ועדים-מנהלים של יישיבות ומוסדות צדקה וחסד, והוא הפך אישיות רבת-השפעה, עם זאת לא הוניה ר' אהרן את משפחתו והיבנו בינוי ובנותיו, שהונכו לחי צנע ופשטות למרות העושר ששרר ב ביתם.

על אף נטיותיו התכופות, לא שכבר ר' אהרן לישון בטרם למד את שיעורו הקבוע, אם כי אירע לא פעם שנרדם מרוב עייפות ליד ספר הגמרא. אשתו דבורה עזרה כנגדו בכל, קיבלה בספר פנים יפות את אורחינו, עוזדה את המבקשים עזרתו, השגיחה על לימודיהם של הילדים, וחינכה אותם להיות נכונים לעזר כל קשיה-רווח, וכך שימשה «עקרת הבית» שדרגה לכל.

יום אחד, בשעה שר' אהרן היה במטעתו, נשמע צלצל בדלת-ביתו, רחל, הבת הבכירה, פתחה את הדלת, ולעומתה ניצב אדם צער

בלבוש אנשי הקיבוץ, ולראשו כובע טמבל. האוכל לדבר עם «רבנן אהרון»? — כשהשבחין במבט הפליליה של רחל, תיקן את עצמו ואמר: «האוכל לשוחח עם האדון אהרון אקשטיין?». הנערה השיבה, כי האב עומד לחזור בעבר שעה, והזמיןה אותו לשכת. הצעיר סירב, והבטיחה לשוב בשעה מאוחרת יותר.

הערב דר, כאשר חזר הקיבוצניק. ר' אהרון לא יכול היה לשער מה הדבר המביא את האורח אליו, אך קיבל אותו בידידות. «האם אתה אהרון בנו של הרב? אני בנו של ר' ליב פורמן» — אמר הצעיר. — מה? אתה גרשלי? — קרא ר' אהרון בתדרמה — שלום عليיכם, ברוך בואך לביתנו». הוא הוביל אותו לחדר האורחים, ואמר: «אני כה סקרן לשימוש, אך תחילה עלייך לאכול דבר מה. רק זאת חפש אני לדעת מיד; הנכון הוא שככל קהילתנו, על רבה וראש-הקהל שלה, ניספה באושוויץ?» — «כן — השיב הצעיר — רק אנכי ואחותי נקלענו למחנה מיום אחד, בו הוחזקו רק תאים שנוצעו לניסויים רפואיים מסוימים. הם חשבו שאנו חנו תאומים. למולנו הגיעו עד מהרה האמריקאים ושיחררו אותנו. אחותי לאה לא עמדה בסבל הרב, ומתח זמן קצר אחרי השחרור, וכך ושארתי אני בלבד, מכל משפטתי».

בינתיים נערכה לאורח סעודת-ערבית, והצעיר סעד בתיאבון רב. לאחר מכן שקוו השנים בשיחה שנמשכה עד שעות הלילה המאוחרות, על כס תה ותוך כדי עישון סיגריות ריחניות. הירשל סייפר כיצד הגיע לעיירה פ. אחרי השחרור, ולא מצא نفسه היה מקרוביו זמכריו. «איש לא התעניין بي, ולא שעה אליו. במטבח הציבור, בו קיבלתי את מזוני, הכרתי שריד אחד מן המהנות, שהזמיןני לבוא למסיבה שנערכה ע"י השומר הצעיר». כדי לברוח מן השעטום והיאש שהיה מנת-חלקי במחנה הקודר, הלכתי לשם, פעמי אחר פעם, עד שהפכתי לאחד מן החבורה».

«יצאנו יחד להכשרה, ובכBOR זמ"מת הגענו לארץ ישראל והצטרכנו כולם לקיבוץ של «השומר הצעיר», בו אני נמצא עד היום. בדרך מקרה שמעתי את שמו של יצרן האניאולק אקשטיין, והואיל וקבלתי חופשה בימים אלה, החלטתי לברר מי האיש. הן אנו גם מחותנים, כי אחינו נשא אחות מאחוותיך. ואולם כעת עלי ללבכת, כי השעה מאוחרת ועלי לחזור

הביתה". — ר' אהרן ליווה את אורחו עד למרכו העיר, שם נזדמנה לו מxonיות שהובילה אותו חזרה לקיבוץ. הוא נאלץ להבטיח לר' אהרן כי ישתדל לקבוע את חופשתו הקרובה ליום השבת, ויבלה את השבת עצמו. אהוז הרתורים, חזר ר' אהרן לבתו. שוב חלפו לנגד עיניו המאורעות המחרידים, הפחד והאימה שניבטו מבני משפחתו בדרכם האחרונת. כאב רב הטבה לו העובדת, שבנו של ר' ליב ירא-השמי הפך לחבר קיבוץ "השומר הצעיר", לפלא היה בעיניו, מה קל הדבר ליהפוך לגוי גמור. הייתה זו עבورو מכח קשה. כאשר עלה ר' אהרן על משכבו, היהת השעה מאוחרת בלילה, ושנתו נדדה. גניתתו היו כה עזות, עד שאשתו התעוררה ושאלה אם איןנו מרגיש בטוב. «לא — השיב ר' אהרן — מבחינה גופנית הכל כשרה, אך השיחות שקיימתי אמש איןן נותנות לי מנוחה». — יודע אתה — ניסתה דברה להרגיעו — את הפתגם העממי האומר: «אשרי האיש היודע לשכוה מה שלא ניתן לתקן עוד». מודיע תענה את נפשך, כשהדבר איןנו ניתן לשינוי? אתה בחרתך בדרך העשית החביבת. הקדשת את חייך לעבודת הבורא ולעוזרת הזולת. אם השיית רצח להשאירנו בחיים, אין זה אלא שחפצו הוא שנמלא את תפקידנו. הקינה והבכי על האסון הנורא אינם עוזרים מואמה. בסה להירדם, ומחר תוכל לעשות כל המוטל عليك במישנה-מרץ.

«לא — השיב ר' אהרן — אין הדבר פשוט כל כך. אספר לך מעשה, שאיש איןנו יודע עליו. כאשר עזבתי לפני עשר שנים את מולדתי, לפי רצונו של אבי "החכם עדיף מנביא", נפרדתי מכל אנשי הקהילה. במיוחד הצעיר אבי בר' ליב, ראש הקהילה, שילחה את בנו יחד עמי. כשהנפרדתי ממנו, אמר לי ר' ליב: "את ילדי לא אוכל לשלוח, אך הנה השקית הזאת, המכילה אבני טובות שוויין רב. אני נתנה לך, שמור נא עליה כבבת עיניך. שלח לחמד על פני המים, כי ברוב הימים תמצאו". אולי יבוא היום ואני או ילדי יזדקקו לה". במשך כל השנים הללו היו מקרים רבים בהם הזדקמתי להלואה. בנסיבות לאכז, היה עלי לעבור כמה וכמה פעמים ביקרת-גבולות, בה חיפשו אחרי מטבח זרה ותכשיטים, אך שמרתי על אוצר זה יותר משמרתי על רכושי שלי. וכאשר עמדתי לסייע מפעל, הייתי זוקק להון רב,ומי כמו יודעת מה קשים היו חיינו אז. ואולם אני לא נגעתי באוצר שהופקד בידי. בשנתקבלה הידיעה שכל

הקהילה, כולל ר' ליב ומשפחתו, ניספו בשואה ונודע לנו כי בבית הדין התייר לבני הזוג שנותרו בחיים להינשא מחדש, החלטתי למכור את התכשיטים ולהשקייע את תמורהם בבית-המסחר שלי, ואם השי"ת יצליח את מעשי, אשחט מש ברוחים לצרכי צדקה וחסד. השתדלתי לנוהל את הדברים כהלכה, ואכן זיכני השי"ת ובית החירושת התרחב, הסניפים בארץ פועלים כסדרם והכל מתפתח יפה. וכאן בא האפיקורס הזה, המופקר, ומבקש להרים כל מה שהקמתי במאז כה רב. כי ברגע זו שאני משלם לבחוור זה את ההון היסודי, יפול כל הבניין הזה שבניתי בדמי וזיהעת אפי. אמנם אין הוא יודע דבר, כי היה צער לימיים. באותו תקופה, ומלבדי אין אדם בעולם יודע סוד זה. אך חותמי הקדושה היא להודיע לו על כך. ואין זה עדיין הכל: ברגע שאtan לו את הכל, יעבור הכספי אוטומטית לקיבוץ «השומר הצעיר» אליו הוא משתיך, באופן שהוא עצמו לא יהיה ממן כלל, כשהאני מעלה על דעתך, שכspo זה של ר' ליב הקדוש (יהא נא הוא מליץ טוב בעדנו) יפול לידיה של קבוצה העוינית כל דבר יהודי, שותת לבי דם. אך מה עלי לעשות?» השחר עלה, כאשר ר' אהרון נרדם סופית. ואולם כעבור שעה קלה כבר עמד על רגליו, כדי לлечט לבית-המדרשה לתפלת-שחרית. משוחרר מן התפיליה, באה אשתו לקראתו ונכנסה עמו לחדר. «ברצוני להודיע לך, כי עיני בדברי, ונדמה לי, כי מצאתי מוצא מן הסבך. עליינו להפוך את הירשל ליהודי דתי, ואז תוכל להחזיר לו את כספו בלב שלם, בינו לביןם יכול אתה לחסל **קמעא-קמעא** את רכושו, באופן שהמפעל לא יلد לטמיון».

אכן הדרך שהחותזה לפניו נראית בעיניו. הוא ישמה לגורום נחת-רוח לר' ליב. ה«קדיש» שנשאר בחיים יהיה לפחות ברוח מסורת אבותיו הקדושים. אולם כיצד עושים זאת? הרי «בהתפירה ניה לא ליה?» ואולם השי"ת יעוז.

ר' אהרון קרא לילדיו, ושיתף אותם במעשה. עקרון ראשון: אין להشمיע כל מלה רעה על הקיבוץ וה坦ועה כולה. דבר זה רק יעורר התנגדות, יש להתאמץ להציגם בפני הירשל חיים יהודים שלמים, וכל השאר יבוא מאליו. לא עבר זמן רב והירשל הודיע על בואו לשבת. הוא נתקבל על ידי כולם בלבבויות רבה, והרגיש עצמו בבית. בליל שבת,

כשחזר ר' אהרון מבית-הכנסת ואחרי אמרית "שלום עליכם" בירך את ילדיו הסתכל הירשל כיצד ניגשו הילדים איש לפि תورو לאבא, ולא מא נשקו ידיה, ובירכום בעשבת שלום". עצר בקושי בעד הדמעות שפרצטו מגרונו. הэнזה היה המנהג גם בבעיתם, כאשר אחד הילדים עלול יעלול רציני, שימושה מניעת הברכה בלילה-שבת כעונש החמור ביותר. וכיום... — אך עד מהרה דיכא הירשל התפרצות רגשות זו. אסור לו, להוציא, להיות רגשני כל כך. ר' אהרון העמיד פנים באילו לא ראה דבר, וסעודת-השבת עברה במסלולה הרגיל. דברורה, דאגה לשולחן ערוץ מכל טוב, הילדים שרדו זמירות בניגונים עתיקים רזויי-רגש, ועלה בידם לא רק לשתף את הירשל בשירותם, אלא אף להניעו לשיר עצמו ניגון שקלט בהיותו במחנה. כך עלתה השיחה על ענייני המחנות, ובלי ממש סיפר הירשל כיצד האליחו היהודים הדתיים לשמר גם במצבים הקשים ביותר על שווי-משקלם הנפשי, בעוד שהחילוניים איבדו ברוגעים אלה כל רסן. הדברים נשמעו מוזרים במקצת, כשיצאו מפיו של חבר "השומר הצעיר". עד שעה מאוחרת בלילה ישבי המסובים וסיפרו מזכרונותיהם על עיררת-מולדהם. מבחינה מסוימת ידע הירשל יותר מר' אהרון, שעזב את הבית זמן רב לפניו. מайдך ידע ר' אהרון לספר על שנות-געווריו של ר' ליב, על מאבקו למען ערכי היהדות ועל הצלחותיו בשטח זה, על תקופת לימודו בישיבה, ביחד עם אביו. כמה רביים היו הדברים שבקשו לספר, עד שנאלץ ר' אהרון לסיים את השיחה בהעירו, שלמהרת יש להשכים קום לתחפילה. הקיבוץ והחברה המקומית לא הזכיר כלל. כך עברת השבת כולה בביבלי נעים, וכאשר הגיע שעת-הפרידה אחרי ה"הבדלה", ניתן היה להבחן שהמלים "להתראות" שהוחלפו בין האורת לבין ר' אהרון ומשפתו, נאמרו בכנות ובלב שלהם. הירשל הבטיח לשוב ולברך בהזמנות הראשונה. ואמנם הוא בא, וברצון. אפשר היה להבחן בכך ב拈ן. הוא נאבק עמו עצמו. מפעם לפעם נאלץ לעזרך השוואה בין חי תקיבו שלו ובין אורחות-חייה של משפחה זו, הספוגה יהדות מגודל ועד קטן. בקיבוצו שרהה — למורות עקרון השוויון הסוציאליסטי — הפליה בכל השטחים. המזוכר שלוחה אותו לעבודת-shedah מפרקת, בעוד שבבעל השראה בילו בערים הגדלות בדיונים חשובים. שם בקיבוץ היה הוא בהינתן

“מספר” בלבד, שכל ערכו בקשר־עבדתו הפיסי, ואילו אצל ר' אהרן הוא נתקבל באהבה ובחיבה, כשוות בין שווים.

עבר זמני. הירשל הרגיש עצמו טוב אצל משפחת ר' אהרן. במווצאי שבת אחד, אחרי ה„הבדלה“, ניגש הירשל לר' אהרן וביקש לשוחח עמו. ר' אהרן נכנס עמו לחדר הסמוד, והירשל הודיע לו על החלטתו לעזוב את הקיבוץ, וביקש לדעת אם מישרת הנהג שלפי מה שקבעו אוזניו הייתה פנוייה במקרה אותה שעה, יכולה לבוא בחשבונו עבورو. הוא הביע נוכנות לשכור חדר בקרבת ביתו של ר' אהרן, כדי להיות תמיד מוכן ומזומן לנסיעה. ר' אהרן הביע הסכמתו, הבטיח לו משכורת הוגנה, אך העיר ששעות העבודה איינן קבועות ולעתים יהיה עליו לנסוע בהשכמת הבוקר, וכן בשעות הלילה המאוחרות. הירשל הסכים לתנאים אלה, וחזר לקיבוץ כדי לאסוף את הפציז המעתים, ונכנס לתפקידו כנהג הפרטני של ר' אהרן.

ר' אהרן היה בסתר, בהעלוותו בדעתו שהירשל נאלץ למשה לעבוד כנהג שכיר במפעל, שלאמיתו של דבר שיקד לו. ואולם הדבר החשוב היה, שהירשל נחלץ מ„מקום הטומאה“, מן הקיבוץ החילוני. לא נעלה מר' אהרן, שהבחור רחוק עדין מרחק רב מאורח־ההיבטים של אבותיו, אך לפיה שעה ה„סוד מרע“ כבר הושג. בעת היה עליו לתוכנן את צעדיו הבאים. ר' אהרן פעל בהתמדה, אך בזירות. בנטיותיו לchiafa או לירושלים ניתנה לו שهوات לשוחח עם הירשל על כל בעיות החיים היהודיים. הוא סיפר לו עובדות מחייהם של גדולי ישראל. ר' אהרן העמיד אותו על המאבק התמידי של תלמיד־האחים לתקן מידותיהם, למען יוכל למדוד תורה ה' בקדושה ובטהרה, כי לימוד שכזה משמש אבן־פינה לבניין עולמו של משיח צדקנו, שלו אנו מצפים. הירשל העיר את הערותיו. בהיותו חניך השקפת עולמה של תנועת „השומר־הצעיר“, שהאפיקורסות הייתה חלק בלתי נפרד ממנה, היו בפיו של הירשל השגות שונות שעלייהן עמד בעת חייכו. ר' אהרן לעולם לא יצא מגדרו. במתינות ובהסברת בהירה ניתח כל דבר, חיזק את השקפותיו בהסתמכו על פסוקים ומשלים הלקוחים מתוך החיים, ובדומה לכל עניין שכונתו טהורה, הייתה הצלחה מגת־חלקו.

הירשל הפק אט-אט ליהודי שומר-מצוה. היה זה במצואי-שבת אחד, ביוםות הקיץ הנאים, כאשר ר' אהרן הזמין את הירשל לערוֹך עמו טיול קצר. לא הרחק משם, בישיבה הגדולה של הגבעה, נערכה אותה שעה מסיבת "מלוחה מלכה". מדי שנה בשנה מתאפסים בתקופה זו מכל קצו' הארץ אברכים צעירים וקשיישים, העוסקים כל ימות השנה במקצוע או במלאכה, בהראה או בחקלאות, כדי להקדיש זמן מה ללימוד תורה, כפי שעשו זאת בנועוריהם בישיבה, בה אין האדם יודע דאגה אחרת מן התעמקות בפירוש הנכון של התוספות או הרמב"ם. גולת הcotרת של "ירחי כליה" אלה, כפי שמכונה כינוס זה בהסתמך על המסורת מיימי התנאים והאמוראים, הן מסיבות "מלוחה מלכה". בחדרי-האוכל המרווח של הישיבה נתנו הלומדים וכן אורחים רבים. כנקודת-משיכת מיוונית הוזמן למסיבה או המלחין החסידי הנודע, עם חברי מקהלו, וניגן אחורי ניגון הדדר באולם. לפטע אוישליך חס: הרבה נכנס לאולם. בעברו בין שורות המסובים בירך הרב לשולם כל אחד ואחד בלבבות, פה ושם החליף מלים מספר, ולהזין ידיהם של אורחים-הכבד מהו". משגהיע למקומו, נשא את דבריו לקהל. תחילת פתח בדברי-פלפול על "מסכת כליה", שנלמדה בימים האחרונים, ואח"כ עבר לנואם על חשבותו של לימוד-התורה. רק לימוד התורה, "קינדערליך", הוא הדבר היחיד המכדייק את קיומו בדור הזה.

בעזרת פסוקים ומדרשים הדגיש וחזר והדגיש את חשיבותה המיוודה של תורת ארץ-ישראל. באולם הגדל שררה דמה מוחלטת, مثل כאילו המלאכים שאמש נתקבלו בברכת "בואהם לשולם, מלאכי השרת", ערכו עתה ביקור-פרידה במסיבת "מלוחה מלכה" זו, בטרם צאתם לשולם. אחרי דרשו של הרב, הסב הקהיל הרב ליד השולחנות, עד אשר יצאו כולם במעגל-ריקודים נלהב סביב האולם, כשהבראשם מركד הגאון במרצו הבלתי-גלאה. "טובי לי תורה פיך" — הדדה הנעים הרטק מעבר לבתי היישבה. ר' אהרן הזמין קודם לבן את הירשל לטיור בבניין הישיבה. בפוסעם דרך האכסדרה הגדולה הגיעו בראשונה לחדר-הספרידה עברו על פני חדרי-הלימוד השונים ולבסוף נכנסו לאולם המרכז, בו הזכר מיד לניגן עיניהם ארון-הקודש המפואר. הייתה זו יצירת-אמנות מלאה חיטובי-עץ, ששימשה מאות שנים בקהילה

האיטלקית האתיקה של ליוורנו ועתה הווערוה לארכ' הקודש. מכאן יצא ר' אהרן בלוית הירשל למרפסת רחובתי-הידים, ממנה נשקף מראה נוף נחדר. הלילה היה חם, אך מגביה נשבה רוח קריירה, האורות נצנכו מרחוק ומלמטה עלה הדר שירחתם של מסיימי "ירחוי כליה": "טוב לי טוב לי תורה פיך..."

שעה ארוכה עמדו השנאים והבטיחו לחוץ הלילה, עד אשר הדממה הופרעה ע"י דבריו של הירשל. "ר' אהרן, הנה עתה כאב לי, ובקשה לי אליך: חן לי ללמידה כאן, במקום זהה, שנה אחת, חסכתי מעט כסף, ואם מוכן אתה להקדיש לי את השאר, מוקוה אני להחזירך במהרה, בעוזרת השיעית, מרגיש אני שעלי להתחילה בזאת תיכף ומיד". ר' אהרן שמע דבריו הכנים של הצעיר, שהרגש כי נובעים הם מעומק לבו וכי הם פרי שיקול-דעת ממושך, בשמהה. תחילת חפץ היה לגלות מיד את סודו, שלו הירשל ממון רב משלו, אך הוא החליט לתת תחילת להירשל לדואכיה את עצמו, ולכון עבר על הדבר בשתייה. מכל מקום הבטיח לצער, שהבעייה הכספית אינה חייבת להטרידו כלל. "למד תורה והכל יסתדר בכ"י טוב. זכות אביך עמדה לך עד כה, וכל שכן שתעמוד לך עתה". הייתה השעה מאוחרת ביותר, כאשר שכבו לישון, שניהם מאושרים ומלאי רחשיות-תודה השיעית עזר להם עד הלום, ובזדאי לא יעזם מכואן ולהבא.

למחרת בבוקר הלך ר' אהרן לראש-הישיבה, המליך בפניו על הירשל, וביקשו להעמיד לדרשו בחור מוכשר, שמלבד לימוד התורה יוכל להשפיע על הירשל גם בשטח השקפתו ובעיקר יוכל לשמש לו דוגמה לחיי תורה. והוא עצמו מוכן לשאות בהוצאות הכרובות בכך. ראש הישיבה הבטיח להתענין אישית בצעיר, ולדאוג לכל הדברים אישית. "סמאך נא על כוחה של תורה — אמר הרב בעת הפרידה — עתיד אתה לדרות מן הבוחר נחת רב". בלב אסיר תודה עזב ר' אהרן את חדר הלימוד של הגאון, שעלה בידו לגלות התעניגות אישית בכל אחד ואחד ממאות התלמידים של הישיבה, וגורלו של כל יחיד ביניהם היה חשוב ובעל-ערך בעיני. ר' אהרן נפרד קזרות מהירשל, וביקשו לכתוב לו בקביעות אחת לשבוע. "モותר לך גם לרשום במכחבייך חידושים תורה" — הוסיף ר' אהרן, וכן עמד על כך שהבחור יקבע לפחות פעמי בחודש, אם גם

ביקור קצר. הירשל הבטיחו למלא את משאלותיו אלה, ומיד לאחר מכן חזר ללימודו.

חלפו ימים ושבועות. הירשל למד את דבר ה', והתעמק בתורתו בראותו בה תורת-חימם. המסתה בה למד הייתה בבא קמא, בה דובר על ארבעת אבות נזיקין, על הבור שנחפרה ברשות הרבים, ועל אחريותו של היהיד כלפי הציבור, הוא למד על חופרי הגירות כדי לספק מים לעולי-הרגל שעלו לירושלים. דברים רבים היו נהירים לו יותר מאשר לחברינו החדשים, בעקבות חייו בקיבוץ, ומדי פעם באשר נתקלו בוגדים בעניים חקלאים, פנו הכל אליו בבקשת הסבר מתווך נסיעונו האישית. הירשל למד בחתמה ובמלא הרצינות. לבו לא היה לבטנות. כי עלה בידו בקושי להתפנות לשנה אחת של לימודים, ואotta יש לנצל במלואה. בביתו של ר' אהרון היה מופיע אחת לחודש ביום שני, לביקור קצר, כדי לתקן דברימה במלחת-הבדים שלו. שיחת ידידות קצרה עם בני המשפחה, וכבר היה בדרכו חזקה אל הישיבה. השבת עצמה, שהחלה בשיחת מוסרית מאות המשגיח הרוחני, הייתה תמיד בבחינת מאורע עבורי, עם חברי נdeg לחזור על תוכן השיחות שהושמעו, והם השלימו ופיתחו את הרעיון שהועל, לעיתים התפתח וכיוח ממושך, שבعقبותיו הוחלט לפנות למשגיח ולבקש ממנו הסבר נוספת לדבריו. הירשל לא הקל על עצמו את הדברים: הוא רצה להציג בהירות. לעולם לא שכח כיצד כבר הודיעו חייו על ידי פרוזות נבוכות ורעות פסבדוי מדעים שלעומתם עמד חסרי-אונים. המשגיח, שרגיל היה מזה עשרה שנים לקרה בנפשם של הצעירים, ידע עד מהרה את המתרשך בקרבה של נשמה זו הנבקת על קיומה, וניסה להבהיר לו את המצב. — «מה הנך עושה, כשהאת נתקל בנוסחה מטימטית בלתי-מובנת? אתה שואל ותזרע ושותאל, עד שאתה נתייר לך. אולם לא עלה כלל על דעתך לומר: איןני מבין עקרון זה, לפיכך אין הוא נכון. ואילו בענייני אמונה, כמה קלי-ידע הם האנשים? אין הם מבינים דברימה ומיד פושלים הם אותו. הפוך בה והפוך בה דכולה בה». למד התעמק בה כיהודי אמיתי, עד שתגיע לאמונה פשוטה, ושבכר זו תזכה להבין את מציאות ה'. זאת אני אומר בקיצור, ואילו בשעה שתיתקל בשאלת כל שהיא, בוא אליו, עומד אני לרשותך בכל עת».

הירשל כפץ על הדמנות זו, והיה מבללה שעות ארוכות בביומו של המשגיה, בעל ארשת-הפנימם הממחמיר ווהילוך האצילי. בנגד זה שימשו לו סעודות-השבת בחדר-האוכל המרווח מקור עונג רותני, בנוגוניהן הנדרים. כתוב: «וחי בהם» — אמר לו אחד הבחורים — יהודי ציב להיות שרווי תמיד בשמהה. למד תורה בארץ הקודש ומתרך שמהה, זה האושר הגדול ביותר שאדם יכול לבקש לעצמו».

כבר עברה-יחלפה שנה תמיינה. תשעה באב עבר, הבחורים נסעו לחופשה קצרה לbijitem, כדי לפנות מקום ללימודיו «ירחי כליה», אולם הירשל נשאר בישיבת. הוא ביקש לנצל את הזמן. בתוככי המוללה הרבה מצא לעצמו פינה, בה יוכל היה לחזור על לימודו בלא-הפרעה, בלי לשיט לב להמון האנשים שעברו על פניו.

כך עברו גם השבועיים הללו של «ירחי כליה», ושוב נערבה מטיבת «מלוה מלכה» ברוב עם. ר' אהרן הגיע אף הוא, האולם רחבי-הידיים היה מלא על גdotio מתלמידיו «ירחי כליה» ואורחים קרואים שבאו להשתתף בסעודת מצוה זו, שגולת-כותרתה שימשה דרשו של ראש-הישיבה היישיש, ולזאת-חן נוספה לה עיי הניגונים המלהיבים שהושרו בה. לשוא תרו עיניו של ר' אהרן אחורי הירשל. אחרי הדרשה פנה לאולם המרכז של הישיבה, האולם היה ריק, ורק הירשל לבדו ישב באחת הפינות רכון על גמרתו ופיום לעצמו ניגון ערבי. כשהבחין בר' אהרן, קם ממקומו, והתנצל בפניו באומרו שרך ביקש לטים דבר-מה שהתחילה בו, ועמד לרדת כעבור שעה קלה למסיבה.

ר' אהרן שילב זרועו בזרועו של הצער, ויצא עמו למרפסת הנдолה, «שב כאן, עלי להודיעך. הוודעה חשובה».

כאשר עזבתי את בית תורי לפני כעשר שנים, ונסעתי לשווייץ, שוחחתי עם אביך שיחה ארוכה. ובהפרד ממנה הפקיד הוא בידי שקייק אבניזח ואמר לי: «אלי יבוא يوم ואני, או אחד מילדי, יזדק לאוצר זה; שמור נא על הפקדוז הזה». אלי יכולו ילדי לבנות בו את עתידם». לאחר שנודע לי כי כל משפחתו גורשה בשעתו למחנה ההשמדה, מכרתי את הילומים ואת תמורתם השקעתית בבית חרושת שלי. והנה, כאשר הגעת מן הקיבוץ, ראיתי אותו ייאש, כיצד יכולתי למסור לידי, לחבר «השומר הצער» את כספו של אביך, של אותו בעל מסירות נפש, מה גם שהכסף

עתיד היה ליפול אוטומטית לידי הקיבוץ. הייתה זו עצמה של אשתי, להקדיש את כל הממצאים להחזרתך בדרך הנכונה ואח"כ למסור לידיך את הפקdon, כירוש ראי, הש"ת חנן אותך דעת ובינה, וסיע בידינו, ועתה הגיעה השעה בה יכול אני לבשר לך כי לרשותך עומד הון רב".

— «פירוש הדבר — קרא הירשל — שמעתה אוכל להוציא ולהתמסר ללימוד ... ?» —

ר' אהרון ניגש לצער, חיבק אותו בעיניים דומות ו אמר : « אכן זה כוחה המופלא של תורהנו : הנה מספרים לנער זה שנפל בחלקו הון רב, והוא רואה בדבר רק אמצעי להמשיך בלימודיו ! הלוואי יירבו כמותו בישראל ! »

מלמטה בקעו ועלו קולות השירה של מסימי «ירחי כלה», שהדם נישא לתוך ליל-הקץ החם : « טוב לי תורה פיך מאלפי זהב וכסף ».

רבי שמעון סופר זה „דברי חיים“

ר' חיים האלברשטיין, הగאון מצאנז, מחברו של הספר הנודע „דברי חיים“ היה גם מן הרבנים המפורטים ביותר בזמנו. נתבררו בו הסגולות של גדול וצדיק הדור, ונוספה אליהם טגולה שלישית של אהבת ישראל ללא מעזרים, שייצאו לה מוגיטין למרחוקים.

הבריות נחרו אל הרבה מצאנז וכולם חזרו לבתיhem גדושי חזיה נדירה, מלאי סיוף, הדורי תודה ואושר. כל בעיה ובעיה שנשתחה בפניהם באה על פתרונה הנאה והצדוק, בין שהיה זה עניין של התרת עגונאה או שעמדה השאלה כיצד לאסוז נדוניה בשבייל בת הגייעה לפרקען, לכל אחד הייתה לרבי מצאנז עצה מעשית, ועתים אף יותר מזה.

פעם הגיעה אלמנה עניה אל הרוב ושטחה בפניהם את תחונוניה. היא לזרתה כסף, סיפרה, על מנת לקנות כמה ארגזי תפוחים כדי למוכרם בשוק, ובכך ליזור לעצמה פרנסה לפרנס בה את ילדיה היתומים מאב. ברם, הבריות ממאנים לקנות מתפוחיה, שכן הם מרים מדי, לטעם, ועתה, במקום שתהא לה פרנסה הולך הכסף שלותה לטמיון, ועוד תהא בעלת חוב ולחם לפני הטף לא יבוא! בכיה הקורע לב של האלמנה המסכנה הרעד את כל נימי גפשו. ובבעל „דברי חיים“, על אף עיסוקיו החשובים במתן תשבות לדורשי המתיניגים בחוץ לא היסס רגע, קם על רגליו, ביקש מהאהשה לבא אחריו, ויצא, עם פמליתאו, לשוק. שם פתח את ארגנו התפוחים של האומללה, והחל צועק בקולו קולות: „תפוחים טובים, תפוחים יפים! בואו, יהודים, קנו!“ מיד נתקבעו סביבו מאות מעריצים שנאבקו על הזכות הנדרה לקנות תפוחים מיידי הגאון המפורט, וחיש מהר הטרוקנו, וארגזים שתוכנמו נמכר בידי הצדיק בהרף עין. לא יצאה שעה קלה והרבי הלך לביתה, בהשairo מאחוריו את האלמנה המאושרת, וחזר לטפס עזות לדורשי המרוביים.

אך כשם שהיה אוהב ישראל מובהק, יוכל היה גם להקשיח לבו לגבי מי שהיה ראוי לכך בתוקף עמדתו השוררת. מעשה באחד מתושבי צאנז שנאמר עליו כי הוא מלשין לדרשות ומפיל בפה יהודים תמים. אף עלול להמית שואה על העירה כולה. הלווי היהודי העיריה אל הרוב ובקשו להושיהם. בעל "דברי חיים" ציווה לקרוא למלשין, בירכו לשולם, קיבל אותו בסבר פנים יפות ונכנס עמו בשיחה יידידותית. אך מהרה הוברר לו כי אין לבוא אל החוטא בדברי נועם וידידות, וכי הוא מתעקש לעמוד בסורו. על כן הטיח בפניו בגלוי את האשמות המוחסוט אליו, מתוך תקווה, שאולי יכחיש אותם ובכך תיפתח הדרך ליהודי החוטא לחזר בתשובה ולמשוך ידו ממפשיו הרעים. אך הלה, במקום להכחיש ולטגת, הודה במצח נחוצה בכל מה שנאמר עליו ואף איים שלישין על הרבי עצמו באזני הרשות אם הוא יוסיף להתערב בדברים שאינם נוגעים לו.

ראה הרבי שאין להחזירו לモטב, וכי סכנה גדולה צפiosa לכל יהודי העירה מעוכרי-ישראל זה, והטיל עליו חרם פומבי. איש מבין היהודי העיריה לא הסכים לדבר עמו מלאה, איש לא בא עמו ב מגע כלשהו, וכולם סטו מדרךם בשעה שראוו ממרחקים. הלך היהודי המלשין אל השלטונות ומסר על מעשה הרבי לשוטרים, בטענו כי אסור על-פי חוקי אותה ארץ להטיל חרם על איש. בית המשפט דין אותו לתקופת מאסר ממושכת.

בעת ההיא התגורר בקראקא רבי שמיעון סופר, בנו של בעל החתום סופר. הוא הצעיר לא רק בגאוניותו כתלמיד חכם, אלא גם כצדיק ושתדלן בחסד עליון, והיה אחד מesisדי "מחזקי הדת" כפי שנזכראה אגודות היהודים החרדים של ארץ גאליציה, והוא אף נשלח מטעם אגדה נא אל בית הנבחרים בוינה כנציג, שם פעל גדולות בשבייל כלל ישראל.

מיד לאחר פירטום פסק הדין, פנו אליו ובקשו ממנו להיות מליך ישר לצדיק הזקן. ללא היסוס בקש ר' שמיעון סופר פגישה עם מי שכיהן או כשר המשפטים, אוניאם, ודרש את חנינותו של הצדיק. אך הרשות הקאית לבו ומיאן להיענות, בדחוותו את דרישת הרוב בשאט נפש.

ר' שמיעון לא נרתע, ודרש פגישה עם קיסר פראנץ יוזף עצמו. כשהגיע לחצר המלכות בוינה, נתקבל בכל הכבוד על-ידי הרוזן פאלפי,

אותו הכיר מישיבתם המשותפת בבית הנבחרים, והוביל אל אולם המראות — הוא חדר המתנה של הקיסר. אולם זה היה מקושט במראות גדולות במסגרות זהב, ועל הרצפה היו שטיחים עבים ויקרי ערך שבלו אט קול צעדי המהלים עליהם. כורסאות כבדות מעוד מבריק השלימו את הריהוט שכלו אומד נועם ושלוה. ר' שמעון היה נרגש מאד: הן צרייך היה לדבר פנים אל פנים עם הקיסר שבידו היה נתן גורלם של אנשים כה רבים. ועתה ניתן היה לו אולי גם להציל את הצדיק מצאנו מן הכלא. החשיבה עצמה, שהגאון הקשיש נאנק עתה מאחורי סורגי ובריח בכפיפה אחת עם פושעים מן הסוג הגרווע ביוטר הטערה את רוחו.

לפתע נזכר בסיפור שהוא שמע פעמי אחיו הגדול ה"כתב סופר". לפניו זמן מה יצא משלהת רבנים לפגישה עם הקיסר והובלה לאותו אולם המראות — טרקלין ארמן המלכות. לחש אחד מensi של המשלה לחברו: "הצלחה נצלחה כי אליזו הנביא נמצא בחברתנו!" ובאומרו כך הצבע עבר דמות מעוררת כבוד שיצאה מtower המראה שממול לקראותם. היה זה בבואתו של הדובר, שהלה לא תכירו, כיון שמיינו לא הבית במראה, ר' שמעון נאלץ היה להעלות חיוך על שפטותיו בהיזכרו בסיפור המבזה, אך בלבו פנימה לא הייתה רוחו עולצת ביוטר, כי ידוע ידע שלושים הסיכויים כי קיסר אוסטריה יתעלם מרצונו של שר המשפטים ויפעל באורח עצמאי למען שיחרור הרב הכלוא. אולי בכל זאת יירחם השם...

בעודו מהרהר במחשבות מעין אלה, נכנס, עם בקשה מנוסחת כהלה בכתב בידיו, אל הקיסר ומשגיע תורו, השמיע באוזני הקיסר את תחינתו כשהוא מחזק ביגתיים את מגילת הכתב بيדו האחת למען למוסרה לידי השליט כתום הסברו. הוא ביקש קודם כל מהקיסר להתיר לו להשמיע את הברכה למען נושא-יכתר, ומשניתנה לו הרשות לכך השמיע ברכה זו בעיניהם עצומות ובכונגה גדולה, והקיסר ענה אחריו 'אמן'ו. לתחנתו ראה לפתע ר' שמעון כי מגילת הכתב המכילה את בקשתו הכתובה נמצאת כבר בידיו של הקיסר, מבלי שיטפיק למטרה זו.

נסתבר כי בהתרגשותו נשmeta המגילה מידיו של ר' שמעון והקיסר הרימה במו ידיו. הוא פתח אותה והבטיח לעשות כמיטב יכולתו למען

שחרור הרב הקשייש, ואכן לאחר מספר ימים הומר עונש הכלא במאסר בית! מובן מאליו שהשוטר שהיא ממונה על שמירת ביתו, לא הפריע את מנוחת הצדיק.

אך מוסר השכל שנשאר חרות בתודעתו של ר' שמעון סופר:
 ראו נא בני מה גדלה בשתיינו כשהשוב כמה רעהה גדולה ופחד
 אחזתני בעמדתי לפניו מלך בו"ד. עאכו"כ כשהאו מזכירים שם מלך מלכי
 המלכים הקב"ה היינו צדיקים להזכיר שמו יתרוך ברעהה הלא שוויתי
 ה' לנגיד תמיד, ואנו עומדים לפניו ומזכירים שמו בלי רגש ופחד
 ושובחים לפניו מי אנחנו עומדים.

„אייכס“... ?

היה זה בערב יום קר, ואף רדת הלילה לא חוללה شيئا במזג האוויר. כל הגברים מבני הקהילה וו, קהילה לתפארת, נמצאו אותה שעה בבית הכנסת, ואילו הנשים והנערות נפשו כמעט מגיע ההכנות לקראת שבת מלכה, למען תוכלנה בכוחות מחודשים להקשיב, ליד השלחן הערוֹך, לזרירות המסורתית ולشيخות החכמים, המתובלות בדברי תורה מאורי עיניהם. בחדר השבת שרר חום נעים שהתמזג באורם המלטף של המנורות והגרות. ניתן היה ממש לחוש בשבת, يوم מנוחתו.

ראשון חזר לביתו ר' יוסף כהן, הדיין והמורה צדק של הקהילה, שעתיד היה לחוג באותו ערב מאורע רב-השיבות — את האלומ-זכר" של בנו במרוג. בפנים קורנות מאושר בירך את אשתו בברכת 'שבת שלום', החל מהלך אנה ואנה בחדר ולשיר "שלום עליכם" והעיף תוך כדי כך מדי פעם מבט מלא-חيبة לעבר הרך שנולד שכוב בעристו כשאגורפיו הקטנים מצויים. הערב נחפו ר' יוסף במקצת, שכן עוד מעט והייב היה להקל פניו אורחים רבים שעמדו לסייע בידו של העולה החדש לקיים את השבת הראשונה בחיו בצורה נאה, ולהקל עליו את חבל פרידתו מעולם המרומים שממני הופיע לצאן.

"ומדוע אין מקימים חגיגת בזאת גם לכבוד הולדתה של בת?",
הקשה מישחו מן הנוכחים באוזני הרב, לאחר שבחדר הספיק כבר להתכנס קהל ניכר. "ה אין אף נשמה של ילדה פוטה מגיעה אלינו אלינו מעולם המרומים?"

"וזדי", פסק הרב, "אך הבנים לומדים עם מלאך התורה וכשהם גולדים בעולם הזה, הם שוכחים את הכל על מנת לחדר ידיעות תוך חריצות וمسירות בכוחות עצמים. אלא ששבת ראשונה זו קשה

במיוחד לנשמה היקרה. עוד לפני שבוע עשתה בחוג מלאכים חدورה וספוגה ידיעות וסודות התורה, ואילו השבת — שאוני...”

“ועל כן כולנו מתחכמים כדי לנוחם, כדי לאכול ‘זכר-בונן’, שאוכלים אותם בbatis אבלים, ולשתות ‘לחיים’ ולאראות כי חיים אלה הניתנים כמתנת-חסד מיידי השם יתברך איןם כת גרוועים, וכי הכל יהיה טוב”, השלים הרב המכובד את הבחרתו. שלזות ההירהור שירדה בעקבות דברים מלאי הטעם על הקהל הנאסף בחדר שוטעה לפטע מלחמת נקישות נמרצות בדלת הבנית אל הבית. משפטחו אותה, ראו שכוב בפתח הדלת גבר עטוף שניכות וסדיינים ובידו צורן קטן שתכילה, כפי שנסתבר — פעוט מעוטף. נשאו את המתעלף לבית השכן הקרוב ואילו את הילד שנראה תינוק בן חדשים מועטים, מסרו לידי אשתו של ר' יוסף שנטלה האורחים התפזר ור' יוסף נכנס לחדר אשתו וראת לבב פועם מאושר. כיצד זכתה הרעה מיד בראשית אהוהתה במילוי המצויה הגדולה של הצלת נפשות. “מי יתן, מהיה זה סימן טוב לבאות — —”, אמר.

למחרת, בשבת בוקר, התפשה בעיירה בשורה פטירתו של הוז, מבלי שניתן היה להצליל מפיו דבר על נסיבות הופעתו או על זהות הילד בזורעותיו. ביום הראשון הביאו אותו למגוזות עולמים והוא נקבע בתוקף הכוורת בעילום שם. הילד נשאר בבית ר' יוסף, זהה ואשתו גידלו אותו כאילו היה ילדם. מאחר ולא ידעו מאומה על מוצאו העניקו לפעוט, שענד על צווארו שרשרת זהב עדינה עם סמל מגן-דוד מייחד במינו, את השם “יהונתן”, בצתת הרוב. ואילו הרך שנולד לר' יוסף ניתן לו עוד קודם לכון השם ‘דוד’. מי יתן ושני הבנים דוד ויהונתן יתקשרו זה עם זה באזקי אחווה וידידות-עולם, כמו שפעם, בימים ההם, הארקרו קשרי אהבה ורעות בין דוד המלך ליהונתן בן שאול.

חלפו שנים, שני הנערים גדלו והתבגרו והטבו שמחה רבה לר' יוסף ואשתו, שטיפחו את שנייהם במידה שווה, ללא איפה ואיפה, יהדיו ביקרו בחדר ואחים בישיבה יהונתן, שהיה בוגר במקצת מדוד, פרש את צל חסותו על זה האחרון ועמד תמיד בצדיו בנאמנות. יהונתן היה נער נבען ופיקח בעל תפיסה מהירה ווכרז מופלא, שהצטיין בכל, אך

בד בבד עם הצלחותיו הלאה וגברתו הכרתו העצמית וכתחזקה-ילוי — גטיה מסויימת לגלגנות והתגשאות מעל אחרים, שעוררה לא אחת התנגדות וטינה מצדם. אם, למשל, אחד הבוחרים מן ה-"חברת חrifot" בישיבה פירש פשוט, ויונתן היה נוכת, נחפו לחשוף את נקודת התודעה שבפירוש וילhalbין את פניו של המפרש שנכשל. הדבר עוזר בהכרה תרעומת ורוגנה. יונתן שבראשית שהותו בישיבה היה אהוד על כולם וזכה להערכת כללית, מצא עצמו במהרה מבודד ומרוחק משאר חבריו. רק דוד נשאר לו נאמני, ויהונתן מצדיו השיב לו אהבה באבאתה, היה לו אח מסור ודואג, ולא גילתה כלפי אף צל של התגשאות. עם זאת התכנס יונתן יותר וייתר בתוך עצמו, ולעת ערבי, לאחר סיום שיעוריו, נתגלה היה להסתגר בחדרו שהתגורר בו בשותפות עם דוד, ולעבוד על כתיבת ספר שהכתר אותו בשם 'אבתת יונתן'.ليلת לילה התמהמה בכתיבת ספרו עד לאייר החותם, לאור העששית הקטנה, וספר זה היה לו למקור הראה ונושא אהבותו האחת הגדולה, שנייתן היה לו להתמסר לה ללא סייג ולא חש לעורר קנאה או התגשאות. עתים בקע השחר בטרם כבהดาวר בחדרו הילך לישון — עיף אך חדור-אושר, כשהצליח להתגבר על קושייה מסוובכת במיוחד ולהבהיר לשביעת רצונו — — —.

הימים, לעומת זאת, היו לעיתים זירות להתגשויות כשקרצה ידו מלהשתלט על מזגו הטעס והוא גער בחביריו או שלח בהם את חיצי ביקורתו בשל מגערת כלשהי.

בשבת אחת אירע מעשה שכזה: צדוק, אחד מבוחרי הישיבה, עמד על-פי חורו לשאת את דברו בחוג ה-"חברת חrifot" והשתדל למלא את המוטל עליו כמויטב יכולתו. זה עתה היה נתון כל-כלו בתירוץ על קושייה מסוימת כשיונתן המציא פירוש סותר בהסתמכו על גمرا מפורשת עם תוספות, ועורר בכך את כל בניין טיעונו של צדוק, עד שהלה, מבוש וונבלם, הסתלק מן החדר. י. כלל לא התכוון להנחת לו מכח ניצחת, אך כך ארע ולא ניתן לשיטת הדבר, ובכך קנה לעצמו בצדוק אויב בלב ונפש, עובדה שעתידה הייתה להתקדם בתלמיד החכם המתנסא.

למחרת בערב, בשעת השיעור עם הרבה חש י.ocab ראש חזק. על-פי הנסיבות של דוד שישב לידי, גם הילך לחדרו על מנת לשכב

ולטוטה, משעה שגיעה לדלת החדר, שמע מבעדיה רישוש נבפניהם, ובפתחו הדלת הספיק עוד לראות צל של אדם שהסתלק בתנוחה מהירה בקפוץ מעуд לחדרון. «גנב זה לא ישבע נחת משלו!», חשב י. בלבו כשנכח במבט חוטף כי כל חפציו עמדו על מקום. «טרחתו הייתה לשוזא», וחיזוק של לעג נצטיר בפניו. הוא נשכב במיטה, עצם עיניו ונרדם.

באמצע הלילה ניעור משנתו כי משה העיק עליו לפתע. הוא קפץ מיצועו, הסתער על הארון ומישש בחשיכה בתא שבו נוהג היה להחזיק את גודל אוצרותיו: את ספרו שכח. אחו זהלה גיש ומשיח, אחר-כך הדליק את האש — לשואה. עקבות «אהבת יהונתן» נעלמו לבלישוב. בני בליעל אכולי קנהה פגעו בלבת עינו. פרי عمل של חדשים, של לילותיו הבודדים — זו שמחתו היחידה — הלך והתנדף. כל חקירותיו ודרישותיו העלו חרס, נתקלו במימי סתום, בחיכוי שמחה לאיד, והוא לא. «אהבת יהונתן» נשארה נעלמה.

מאבו המאמץ הגיעו בינתיהם בשורה ממשחת: ר' יוסף קיבל משרת רב בעיירה כפרית קטנה, ולא עוד אלא שאף נטהאפשר לו לנוהל ישיבה משלו. שני הנערים עתידיים היו בסוף «זמנם» לשוב לבית החדש. הייתה זאת צהלה ושמחה בשליל יהונתן אשר השtopic להיפטר מחיי השותפות עם צדוק. דוד נשאר ידידו הנאמן היהודי, העריץ את י. בשל חריפות שכלו, אך גם נבהל לעיתים מפני הלהיות בה נוהג היה לצאת מכליו. דוד עצמו התמיד בלימודיו וקצר הצלחות לא מבוטלות. כולם חיבבוו בשל טוב לבו ונכונות לעזר לוזלה בכל עת.

הגיע היום הנכasp ויהונתן ודוד נסעו לבitem החדש. הוא נמצא בפיירה שבתילב בסביבה כפרית, שפעה שדות פוריים ויערות-הוד שהכilio מעינות צוננים ומקסימים. ר' יוסף כהן היה אהוב ואהוד על כל האוכלוסייה, היהודים וגויים כאחד, ורבים היו ילדי הנזירים שכאשר נקרו בדרכם ל„כומר היהודי“ ניגשו אליו ביראת הבוד, בירכוו לשлом ונשקו את ידו. ר' יוסף היה נוהג לערוד טiol מדי ערב בערב, בחיק הנוף ובחסות היום המעריב. לאחר תפילה המנחה נטל את מקלו ויצא לשאות אויר, וכדי לעקוב בהתפעלות אחר שקיעת החמה שנגלתה לעיניו במלוא זוהרה. הוא נכנס בשיזה עם תלמידיו שנחלו אליו ברצון, שטול משותף זה עם

המורה היה בשבילים חוויה גדולה. לעיתים התפתחה שיחה ערלה ביןו לדיין הדרור-הלהט, ואירוע שנייהם נחפזו לבית המדרש על מנת ליטול שם גمرا או ספר אחר ולחפש בו הוכחה לאישור טענה זו או אחרת. מה קרבנו פניו של ר' יוסף אם עלה בידו לגלוות תוספתא נסתרת ולהמציא בכך את הראייה הדרושה. אם הנערם השתדלה מצדה להאכיל את בניה במיטב המזון המשובח והמזין, וביקשה לפצוחם בכך בעד מאמציהם הקשים בישיבה. ואילו האב שבע נתן מהשגיהם הרוחניים ותכנן תכניות לקראת העתיד.

ביןתיים חלף חג הפesta. התכוונו לתקופת הלימודים החדשה. י. זודז בחרו לעצם ישיבה חדשה שלא הייתה מרוחקת מדי ממוקם מגורם. הרוב של אותה עיר, שהיה ידוע כגאון וצדיק, היה גם ראש הישיבה. זו עצמה כינסה בתוכה מיבחר של תלמידי חכמים מעולים מכל הסביבה, שהתכוננו לזכות בסמכות לרבענות. י. בא, ראה, וניצח. לא חלפו ימים וכל הישיבה אמרה את הallel על העילוי, שעלה משכמו ומעלה על כל الآתרים בחריפות שכלו ועומק תבונתו. הוא אף עורר את תשומת לבו של הרב עצמו. בעיני בחורי הישיבה נחשב הדבר לאות הצעינות מיוחד לצער חדש שהרב קיים עמו אחת לשבוע שיעור פרטני שהיה מוקדש לליובון קושיות והתחבותיו מיוחדות. מן החומר של השבוע החולף. י. התמסר ללימודיו בכל מואדו, אither לעלות על ייצועו בלילה והיה ראשון המשכימים בבוקר. המאמץ הגוףני הביכר נtan בו את אותן, אך לא צער כי. ישים לב לכגן אלה. ספרו "אהבת יהונתן" קם לתחיה ועלה ב מידת הבגרות וההעמקה שנשתקפו ממנו על המהדורה שאבדה לו באורח כה טראגי. הוא התגורר יחד עם דוד בחדר נאה בבית מרווה שהיו בו עוד דירות אחרים והללו עקרו בהערכתה אחר האור הדלוק בחדר האחים שלא כבה לפני עלות השחר.

לקח אחד למד י. מן העבר: להתחשב יותר באלה שככלם היה פחות מפותח ממשו. וmdi עשותו את חשבונו הנפש, חזר ושינן לעצמו יהונתן כי לא היו לו כוונות רעות כשיוצא מכליו בΡιתחת הפולמוס עם צדוק. אולם התחopenות שבו לא נעלמה כלל. "המלbin פני חברנו ברבים כאילו שפך דמים", זההיר וחזר והזהיר אותו קול פנימי בחוץ עצמו. וכדי לשימוש בעצת הקול, התמכר ביתר שאת ללימודיו והשמייע את קולו ברמה

בשעת השיעור. הרב הוקן מאושר כל אימת ששוחח עם העילוי המבטית, וניבא לו בתוך לבו עתיד מזהיר. הוא שיגר מכתב לר' יוסף כהן ובקשו שיבקר אצלו בהודנות קרובה, כי דבר לו אליו. בעבר ימים אחדים התיצב ר' יוסף אצל הרב והסתגר עמו בחדר ההוראה הפרטני. היה זה חדר צר ואורך, על קירותיו היו מותקנים מדפים מדפים עד לתקרה, וביהם עמדו הספרים היפים והנדירים ביותר. «סגולת היא להחזיק ספרים בבית», הבahir לו הרב הוקן משחשגיה במבטיו מלא-הערכה של אורחו המלומד. מלבד הספרים לא הכיל החדר אלא שולחן פשוט עם שלושה כסאות, ומיטה צנוועה. השיחה ארוכה כמעט שעיה, ומשוחרר ר' יוסף לילדין, בישר להם את הבשורה הגדולה שהרב הדגול הצע ליהונתן להנשא עם נבדתו רחל. זה שנים אחדות היה הרב הוקן אלמן, ורחל הייתה בת בנו היחיד שהיינו גתפחו במיטב שנויותו. רחל ניהלה את משק ביתו של הסב-האלמן. יהונתן עתיד היה לקבל לידי את ניהול הישיבה מיד לאחר החתונה, ועם זאת לסייע לידי של הרב הוקן ביתר תפקידיו הציבוריים. רחל עצמה הייתה נעראה שומרת מצוות ויראת-שם, מחותנת מונומסת, בעלת מידות טובות וחן יהודי אופייני. בסך הכל הייתה דהצעה מושכת מאד, והיתה בה משום הנשمة תלומותיו הנעוים ביותר של כל אברך-משי.

לא ארכו הימים, ונקבעו התנאים. נתכנסה חכירה גعلا של תלמידי הרים. הרב הוקן השמיע דרישת אחוריו דרש ר' יוסף ולאחריהם — החתן עצמו. אמג ניסו להפסיק את דריש יהונתן עיי' שירה סוערת אך ר' יוסף מנע את המטוביים מכך.

ב科尔 דמה דקה פתח יהונתן את דבריו, מרוגש במקצת מנוכחות הקהל הרב. אך ב מהרה נכנס לתנוחה. ב科尔 צלול פירש את הפשט שלו, והיתה זאת חוויה לכל הנוכחמים. הוא בנה את פירושו כדרכיל-מומחה המכון בית, כבנות בניאי את שלד הבניין, הבליט את הקושיה שזומה היה ולא נמצאה לה תשובה, פיתח את התירוץ בתשורת ההגיוון במתකבת על הדעת. כולם הקשייבו בתמייה של התפעלות, דבר כזה לא שמעו מזה זמן רב, ועוד מפי אדם צעיר שכלי חייו רק לפניו! לאחר שטיים, נשתרה דמה — איש לא העז להתנווע — עד שרבו הוקן ניגש אליו

חיבק אותו ונשך לו. דמויות גיל נראו על פניו החרושות קמטים. השם עוזר לו, מצא לו יורש ראווי לשמו, זודאי גם את האיש הנכון לנכדתו רחל. היא עמדה בחדר הסמור, פניה העלו סומק של אישר והתרגשות, וקיבלה בתודה את ברכות המזל טוב של הנאספים. גם הרב של הישיבה הקודמת היה נוכח במעמד החגיגי ונתבקש עתה להשמיע כמה דברים אף הוא. "וידגו לרוב בקרב הארץ", כך אמר, היהת ברכת יעקב אבינו, ואין לו אלא לחזור על ברכה זו עתה. "גם חתנו, שני מכירנו מימי נפורה, ישא את כוחו מעלה מעלה, בעיצום של החיים השוקקים מסביבו, בקרב הארץ אל מחוץ למוכחי בית המדרש, לתחום האנושות הטועה ותועה בסבך המבוchar, יהיה אור לעמו". אכן, ענה קהל הנאספים, וכולם חשו בגודל המאורע שהתרחש כאן לנגד עיניהם.

יהונתן חזר, לאחרת בבוקר, לביתו של ר' יוסף ונתקבל שם בכבוד מלכים. לאחר חגיגת משפחתייה קטנה ונוגעת לב, שמנת השתקפה נאמנה האהבה הרבה שרחשו לו והערכתה ללא סייג. לאחרليل מנוחה שעבר על יהונתן בשינה ערבה, שכן ביקש יהונתן להסביר נחת גם לאמו החרדה לשלומו הגוף. יצא יהונתן להתפלל בגפו בחיק הטבע, על מנת שיוכל להתבזבז שם מן הזולת. כל אותן ימים אחרוניים סבבו אותו גבריות ללא הרף כשהוא משתמש מרכזו האתעניתות הכללית. עתה טיפס בראש זקור במעלה הגבעה, נפש קמעה משגהיע לפסגתה שמנת בשקי מראה מרהיב על פני העמק הפורה. מעליו השתרע הרקיע בתכלת אינסופית, מסביבו הפיצו עצי האורן שביעיר ריח ניזוח משכבר. תחושה של הודיה בלתי מסוויגת לאל עליון על אושרו ומזלו קרנה עמוקי נפשו המרוממת, והוא פצח בשיר מזמור "אודה השם בכל לבי", בטעמי שהוא בהם כדי לקרבו אל השכינה ואשר עוררו אותו לדמעות. היה זה הרגע הנעלם ביתר בתהיו, היהת זאת שעת ההגשמה — — —.

הימים החלפו על פניו כהרף עין. יהונתן נישא על כנפי אהבת האם וחרדתה הכנה לשלומו. שיחותיו מרהייבות הדעת של ר' יוסף שראה בו שווה בדרגת מבחינת רמות הרוחנית היו לו מקור-השראה לא-אכזב, והוסיף נזעם וחודה לשאותו בבית ההורים. ובינתיים הלך יום החתונה המועד קרב והולך. הספר "אהבת יהונתן" גדל בהיקפו, כי רבים היו

העניביים החדשניים שעלו על דעתו ונתקבשו להילבן. יהונתן אסף כוחות והתאושש ממאמרי החדשניים האחרונים שדילדו את כושר עמידתו בתחום העבודה הרוחנית המפרצת. צבע פניו השתרפֶר וארשתו הצביעה על יופי מזהיר ונדייר.

והנה, באוטם ימים ספורים לפני המאורע הגדול, נתקבל לפתע אצל ר' יוסף מכתב מאת הרב הוקן שבו בקש הלה מאות ר' יוסף שיבקר אצלו באורח דחווף. «אמנם, אין החותן כותב שתילווה אף אתה אליו» אמר ר' יוסף ל-י. «אך אני משער שיש לדון בעניינים הקשורים בחתונתך. בווא איפוא גם אתה עמי». כשר' יוסף ויהונתן הגיעו לדירת הרב, הקבילו את פניהם בשמחה רבה תלמידי הישיבה שששו לקראתם. ר' יוסף נכנס לחדרו של הרב. יהונתן עמד בחוץ ושותח עם הבחורים על דבר ועל הא.

כעבור שעה קלה יצא ר' יוסף, חיוור כסיד ופניו הביעו תדהמה. הוא אחז בזרועו של יהונתן, ומשך אותו ללא אומר ודברים בצדדים נ מהרים מן הבית. בחופזה צעדו השניים לאורכם ולרוחבם של כמה רחובות, כשהכל אותו זמן מתעטף עדין ר' יוסף בשתקה מסתורית, שייהונתן לא העיז להפריעה. לבסוף הגיעו לגן ציבורי קטן, ור' יוסף נפל חדל-אונים על הספסל שעמד בצד שביבלו. הארת פניו של ר' יוסף ענתה בו כי הוא מתלבט למצוא את המללים המתאימים לפתח בשיחתו. לבסוף פאה את פיו.

«מן הצורך שאחרior שנים רבות אחרוניית כדי שאתה יהונתן יקראי, תבין بما העניין», אמר, ורטט של התרגשות עבר בכל גופו. הוא סיפר לו את סייפור אותוليل שבת, כאשר מצאו אותו, את יהונתן התינוק, בזרועותיו של האלמוני הגוטס בפתח הבית, כיצד אימץ אותו וגידל אותו כבנו האמיתי יוצא חלציו. ועוד סיפר שעתה, בפגישתו זו עם הרב, שאלו הלה אם אכן יהונתן הוא בנו האמיתי, כי הגיעה אליו איגרת מأت כותב אלמוני, בעילום שם, בה נרמז כי אין הוא אלא אטופי. הרב סירב, כמובן, להאמין לתוכן האיגרת, והחליט לקרוא לר' יוסף ולשאלו בגלוי-לב. מאמין הוא כמובן יותר לר' יוסף מאשר למשיאמין לכל כתבי איגרות בעילום שם שבפועלם, אולם בכל זאת... יתכן וישאמת או שמא שלאמת בסיפור... ועל-כן, יאמר לו, בבקשתו מכבודו, כי הסיפור בדי מזלב ומידי יעבר עליו לסדר היום. אלא אם חלילה, ישאמת בסיפור,

יהיה נאלץ, בלב שבור, לוותר על השידוך, כי אין ביכולתו לחת את בתו לאחד שאין יודעים את מוצאו, מי היו הוריו, פן יתבררו לאחר מכן, חלילה, דברים, שਮוטב שלא להעלותם על הדעת.

“עמדתי נדהם”, טיפר ר' יוסף, “ולא ידעת כי צד להיחלץ מן המצב. לאמר כן, אי אפשר היה לי, כי לא הייתי מוכן להוציא המסקנות בו במקום ולעשות לאל את כל השידוך, ועלי לומר, שהרב הזקן, שציפה לחשובי בעיניהם זולגות, לא היה בלתי צודק. אנו שרויים במזוכה שאינני רואה מוצא ממנה”.

ר' יוסף עמד ליד הספסל, כלו שבור ורצוץ, ולא שם לב שהונחן פרש מצדו והתרחק בצעדים מהיריים. لأن? זאת לא ידע בעצמו. רק לברוח, להימלט, מן הבריות, מן הבריות שלא רצvo להנעה לו להיות מאושר, שהתקנו באושרו. אולם... הנה עלתה מחשבה בלבו. תחילת וראשית כל עליו לדבר עם רחל עצמה אולי תלך בעקבותיו, והם יצאו יחדיו לעולם הגדול, יבנו להם שם קן ממשם, ללא קנאה, ללא רינווע הרויות, ללא רכילות ואיבה. הדבר נראה לו כה פשוט והגיוני עד שהקסים אותו בין רגע. אולם, משעמד מולה בעבר שעה קלה, ושם עצ את מוצא פיה, התנדפה גם תקוותו זו כחרף עין. היא פנמה אליו בדברים פשוטים, כדרך הצנעה והישרה. ורבה הייתה אכזבתו משיתה זו. וכך אמרה רחל: “הקדשתי את חי בראש וראשונה לסייע הזקן, על מנת להגעים לו את אחרית ימיו. הוא גידל אותי מקטנות, היה לי תחילה לאב ילאם. רציתי להבטיח לו בית נוח ונעים. לו נמלתי אתך מעל פניהם, הייתה שוברת את לבו וקללת הצדיק זהה הייתה רודפת אותנו בכל אשר גפנה. תהא זו התחלה רעה מדי לחיינו המשותפים. נסה נא לפענח את סוד מוצך, ויתכן שהכל עוד יסתים בשלום”.

רצוץ ושבור, עם יאוש בלב, יצא יהונתן מהדרה. היום גטה לערוב, מטר סגירי ירד בחוץ וכיסה את היקום במעטה של לוט ערפייל דקיק. היער נראה לו כמפלט טבעי ומפתח. הוא, שלעת יום, בזרות המשמש נהוג היה לשירות עליו אוירית הדזה ונעווע. נראה עתה עזין לבריות ומדכא. קר ורטוב היה ורוח עזה נשבה בצמרות העצים, ניענעה את עלי האילנות, יהונתן לא חש במתරחש עמו, חזה את יער העד, יצא את קיצו השני, ובעלם שוב בסבך השיחים. והנה — —

לפתח שמע צעדי אדם. יהונתן לא ידע פחד מהו. וכי מה עלולים היו לעולל לו החיים שטרם עלו לו עד כה? לו חטף אותו בו במקומות מר המות, היה בכך משומם גמול לסלבי הנורא. הצעדים קרבו אליו, דמות אדם נראית בחשיכה, וניתן. היה להכיר בה את אחד ממכריו הגויים, שנוהג היה להחליף עמו ברכות ברחוב, ואף לשוחח עמו לעיתים כשהלא יכול היה מטעמי נימוס יסודי להיפטר מפייטפוטיו. הוא היה אחד מדיררי הבית בו התגורר. גם עתה, בשעת ערב נכנסו לשיחת רעים. הזר שאל אם אולי ירצה יהונתן להילוות אליו לעיר הסמוכה, בה מצוי אוניברסיטה מפורסמת. חבל, אמר, שאיש בעל מוח חריף ומפותח כזה, יעסוק בלימודים החד-צדדיים של עולם התורה בלבד. הוא תיאר לפניו במצבים מושכים את ענפי המדע השונים, את חייו העלייזים וגודשי החווית של הסטודנט. דבריו נפלו על קרקע פוריה. «הלו לא רצוי לדעת ממוני מאומה, דחו אותי אל מחוץ למחנה. אולי באמת אוושע עתה עליידי הצד שכנגד?», הפטיר יהונתן בלבו. נראה כי הזר המסתורי היה בעל השפעה רבה בכל מקום. כי כל הדלתות נפתחו לפניו. הוא השיג לו חדר, שבו סעד תחילה את ארוחותיו ביחידות, כדי שלא להפר את חוקי הכשרות. במרוצת הזמן היה לו נוהג זה לטורח. הוא לא רצה להיבדל מן הכלל, מחבריו הסטודנטים הנאים, ולבסוף ה策רף אליהם במסעדה הכללית. הוא אכל ושתה עם חבריו הסטודנטים. קול פנימי ציווה וחזר וציווה עליו: הרף! אך הוא לא שעה לו. בלהיותו התאמץ להתעלם ממנו, ולא הטה לו אוזן. ראשו שהורגש לחשון המשפט קלט בנקל את התורה החילונית ובמהרה השיג בלימודים את יתר התלמידים ואף עלה עליהם. דיקן האוניברסיטה, כומר קתולי, התלהב מן התלמיד המבטיח ופרש עליו את כנפי חסותו בכל הזדמנויות, אף ניסה להניעו להמיר את דתו ולטבול לנצרות. במובן זה לא נתקל בתנודות נמרצת מדי מצד יהונתן, שההתמראות שנצטברה בלבו הייתה גדולה מכדי שיוכל לגבור עליה ועל הפיתוי שהושט לקרהו.

ביום שבו הוענק לו התואר דוקטור למשפטים קלטה אותו הכנסייה הקתולית בחיקה. מטביליו היו דיקן האוניברסיטה ושר המשפטים בכבודם ובעצמן יהונתן הסב את שמו לאינוגנצ'י והבטיח לשמור אמוניהם לכנסייה ולהילחם על זכויותיה. ניתנה לו משרה של

פקיד בכיר במשרד המשפטים, ושם הציגו ועלה מעלה מעלה תודות לחריצתו ותפיסתו המהירה וידיוטיו העמיקות. לא הייתה בכך משום הבטחה מיוחדת כשותמה למשרתו הרמה של פרקליט המדינה, הוא היה ונשאר משרתה הנאמן של הכנסתה של הוראות ראשית וברנית ציית באופן עיור. יהודים היו מצויים בארץ הקטנות זאת במספר מועט בלבד, ועל כן גם לא הייתה קיימת שאלת יהודית במובנה המקובל של ההגדרה, בעיה שעשויה הייתה להדריך את מנוחתו ולהביאו. במעשה גפשית. רק באילו כפרים קטנים היו קיימות קהילות של מתי מספר, יהודים טובים, שפרנסתם הייתה על הארכות ועל טחרא-הבתנות בזעיר אנפיין, אך גם על מנת הלוואות ברבית לאיכרי הסביבה, כפי שהיה נוהג לעת ההיא באותה מלבה. אמנם התפתחו בעקבות עסקיהם אילו לעיתים חילוקי דעת, והסוכנים שנתגלו הולידו משטמה ומעשי איבה גלויים בעקבותיהם. אך הסיבה הנעוצה בכל התופעות הללו הייתה העובדה שנבצר מהם במקומות רבים להחזיר את הסכומים הניכרים אותם לו מהיהודים.

באחד הכפרים הללו התגורר איכר עשיר שהפסיד את כל רכושו במשחק הקלפים ועקב שכירות מועדת. לא זו בלבד שירד מגבשו, אלא שאף נבצר היה ממנו להחזיר את הסכומים אותו לאות מי היהודי הכפר לשם סיפוק תאוותיו. במיוחד סוחר אחד נמנה על נושא העיקריים והגיע לו סכום כסף ניכר שהיזוה את כל הונו ורכשו. הסוחר ציפה בסבלנות להחזרת החוב, אף כי יום הפרעון כבר עבר מזמן והגוי לא עמד בדעתיבו, בתקופה כי ימלא אחר המוטל עליו, ולו באיחור. אולם משנוכח שכל מאמציו להשב לעצמו את הכסף שלוה למני עולים בתווה, נאלץ לאיים שהיה עליו לפנות לערכאות בקובלנה נגד הלוה ובבקשה להטיל עיקול. והנה, באמצעות הלילה, הוזעקו לפתע אחד עשר יהדי הקהילה הקטנה מunganם, נאסרו על ידי המשטה והושלכו לבית האSTOREIM. לאחר ימים מספר נתקיים הדיוון הראשון בבית המשפט והם נאשמו בגניבת של כל-קדש מתוך הכנסתה המקומית, ומכירותו בעיר הסמוכה לסוחר של רכוש גנוב, בעוזרת האיכר הנזכר שהיה, כמובן, שליח-התועבה שביצע את הגניבה על פיו הוראות היהודים. החוטא חזר אחר-כך כאילו בתשובה, הודה בפשעו, והסכים, תמורת עונש קל יחסית או זיכוי בדין, לגלות את

רשות הכנופיה היהודית שעמדה מאחורי מעשה הגניבת וגניבות אחרות שבוצעו באוצר עוד קודם לכן.

לשוווא הצהירו וזרו והצהירו היהודים המבוקלים כי הם חפים מכל פשע. לשוווא הבהירו את הסיבות האמיתיות לכנוניה נגדם. פסק הדין נחרץ ופורסם וסימר את שערות שומיעו: מorth; בחתמאות אישים בעלי עמדת נדחה מועד הוצאה להורג והדין הועבר לבית דין לעורורים שישב בעיר הבירה. התקין הגיע לידי פרקליט המדינה בכבודו ובעצמו. יהונתן נתן היה בין הפטיש והסדן. הסיבות מאחורי הקלעים היו נהירות לו די צרכם. מצפונו התקומם. בנגד הקונניה הזולה והגסה, נגד עיזות הדין, אך ההוראות הסודיות שקיבל מראשי הבוניה היו מפורשות וברורות: לאשר את המלצה בית המשפט הנמור, להרשיע את היהודים בדיין. הוא ידע היטב כי מה שנדרש ממנו היה לא פחות מעשה שלשולות מתועב מאשר כמותו, רצח! אך כל מעמדו היה תלוי בהתנהגותו עתה. אם יציה, ירא כך את המבחן האחון שיכשיר אותו למשרה הרמה ביותר במלכה: שר המשפטים. ואם יסרב — הקריירה שלו תהא מחוסלת ואולי אף צפוי היה לו חיסול יותר מכريع בדרכים אחרות.

מושה תדהמה ישב איפוא יהונתן במשרו המפואר, ששתחים יקרי ערד כיiso את רצפתו ותמונה של ציריים מפורטים קישטו את קירותיו. בהתאם הדיעה לו המזכירה על בואו של מבקר שביקש לראותו בדחיפות, מסרב למסור את שמו אך טוען כי הוא קרוב משפחה. עוד בטרם סיימה המזכירה את דברי התסביר, וכבר נכנס הזר לחדר הפרקליט, פתח את גלימתו שבה התעטף עד לעיניו הזרענות. והיה זה — ר' יוסף. כן, אביו ניצב לפניו, שלא ראה אותו מזה שנים. «אבא!» קרא יהונתן ורצת לחבקו אך הזקן, אכן השיבה נתנה בו אותהית, התנער ממנו והשיב בגאווה: «יהונתן, לא כדי לראות כאן גילוי חיבת הצד אלי באתי כל המרתק הזה אליו. זאת יכול להיות להראות לי עד כה בדרך יותר פשוטה. באתי רק כדי לשמוע במו אוזני אם אמנים גם אתה הפכת לרוצח? שכן, ידוע לך, כי האנשים הטובים הנאשמים בכל העבירות המדומות הנם חפים מפשע, ופסק דין מות פירושו במקרה זה רצח בדם קר. אמנים — למען הרמת כבודה של הכנסייה...». ובאומרו הדברים אלה רעד קולו של היהודי הזקן מרוב התרגשות שמילוי שליחות אלוהית בצדיה. יהונתן

ניסה לדבר על לבו של אביו, להטיעם באזניו שהענין לא הוכרר לו עדין די צרכו, ולהמציא אמתלות ממצלות שוגנות, אך ר' יוסף שיטע את שטף דיבורו באומרו: «יהונתן! התדע את מאמר הגمرا? זכר: מהא עבירתך גדולה מכל שתהא, בכוחך לknות לך את עולמך בין לילה, בין רגע, אם אך תתן לך לגדולה שבכל המצוות: הצלה נפשות, כמו שאמרו: המקים נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא! והרי חyi כמו וכמה נפשות על כף המאנינים! עתה הגיע רגע שבו תוכל בבת אחת לknות לך עולם הבא. כנאמר: «יש קונה עולמו בשעה אחת». שעה, ממשמעיתו מיננה. אם סבור אתה שהקריריה שלך בתונה בסכנה, או אף חיין, השליך את שניהם מעלייך והיה מקדש השם ברבים — בפניה אחת!»

דמותה השתררה בלשכתו של הפרקליט. יהונתן עמד, כולם רטט, נוכח דברי התוכחה שהצליפו על מצפונו כשותפים. דברי אביו היו כחוצבי להבות אש, אש שהתקחה בנפשו המעוגנת. ור' יוסף לא ריחם עליו, המשיך לרעום: «היתכן שמצווה שזכינו למלא אחריה לפני שנים תולדת לנו עתה רעה תחת טובה? הלשם כך אספתיך אותה מזרעות העובה והמוות? יהונתן, חזור בר! מצא את דרכך לעמך ולתורתנו הקדושה, אל רבנית! שוב לגבולד! אולי בחירה בר ההשגה העליונה למצילים של אחינו החפים מפשע. יהונתן, אביך, העם היהודי האומלל, קוראים לך: חזור בר! חזור! שם פעמיד אל דרך התשובה». «אבא», צעק יהונתן ודמעות זלגו מעיניו. «אני שומע, אני בא! ובאותו רגע — — פכח את עיניו, בהביטו סביבתו המום ומשתומם. היכן נמצא? ומה קרה אליו? ליד מטהו ישב ר' יוסף, ושם לו בזיה רגע תחבות מצננת על המצח והרגיע אותו. «כעת הוא עבר את המשבר, ועוד מעט הכל יהיהשוב כשרה עמו!», שמע יהונתן את כלו המוכר של הרופא. יהונתן רצה לדעת מה התרחש כאן, מה ארץ לו, רצה בעצמו לספר את קורות סבלו היום, אך ר' יוסף הרגיע אותו ודחת אותו במלים חמוט, בציינט כי עוד מעט כשיצBOR כוחות מחודשים יאות להקשיב לדבריו. הצעיר ברדם וחלפו ימים עד שחזרו אליו כוחותיו במידה שיכולים היה להקשיב לכל הפרטים. את העיר הוא ידע בבר: שככל מעשה שהיוו בעיר הורה ולבית האולפנה הנכרי לא היה אלא חלום, חלום בלהות והוא לא על

גדלו המר של היהודי באשר הוא בוגלה, היהודי נושא העליות ולשון הארץ.

לאחר בשורתו המכזיבת של הרוב הוקן שכיה הטירה את רוחו, כיון שהיתה כרוכה בגילוי מוצאו הנעלם, יצא יהונתן ליער ותעה בו שעות על גבי שעות, בجسم שוטף. נראה שזכה לבסוף באפיקת כוחות, והתעלף. כורת עציים שהזרו מלאכת היום אספונו והביאו אל הכפר הקרוב. שם הוזעך רופא שקבע כי הצעיר היהודי סובל מזיעזע עצבים מלאוה חום גבוק הודיעו על מצבו לרוב העיר הסמוכה. אשר הזעיק את ר' יוסף. חליפות שמרו ר' יוסף ודוד ליד מיטת יהוללה, כשהכל אותה עת יהונתן שוכב על ערס דזוי נטול הכרה. הם ציננו את מצחו הלוהט בסבלנות עד שפקח את עיניו. ר' יוסף שמר ביום, ודוד בלילה ובשעות המכריעות, שבhn צרייך היה, לדעת הרופא, להתרחש המשבר הקובע, לא נטה ר' יוסף את מיטת יהונתן ועקב בדריכות על כל אחת מתנוונותיו של הרdots. ואז לפתע שמע את זעקו קורעת הלב. יהונתן רצה לספר על חלומו אך ר' יוסף מנע אותו מכך בהפיצו בו שיחוס על כוחותיו.

היה זה ביום אביבי נאה כשייהונתן היה מטוגן, זו הפעם הראשונה מאז נתקף במחלהו, לצאת, בחתימת ר' יוסף ודוד, אל חצר הבית, שם התישב על ספסל וודרש לספר על חלומו. חלום הבלאות העיקרי עליין, והוא ביקש להשחרר ממנו וייהי מטה. רתויקים עקבו השניים אחר סייפורו עד לאחריתו דמוותחת, שנסתיריהם בשיבתו של יהונתן לצור מחצבתו. משסיהם את הסיפור, אפסו כוחותיו שוב ונאלץ היה להינשא חזדה אל מיתתו בה נרדם מיד. חזוך של שלוחה טבוע היה סביב שפטותיו...

יהונתן חזר הביתה. ר' יוסף טירב להיכנס עמו בכל שיחה בנוגע לעתידו. חhilah אמר, עליו להחלים, היתר ימצא את פתרונו. האם תרמה את חלקה לחיזוק גוףו שנחלש עקב החום הממושך.

כעבור שבועות אחדים הסתיים תהליך ההחלמה. בשעת טיוולו, בין מנחה לمعدיב, החל ר' יוסף לשטו החזותיו לפני יהונתן. «ודאי אין החלום אלא אכבע אלוקים, סימן מן השמיים, למען תיזהר בתנוועותיך. חלום זה מלמד אותך על מצב אחינו היהודים, בכל הסביבה. עליינו לייצור קרה, כדי שייהיו ברשותנו מזומנים למקרא שיש לפועל להצלת

יהודי זה או אחר שהסתבר בצרה. אתה יונתן יצא לעולם הרחוב, ותנייע לבות נדבנימ יהודים להרים תרומה למען המטרה הנעה של פדיון שבויים. אך כדי כך תזמין לכל מיני קהילות ואו אלי תיווצר גם אפשרות שתיוודע על נסיבות לידך, ושתלמוד פרטיים שייהי בהם כדי להבהיר את התעלומה. סוף כל סוף התא גלות זו שטול אותה על עצמן מרצונך התפעשי גם מעין כפלה למקורה שב עבר הצרת את צדי מישחו, הלבנת את פניו אלי בשגגה, או עשית לו לתר עול אחר.

י. קיבל את דברי אביו המאמץ ללא התגדות והתוכנן מיד לצאת לדרך. היה זה שיבילו הזדמנות רצiosa להתרחק, ולו רק פעם, מהוג מכריושמי יודע אם לא נמצאו בינם כאלה אשר ניחשו את סיבת ביטול השידוך ברגע האחרון. הללו עלולים היו גם להוציא מסקנות משליהם על המצב.

מצויד בצרור שלם של מכתבי המלצה יצא יונתן אל הדרך. בקהילה הראשונה וכבה לקבלת פנים קריירה, אך הורשה, בכל זאת, לשאת את דבריו בפני קהלה מתפללים באחד מימי החול, בין מנוח לעריב. «כי מה עלול האיש הצעיר לחפש לנו?», שאלו עצם פרנסי הקהילה. אך לאחר דברי המבוא, הגיע הדובר אל תמצית פנויות, הפליג לימים גדולים חובי זרועות עולם, ומסר תיאור מציאותי ומעודר תשומת לב של מצב היהודים בכל אתר אחר. מסקנתו הייתה כי סכנה חמורה אורבת ליוחדים בכל מקום, אף במקום שבו הם חשים עצם בבטחון מדומה. «כי חיים אנחנו בארץ עיינת, ולא מלא דאגתו האבנית והשגחתו של ربון העולמים, לא היינו מתקיימים אפילו יום אחד». הוא תivel את דבריו במשל מתוך חיי היום-יום, חזר על אמרת כנף של רבי, וראה זה פלא — בין רגע רכש לו את לבות קהל מאיזינו שבקשו אותו לדבר אל הלהל בבית הכנסת הגדול בשבת הקרובה. יונתן הסכים, אך רק מאחר שהתחייבו שניים מוגבדי הקהילה לדאוג לעריכת מגבית למען המטרה שלשמה הופיעו אצלם. הוא עצמו התאבסן אצל היהודי זקן. בכלל, משך מרבית היום עשה בחדרונו הקטן, כשהוא רכז על ספר שהוא גילה בבית המדרש המקומי ועתה קרא בו בעת שהותו בקהילה. ובשעת הסעודה שוחח עם זקני הקהילה על דברים שארעו בעבר, ותוך כדי כך

שאלים אם לא נודע להם אי פעם על מקרה של אבחן תינוק, או על גורלו של איש שאבד לו בנו והוא חיפש אחריו. אחד הישישים אף נזכר במשהו שעורר להבט תקווה בלב יהונתן, כשהזהיר שאמנם היה פעם מקרה שאבודה ילדה קטנה. אכזבתו של יהונתן הייתה גדולה, אך הוא התנתק במחשבה שלא יתכן וכבר בקיהלה הראשונה אליה הוזמן יAIR לו המזל פנים, והן עוד ביקוריים בהרבה קהילות היו לפניו. בכל מקומות ביקוריו דחاه את הזמנותיהם של נשואים הפנים ועשיריו המקום, וביקש רק את חברות הישישים שמהם קיוה להיוודע דבר על מוצאו. יכול היה לשבת עמו ערבים שלמים אף כי מחשבותיו נתנות היו ללימוד התורה ולדברים שבromo של עולם. אך בכל המקרים חור מאוכזב למיטתו, וכל מאמץיו בכיוון זה העלו חרס. בלילהות נדדה השינה מעינו, אף כי גופו שנחלש באחלה הממושכת זוקק היה למנוחה ולשינה כאoir לנשימתה.

אכן, האכזבות הלו ותכוו, ולא הוסיף לו עידוד, אך יהונתן לא התיאש. במקבילו לר' יוסף הנගיל עצמו, בלי משים, בתיאור הצלחתו שליחותו בלבד, כתוב על קבלות הפנים הנלהבות שלHon זכה בכל מקום, וכי צד שמו הולך לפניו. בכך הוסיף כי כל זה אינו מסב לו נחת, כי בעינו שלו לא האירה לו הצלחה פנים עד כה והוא קרוב ליוש. ר' יוסף ניחם אותו בתשובה שלא יחתא לשם, ודבריו ניכר היה כל להט האהבה שר' יוסף רחש ליהונתן.

וכך כתב ר' יוסף: «ילד, האין זה נפלא לפקוד את פזרי הגולה ולסייע תוך כדי כדי לאחים מה רבים להישמר בפני המות והעיניות והסבלות הפקידים אותם, ועוד גוסף על הכל להפיץ ביןם את דבר התורה, להחדיר בהם יראת שמי? התוכל לתאר לעצמך כהלה מה משמעות יש לפועלך לגבי יהודים כפריים רבים וטוביים ותמיימים, מה מעריכים את הזכות להקשיב לדבר ה' בצורה כה מאירה ומזהירה? האמןנא לי, יהונתן, יש להתקנא בך. יהי תלקי עמר».

ובינתיים הוסיף ר' לנדו מכפר לכפר, לאורמת ולרווחה של הארץ. שמו תלך לפניו וארע שקהילות שלמות הקבילו את פניו, על גבריהן, נשותיהן וטפם, וזאת ליד המרכבה שהביאה אותו אליהם, והפיצו בו שירשה להם לעורך לו קבלות פנים גדולות, כי דרישותיו העלו מאד את

שמעו ואת שמו. מראשו בשעת הדרשה היה כשל מלאך חדור-להט, רומים את רוחם של מאזנייו והשרה עלייהם תחווה נעלמה. פניו הבוחנים, המאורכבים, והעטוריים זקן שחור ועיניו הכהות הנוצצות בברק של קודש קנו לו דרך ארץ והוקהה במבט ראשון. הוא נzag להרים את קלו האדיר בלחת התוכחה, ודבריו קלעו לכל הלבבות. הקשייבו לו כלשלה מעולים אחר, כלשלהו של השם יתרוך. אולם הוא ידע תמיד להשתמט מן הכיבודים לMINGיהם, וקבע את מקום מושבו בקרוב הזקנים, כי שם, קיווה, תבוא ישועתו. ומשנתקל שוב ושוב בניפוי אשליותיו, כבאותו קהילות ראשונות אותן פקד תחילתה, ומשכב שוב ושוב נטול שלזה על יצועו וشنחו נודדת, ומהו מתחנה במחשבות ממחשבות שונות, או אז ארע לעתים שקףץ מן המיטה ויצא בעצומו של הליל החשוך לטיפל בחוזות העיר. דואז היה מתבונן בשמיים הזרועים סוכבים, כאילו ציפה לתשובה על שאלה אילמת, אז נזכר בפסק מספר תהילים: «תרופה לשברי לב ומחבש לעצבות מונה מספר לכוכבים, לכולם שמות יקרא».

ה' מרפא לבבות שברים, חשב בלבו, מהסל את העצב, بما? בראשות האדם את מספרם האינסופי של הכוכבים וביוודעו כי ה' מזנה את כולם ואף יודע את כל אחד בשמו, מבין ילוד האשה את ההשגחה העליונה ומתחאר לעצמו כי ה' דואג לשיבחת הסבל והעצב, וכי אין בני האדם עלי אדמות נוקפים אצבע מבלי שהדבר מצווה עליהם ממצל. התבונן איפוא יהונתן מתוך הכרת טובה בפני השמים, וידע כי אין עוד לבדו. הלבנה והכוכבים וכל היקום היו יחד עמו משרתיו הנאמנים של בורא תבל. אז גט בסבירות את שבט נידודיו והוסיף לרכת בדך בדרכי הגלות.

פעם כתוב לו ר' יוסף על עניין עדין במקצת, והוא, שהרב הזקן הציע לו את נכdotו רחל לבנו דוד, אחיו המאמץ של יהונתן. ר' יוסף כתב כי לא רצה לחת ברבתו לשידוץ בטרם נתן י'. את הסבמותו להצעה, י' היסס בשיגור תשובה, הוא חש שההסבירו להצעה, יסתם הגולל על שאיפתו להחזיר לעצמו את כלתו. אך עם זאת בין שאף ר' יוסף פסק מהשתעשע באשליות שיעלה בידי י'. לגלות את ייחוסו. וגם חשש שאם אמנים יעלה הדברו בידו, יתרוך לתחמתו כי לידי קשורה בפגם

כלשהו. אכן, גם הקרים לוו ביותר אבדה אמונהם בהצלחת מאמציהם. במצב רוח כזו לא יכול היה להшиб על המכתב. הוא גם הבין שלא ימצא מנוח בימייה. היה זהليل ירח בהיר. הכוכבים זרחו ברקיע והנוף האביבי הואר בזוהר ובקרגנית המבטיחות של הלבנה. י. נטל את תרמilio ויצא שוב לדרך נדודיו.

לא הייתה זאת הפעם הראשונה שיהונתן הטענה בצעדה לילית כשrhozo הסוערת נוטלת כל שלווה מנפשו המעונה. הוא צעד במרקם רב בשביל הצר של העיר ומאמציו שלא לסתות מן הדרך הסиюו במקצת את דעתו והרגיעו את לבו ההולם בחזקה. השעה הייתה שעת חצות. לפתע שמע צעקת אדם בקרבת מקום. דומה היה שהיתה זאת זעקה לעוזרת. הוא עבר לרכיבה דוחרת, קרב למקום הפורענות והסתתר לידיו מאחוריו שית, נגלהה לעיניו התמונה הבאה: מרכבה מפוארת הנהוגה בידי עגלון עמדה על אם הדרך ולידה לסתים שעמדו את גוטעה הנגדמים וביקשו לבצע מעשי שוד. בתוך המרכבה ישב זוג נסעים הדור, אנשים באים ביוםם ורעדו מפני האקדוחים השלופים שביהם איימו עליהם. י. הטעער לא היסוס מבין שייחו על השודדים כשהוא צועק במלוא כוחו: «הנה הם, תפסו אותם, קדימה רוץ!» ובכך השתלט, בתגובה נמרצת, על אקדוח מנתיג-הכניפה שצעק מרוב כאב מחמת המחלומה שי. הנהית בידו הימנית. שאר השודדים נאחזו בהלה ונמלטו בחשכת העיר, כשם נהיגם דולק אחריהם בפחד של טירוף. הנושא קפץ מן המרכבה, חיבק את יהונתן לא אומר והשפיע עליו שטף דברי תודה עמוקים וככנים. אולם יהונתן לא הבין דבר וחזי דבר שכן לשון האיש הייתה פורטוגזית. בראשות הנושא כי יהודי עומד לפניו עבר לפתע לשפט עבר, שלט בה במידה מה בהברה ספרדית וניסתה להביע בפני הצעיר בלשונו זו את רגשי תודתו. בינוויים יצא גם הגברת, הודהה לו אף היא במלים נרגשות בשפהה ומסרה לידי טבעת משובצת יהלום, שיהונתן סירב לקבלה. אולם היה הפצירה והאייצה בו כל כך עד כי נמנע ממנו להמרות את פיה. יהונתן ביקש להסתלק מן המקום, בטענה כי עיף מן המאמץ. אך האדון הפציר בו שישאר עםם ללילה. וו. הסכים לבסוף כי לדעתו צפואה הייתה לזוג הנוסעים עדיין סכנת התנפלוות מחודשת. ברם, הוא הכריז כי יעדיף להניח את שמיותו מתחת לאחד העצים הסמוכים ובלית ברירה הסכימו

הנוטעים למבוקשו. בטרם שחר הקיץ י' משנתו, ראה כי הנוטעים שרויים עדין בתרדמתה عمוקה, והסתלק על קצוץ בהונאות רגליו ללא אומר ודברים. ומשני עור הזוג משנת הלילה, לא היה זכר מן הצער האמיץ שנמצא אותה שעה כבר במבואות הכפר הסמו. ממש שיגר לאחר תפילה השחרית מכתב לר' יוסף, בו הביע את שמחת לבו לשידוך המוצלח בין חזד לרחל ואיחל לזוג הצער ברוכות מזל-טוב. ר' יוסף הודה לו כעבור זמן קצר במכتب ארוך ומפורט. לבסוף הוסיף: "ברוך השם, המצב המדיני השתפר אצלינו במעטת. הבה נкова כי הדבר תמיד וכי לא יוסיפו עוד לענות את היהודים על לא עול בכם. אשר לך, הפסק נא שליחותך, טע אל בני עמו באמסטרדם, שהוא עיר ואם בישראל, וגם כרך בינלאומי נודע. אולי יעלה בידך להציג שם את אשר אתה מחפש עד כה ללא הצלחה באזורינו. מכל מקום עיר זו משכנת בתוכה גдолיל התורה והנני מצרף לך בזה מכתב המלצה לאחד המלומדים הבולטים ביותר — ר' פרץ מונפליה, שיקבל אותך ברצון כאחד מתלמידיו".

ואכן יצא י'. מיד לדרכו, חזר תקווה שיתאמת בו המשל היישן-גושן "משנה מקום משנה מול". לא ארכו הימים ז'. מצא עצמו בדירתו המפוארת של ר' פרץ. היה זה בית-מידות עם אלם גדול באמצע, שממנו הסתעפו חדרים גדולים וקטנים בשני צדין. חדרו של ר' פרץ היה מרווח ושטוף-אור. חלונותיו פנו אל גינה מטופחת של צמחי נוי. הקירות היו מלאים עד לתקה מדפים מדפים שהחיזקו אוצר מגוון של ספרים יקרים ערך. בחלוקת נפרדת הוחזקו כתבי יד נדירים. ר' פרץ עצמו היה גבר נאה בעל גוף תמים, לבן חמשים, בעל זקן שיבת שהיה פעם שוחר כפהם, בעל עיניים חומות שחוורות-יוקדות וארשת פנים קורנת בזוהר של קדשה. מיד בפגישתם הראשונה קרבו לבותיהם של השניים זה אל זה, וmdi היפגשם בפעמים הנוספות הלהקה ההבנה בינם והתחפתה לידידות אמת. מימיו לא היה לר' פרץ תלמיד שכזה. עלם שידע משך לקרוא את המלה מעל לשפטים בטרם יצא מגרכונו, לייהונתן היה הלימוד בפני דבו החדש חייה יחידה במינתה. ניתן לו חדר נאט בביתו של הרוב, אולם פרט לכך לא בא בגע עם דרי הבית. לאמר שנות הנידוזים שבתו לא יכול היה להתעמק בלימודים די צרכם, סירב לבוא בדברים עם הבריות ותחלית להקדיש את מלאו זמנו ללימוד ולמחקר.

בעייחו האישית נשמטה מתודעתו כליל. במכתביו אל ר' יוסף כתוב לו על הספרים החדשניים שאותם קרא, ועל שיטות המחקר החדשניות הנהוגות בעיר הגדולה והיפה. בין כתבי היד שברשות ר' פרץ נמצאו רבים שהכילהו ביורים ופירושים על המסכתות. תקופה ממושכת של לימודים שקדניים עברה, ואילו הלילות היו שוב מוקדשים לאהבתו הייננה-נושנה לספר 'אהבת יהונתן' שעבד עליו עד לשעות הבוקר. פעם ארע לו ונרדם בשעת הכתיבה והשair את האור דלוק בלי משים. השחר כבר בקע כאשר ר' פרץ נכנס לחדרו של העלם לראות מה פשר האור הדלוק. הוא מצא אותו רדום על ספרו. תחילה מتوز סקרנות, ולאחר מכן הולך וגובר, עבר ר' פרץ על דפי כתב היד ואז עמד זו הפעם הראשונה על גדלותו של העלם, שהכיר בו על אף גילו הצעיר את אחד מגודולי הדור. הוא התעין בתוי פניו של הגדורם, ולא ידע על שום מה הרUEDו בו נימה נסתרת בנפשו הרגישה. אמנם ידע כי תלמיד חכם הוא האברך, אך לעמינות מהשבה כזאת, לבקיאות חזורת זו לא ציפה. שכן, צניעותו של האיש, שתפה את מקום גאוותו מימי נזורייו, הסוויה אף גוזלתדר�ו מעיני הזולת. ר' פרץ יצא את החדר בשקט קפדי כלווען שבא.

תקופה אידיאלית זו באה לקיצה הפתאומי. באיגרת מאה ר' יוסף נמסר על אסון גדול שירד על אחת הקהילות השכנות למקומ מגוריו. נער נוצרי צעיר, בז'אייכר, שהועסק מטעם הקהילה היהודית כגוי של שבת, נאחז חיבת גדולה ליהדות וביקש לעבור לקהל מאמיניה. הוא השווה את חייה הסדריים והמוסריים של משפחה יהודית עם חי ההפרקות והшибורות של רוב הגויים, שלא חסרו בריזונים שתינינים שנহגו להרביץ לנשיותיהם ולטפם ברגעי ריתחה, והשתמטו מלפרנס את בני ביתם. הנער הנוצרי החל מתענין במצבות ובמנגנים והחל לומד את עקרונות תורה משה. לפצע נודע הדבר למומר הכהן שהזעיק את המשטרה וזע באה ואשרה את הרב המקומי באישון לילא ועינתה אותו בעינויים קשים. על מנת שיודה בעבירות שלא היו ולא נבראו. בקשי עלה בידי ר' יוסף להפסיק את התעללות ברב לתקופת-מה, אוילם הדבר עלה לו ולkahila המקומית בכיסף רב. והנה הצלת אותו רב יהודי חף מכל פשע עלתה בכיספים מרוביים. «ברצון היהתי מניח לך בלימודיך», כתב ר' יוסף, «אולם פיקוח נפש דוחה כל השאר. אך תלוי הדבר להצליל

נפש זו. תקוותי שזו תהא לך הפעם الأخيرة שהנך נאלץ לפניות אל אחינו בני ישראל בבקשת עזרה. חש אני משומ מה כי עתה יdag השם יתברך גם לפתרון בעיתך האישית. אם כן: צלה ועלה אל דבראמת ו... המומ וגוניהם קרא יהונתן את המכתב, והמומ ומסותר היה עזך כאשר ניצב לפני ר' פרץ. הלה ידע כבר על המתරחש, שכן גם אליו שיגר ר' יוסף במקביל איגרת מבחרה את המכתב...

הם בחزو באחד האלומות המפוארים ביותר של אמסטרדם. נשואים הפנים של הקהילה, כל גושאי שם ונכבדי העיר נכהו במעמד, למסתכל בהמון הנאספים נגלתה תמנונה מרוממת נפש. ובhicness יהונתן, בעקבות ר' פרץ, אל תוך האולם, סונגול ממש ברגע הראשון מן המחזזה המזהיר ורצה להימלט בעד לדלת היציאה הראשונה שתיקרה בדרכו. ר' פרץ הרגש בדבר, כי הוא אחז בזרוע האברך, הוליך אותו לדוכן הנואמים והציג אותו שם בפני פרנסי ומנהיגי הקהילה שציפו לבואו בקוצר רוח. לאחר דבריו פתיחה קצרים של ר' פרץ שהציג את האורח לקהל הנאספים באולם ניתנה רשות הדיבור לצערר שהשמי נאום של שעה. בעיניהם עצומות דיבר אל הקהיל, אך היה זה יותר דו-שייח עם השם יתברך מאשר פניה נרגשת לשומעים. משול היה הנואם לאחד מנבייאי האלוקים כשהשמי בקול נרגש «למה הרעת לעם הזה?» אך מיד הבHIR כי דזוקא בנסיבות אלה מחייב השם יתברך את קץ גלותנו וכי בנו תלוי הדבר להנחות לבורא העולם במעשה צדקה על כי בהר בנו לשליות זו כשם שהרופא צריך להיות אסיר תודה על כי ניתן לו להרדים את החולה ולבצע את הניתות, ושאין הוא הרופא, מוטל עצמו על שולחן הניתוחים. הוא תiar במלים ספורות את המקירה המעציב ושאל במא נבדלות קהילות יהודיות במקומות אחרים מאותה קהילה שרווע הגוירה פגע דזוקא בה, ובמה זכה קהיל הנאספים להתחמק מאותו גורל אכזרי שירד על רב הקהילה ההיא, וחתת זאת לשבת באולם המפואר הזה. «האם דמנו אדום יותר מדמים של הללו?», הקשה. לבסוף הצע בפני קהיל השומעים לקרווא בצוותא פרק תhalbין, אחר כך הקרייא להם את התפילה «אב הרחמים» סטוק אחר פטוק, וכולם חזרו על משפטיו הגויאים בביטהה

מוחלטת ברטט קודש ובהתלהבות רבה. היה זה מעמד של קידוש השם כפי שאין מרבים להיווכח בו. כל עין זגגה דמעה ווי. נראה לקהילן כנבייא מתוקופת הזוהר של בית המקדש. הכסף, הסכום הדרושים שלא היה מבוטל כלל וכלל, זרם לקופה ללא קושי ובמעט ונאסף כל מה שדרוש היה למען פועלות ההצלה. פרנס הקהילה, ניגש אל יהונתן ובירך אותו בمزול טוב על הצלחתו הבלתי שכיחה. הוא אמר כי אכן כמעט כל המיכסה נאספה, רק חסר עדין סכום קטן ובเดעתו לאספו בנסיבות מיוחדת שעtid הוא לכנסה בביתו. יהונתן, שביקש להתחמק מלהיות נוכח במעמד זה, שמע מפיו של הפרנס כי בדעתו להזמין למסיבה זו את שמנת וסלתה של החברה היהודית של אמסטרדם. אכן, צעבור יומיים נתקיים הכינוט, באולם מרוחה נאספו הגברים בשעה שהגבירות נתכנסו בחדר סמוך. היה זה קשה לשוב ולדבר על אותו נושא מבלי לחזור על מה שאמר באסיפה המוננים, כי חלק מן הנוכחים במסיבה נכחו גם שם. אך יהונתן עלה הדבר בידו. כולם גמרו עליו את ההלל והסבירו ביניהם כי העלים הננו נואם בחסד עליון. ההצלה לא איהרה לבוא, ועוד באותו ערב אפשר היה ליהונתן לשלוח לר' יוסף את קופר הנפש. י. ניפורד מעלה החברה בתירוץ כי עליו לדאוג עתה לסדרים הכספיים, ולאחר ישב בחדרו על ספר קדוש שהתעמק בתוכנו על מנת להשתיק את הלמות לבו הופיע, ואלי גם לשוב בתשובה על חטא שחטא כאשר, בגאותה נסתרת, נהנה קודם לכך מן התשואות הסוערות אותן קצר לאחר נאומו המוצלח. זמן מה לאחר חצות — והוא עדין רכון על ספרו — שמע רחש מהווילן לדלת חדרו ומידי לאחר מכון דפיקה בה, ונכנס ר' פרץ שחזר זה עתה מן הכינוט. הוא בירך את יהונתן על פועלתו הייעילה, אולם לאחר מכון שאלו: «ועתה תאמיר, מתי תעשה גם משאו למען עצמן? מעולם לא האגתי שאלת זו בפניך, אולם היום אני מוכחה לגעת בה, כי הפרנס הטיל עלי לשאול את פיך אם תיואת לשאת את בתו אלישבע לאשה. אלישבע-אליריה היא אחת הבנות הנאות והמהוגנות ביותר בקרב יהודי אמסטרדם והסביבה, נערת חמדה, עלייה וטובת לב, חドורה תחשוה יהודית אמיתייה כפי שהוא מבניים אותה. הפרנס עצמו איש עשיר מופלג הוא והוא מציע לדאג לכל צרכיכם לכל ימי חייו, כדי שתוכל להקדיש מלוא זמנך ללימוד התורה בגין מפרייך. נדמה לי כי הצעה יותר מושכת לא

תקבל באף מקום. לדעתי מוטב היה לו כתבת לאביך ר' יוסף שיבוא הנה להזכיר עמו על התנאים. אך, מה לך, יהונתן? מדוע זה ההצעה בסיד? האביך חש עצמאן בטיבך? כן, יודע אני, הפחתך על ביקורי גדולה מדי, וגם הבשורה המשמעותית מסעירה כנראה את רוחך. מוטב איטוא שתשב לישון. מגיעה לך מנוחה שלמה לאחר כל מאמץ הקשיים. מחר בבוקר ייראו לך הדברים באור אחר. ובדברים אלה בירך ר' פרץ את תלמידו המצליח בלילה מנוחה ונעלם. הוא לא ידע שהניח מאחורי צער הדור ספקות ואחוז דאגה מכרסמת. יהונתן השליך עצמו על יצועו, ניסה להירדם, אך השינה לא באה לעפפניו. הרבה מדי התרחש ביממה האחズנה לגבי דידו. אסון אחיו, מכתבו קורע הלב של ר' יוסף ויבו זעקה לעזרה מהיריה. תיאורי ההתרחשויות באותה עיריה שעולמים היו להמית אסון על היהודי המדינה כולה, הופעטו באור זורורי החברה הגבואה של אמסטרדם, התשואות הטוערות, ועתה הצעה זו, שלא יכול היה להעלות יפה ומשמחת ממנה בחלומתו העזים ביותר אולם שנבער היה ממנו לקבלה, משומם שהיה אטוף, בן בלי בית, בלי משפחה, בלי מוצא שלא ידע מי היו הוריו, שאולי היה — חט מהזכיר ומהשלים את המחשבה עד הסוף... הוא צרייך היה לכחוב מכתב לאביו... לאביו — הא-האה! היום נתנו לו כבוד גדול, אך לו נודעה להם האמת, היו פונים לו ערכ בשאט נפש. הוא לא יוכל היה להישאר בmittwoch. הוא רץ אל הרחוב על מנת להרגיע שם את עצבי המרווטים. לאורך התעללה הלך, שמנה נשבה רוח קרייה, רוחב אחר רחוב הילך ללא מטרה ולא תכליות, עבר על פני גשר, שכמותם יש רבים באמסטרדם. הוא עבר מהליכה לרייצה, על מנת להבריח את המחשבות שהתרוצזו במוחו סחורה, כבמחול שדים פרוץ הולך וגובר. רק לא להזכיר בשברון לבו, באסונו היורד לחיזיו שלא היה מנוס ממנה. מדוע צרייך היה לקרוע אותו משלוותה, מלימודיו, ולהטילו אל תוך מערבולות זו? מדוע צרייך היה לוותר על אשור שככל אדם ואדם זכאי לו בדבר המובן מאליו? זהה היה גמולו למען פעילותו לטובת הכלל? ואולי היה שכדו כבר משולם כאשר עמד על דוכן הנזאים זוכה להטיף מוסר אחרים. אולי לא היה רשאי להטיף להם מוסר, ועל כן בא עתה על ענשו הצודק... ואולי היה כבר גמולו בשפע כשריעו לו כולם בהטלחות ללא רון. הלא היה עצם הרגש

זהה של גאויה עצמית, של בטחון עצמי והכרת חשיבותו העצמית טעון וכפירה? אולם: רבוינו של עולם, הן הוא מתחפל בכל היהודים 'אל תביאני לידי ניסיון', 'ומדוע, על כן, נועדתי רק אני לסייע להזה הפוך אותו חזשים לבקרים?' מדוע, אם כן, צויד דוקא הוא במוח כה כביר...'

יונתן רץ ברוחות, ולא שם לבו למתרחש סביבו. לפעת ארע האסון. הוא נפל לאחת התעלות הקטנות והצרות המתmeshכות לאורכה ולרוחבה של אמסטרדם. מוצמת המחלומה נחבל בראשו וAYER את ההכרה. זמן מה שכב שם בתעללה, בתוך המים, כשרק הראש בולט מעל לפניהם, עד אשר מצאו אותו עוברים ושבים שניקרעו ליד המקום העזוב בדרך כלל מאדם. היו אלה יהודים, שנכחו באסיפה, ויידעו את זהותו של העלם. הם הוציאוו ללא דיחוי והביאו לביתו הקרוב של הפרנס. השכיבו אותו שם במיטה טובה ורוכה, והזעיקו רופא מן הגודלים שבעיר. ביןתיים היה י. מוטל עדיין ללא הכרה על המיטה, אך הרופא אמר כי קיימת תקווה להצלחה היו. הפרנס חשף, בעוזת הרופא, את חזי גופו העליון של חוליה על מנת שאפשר יהיה לבצע בו תרגילי נשימה מלאכותית. בהזדמנות א נתגלה דבר אחר. ליונתן היה שרשת זהב על צווארו שדאע ענד אותה מאז היותו תינוק, ועל אצבע ידו השמאלית ענד טבעת עם סמל מגן דוד שהיה לגמרי עם סמל דומה על השרשת שבצווארו. הפרנס השגיח באלה וקרב אליהם בהחטניות גוברת והולכת, לאחר מכון החוויר והחל רועד בכל חלקיו גופו. ר' פרץ, שהופיע ביןתיים, וראה כי הפרנס אינו חש בטובי, תמן בו והוביל אותו אל הכורסה הקרובה למען יתنفس שם. אך הפרנס היה אחוץ התרגשות עילאית, ולא יכול היה להוציא מילים ברורות מפיו, רק מילמל בזה אחר זה: «סמל משפחתי... הטבעת... השרשת... אהותי איינץ...». ר' פרץ שמר על קור רוחו ותחליט לפעול תחת בעל הבית. הוא הזעיק מיד את המשרתים ושלח שליח דחוף לעיר המרוחקת שבה התגורר גיסו של הפרנס, בעל אהותו איינץ. הוא שינה לשילוח שלא לחוס על שום הוצאות, להחליף את הסוסים כל כמה שעות ובלבבד להביא את הזוג בכלקדם לאמסטרדם. חלפו כמה ימים. הפרנס התאושש מתדרמתו והחל מביע דאגה חמורה שמא לא ימצא שליח את אהותו ובעל בביתם, שכן הם נוהגים לנוטע מקום

למקום, כי הגיס הוא סוחר. תכשיטים במקצועו יהונתן הקיץ ביגתאים פעמים אחדות מתרדם הcpfיה. אולם מיד לאחר שפחה את עיניו והתבונן סביבו בחוסר אונים גברה עליו שוב חולשתו והוא חור ואיבד את ההכרה. בעבר שלשה ימים הופיעו בהתרגשות רבה ר' אברהם ואשתו איינץ. כשהם הגיעו לטראקליין, אי אפשר היה לעצור בעדם, הם עמדו על כך שיתירו להם מיד להיכנס לחדר החולה, לראות אם אמנים יתכן ובנם האובד הוא זה השוכב שם. על עיקר העניין נודע להם מאיגרתו הקצרה של ר' פרץ. על בהוננות הרגליים נכנסו לחדר, ניגשו למיטה והתבוננו בפני הצעיר, שהיה עטודים זkn שחור ויפה. עתה לא היה כל ספק: פני יהונתן דמו עד למאור לפני ר' אברהם. איינץ, שעמדת לפני המיטה, במעט והתעלפה, וرك זריזותו של ר' פרץ מנעה ממנו את הדבר. ר' פרץ ביקש עתה שייעברו את החדר, כי החולה היה זוקק למנוחה מוחלטת.

מאותו יום ואילך ישב הזוג הבא ביום יומם ולילה בדירתה הפרנס, ונכנס يوم יומם לרגעים ספורים לחדרו של החולה, על מנת לראותו, אף כי אי אפשר היה לשוחח עמו. החולה עצמו נהג מדי פעם לפקוח את עיניו, אך מיד איבד שוב את ההכרה, כבימים הראשונים. באחת הפעמים הללו כשפחה את עיניו ראה את איינץ מתכוופת מעל מיטתו. «אמא», השחררה ברচות של אהבה וחולשה המלה מפיו הנוקשה מהמת כפיתה המהלה, ושוב נרדם ושב לעולם שכלו חושך. כיצד יתכן וידע כי זאת אמו, איש מבין בני הבית לא יכול היה להבין, שכן מימי היouth יונק לא ראה אותה פנים אל פנים, פרט ל מקרה אחד בלבד. הרופא הזהיר שיש לצמצם את הביקורים של הזוג ליד מיטת החולה לרוגעים ספורים בלבד, כי גופו נחלש מאד והיתה סכנה חמורה נשקפת לחיזע. אם יעלה בידו לעבורי את המשבר שעתיד היה לפקוד אותו עתה בכל יום, כי אז, רק אז, היו סיכויים להצלת נפשו! נקל לשער מה רושם עז עשו דבריו אלה של הרופא על הווי יהונתן, ועל הפרנס וכל יתר בני המשפחה כר' פרץ שהתהלך כצללים חיים בבית והירבו לשלוות תפילות תחנונים ואוזקה לרבעון העולמים. עתה, לאחר מאמצים כה גדולים מצד החולה למצוא את הווי, לאחר כל הסבל האיום שהוא מנת חלקם של האחראונים שיחיפשו את בנים האובד כל השניהם הארוכות הללו — עתה היה תכנן שהכל

יהיה לשווה? כל רגע פניו הם אמרו תהלים, ביקשו את רחמי השמים על יהונתן ובעזרת השם הlord החולה והתחזק וחיל שיפור במצבו. סוף סוף הגיע השעה שר' פרץ יכול היה לבשר לו בעיניהם דומעות מהתרגשות כי נמצא הורייו שאתם חיפש כל הימים — כפי שנודע בינתיים מפי ר' יוסף שאף הוא הוזעך למקום. «בחלומותי ראיתי גבר ואשה ששחו לעיתים קרובות ליד מטהי, האמנם לא היה זה חלום אלא מציאות?», שאל. « אכן, היה זה אמת מציאות, ועוד מעט ותוכל להזות בהם כמו עיניך. אלם בתנאי אחד, שלא תתרגש, שכן אחרת תא שרויב בסכנת נפשות!» הרופא שנובח עמד על כור שעלייז רק להקשיב ולא לדבר. «דבר לא קל בשבייל נואם בחסד עליון כמותו...», הוסיף הרופא, שאף הוא היה בין הנוכחים באסיפה העממית.

האם הביטה בו במבטים מלאי אהבה, עד כי חום מלא את כל גופו ואת לבו החולה, החולה בלבד. לרוגע זה ציפה כל חייו. למלים אלו שנאמרו באהבה ומסירות אין קץ מפי אמו, ציפה בלילות של נידודי שינה, ברוגעים הקשים כשכב אוכל ספקות ומלא יאוש על יצוען. לא עוד אסופי היה, אחד שנאסר ברחוב, שלא ידעו את מוצאו ושבול היה להיות מי יודע לצדם של מי. היה זה יותר מדי בבת אחת בשבייל החולה. הוא פרץ בבכי מר והרופא נאלץ להתעורר ולשים קץ לביקור של אותו יום. הורייו התרחקו לאחר שניפרדו מעליו בצד גלויה, היה עליהם לעבור לילה לא שקט מלא דאגות. למחזר בצדדים הורשו הוריים לשוב לחדרו ולשכת שוב בצד מיטת החולה. ניכר היה בפניו של יהונתן כי גם עליו עבר לילה קשה, אלם הרופא הירשה את המשך השיחה, כי יצא מן ההנחה, שאי השקט יזיק לו עוד יותר. אז החל ר' אברהם מספר את הסיפור שהחלה בו אשתו, ולהשלימו: בפרטיו פרטיים. הוא סיפר על מקום מולדתו של יהונתן, שם היה למשפחה חווילה מפוארת, בקרבת ליסבון, בירת פורטוגל. על הגינה הנהדרת סיפר לבנו, על חדר הילדים, המשרות והאומנות. על שמחות לבם הגדולה סיפר שררה במעולם כשיוחנתו — שאו נקרא יהודה — נולד, שנים אחדות לאחר נישואי הוריו. וכן סיפר שכיוון שהיו אנוסים, צריך היה לערווד את טקס ברית המילה במרתף, בסתר מפחד «עיגוא בישא» של הגויים.

יום אחד החליט ר' אברהם לעזוב את ארץ פורטוגל ולהיות בהולנד

כבן חורין, כי היהודי גאה וחופשי. נתנה לכך דחיפה לירתו של הבכור. הוא צריך היה, לפי רצון אביו, לגודל היהודי חופשי ומסור לעמו ולדתו, לקבל חינוך מסורתי ללא ויתורים לסייעת הנוצרית. הזוג ידע כי יקפח את מעמדו הרם בחברה, ואת פרגנטו הטובה, וכי אף יאביד לו רוב רכושו הניבר. אולם גאות ר' אברהם הייתה שמשפחתו היא מצאצאי הרמב"ם, ועל כן ביקש לבנו, הרך שנולד, יהיה חוליה נוספת בשרשראת הדורות, שהופסקה בתקופת גירוש ספרד. הם מכרו את ביתם הנאה בליסבון, ונכסים אחרים בסביבה ועמדו אז בדיקוק להסל את שאരית רכושם. לשם כך צריך היה ר' אברהם להישאר עם אשתו בבירת פורטוגל, עד לסיום עסקה מסוימת, ואילו את בנים הצעוט ביקשו לשלווה עם משותם הנאמנה, דיאגו, להולנד, על מנת שצאתם מן הארץ יחד עם הילד לא יעורר את חשד השלטונות שאסרו על הוצאה הרכוש של מהגרים לצמצמות מגבלות המדינה. לפי התכנית, עמדו ההורים להיפגש עם המשרת שומר הילד בביתו של גיסם, הפרנס של קהילת אמסטרדם, הלא הוא קרובו של ר' פרץ. «הידיעה האחרונה שקיבלו היהתה כי האניה נסעה לטערה עזה בלב ים ולא יכולה בגל טערה זו לעגון בנמל אמסטרדם, נאלצה משום כך להמשיך בדרכה עד האմבוֹרג. ומאותו רגע אבדו כל עקבותיהם. נסענו מיד לאםבוֹרג על מנת להתחקות על עקבות דיאגו, אך שום סימן ממנו או ממן לא נמצא בעיר הנמל או בכל מקום אחר שם דרשו וחקרנו. אני», הוסיף ר' אברהם את סיומו, «שהמרתי את כל רכושי באבנים טובות ותכשיטים יקרים ערך. נשארתי סוחר תכשיטים מتوزד תקווה שבתור שכזה יעלה בידי להסתובב במקומות רבים ולהמשיך בחקרתי הפרטית על גורל בני והשרות שליווה אותו. ואכן, כל השנים הללו נסע אני למקום למקום, יחד עם אמך, וחוקר ודורש על מנת לשמע דבר או חזי דבר ממן. פעמים נאמר לנו כי הופיע צער הדומה לתיוארך אשר חקר ודורש בין זקני הקהילות היהודיות על תינוק שנמסר בעיירה וידחת לאימוץ, ועל איש אלמוני שזכה ונפחה את נשמהו בטרם ניתן היה לחקרו על זהותו של הילד. שיערנו שאולי זהו בנו המהפש אותנו, אך תמיד, בכל מקום שבו נאמר כי ראו אותו, כשהגענו אליו. מקום, נתרבר שהעתיק את מקום מגורי לעיר אחרת. וכך עברו שנים. פעם החנפלו علينا שודדים בדרך, ואלה, בנו היקר, הצלה את נפשנו.

ועל כך נתנו לכך טבעת יהלומים זו שעלה אצבעך הנושאת את סמל משפחתנו, אף ביקשנו לשוחה אתך למחരת המקרה בעיר ולהתענין אצלך שמא שמעט דבר על בנו האובד, אלא שהסתלקת לפטע באישון לילה בטרם הקצנו משלנתנו ולא ידעת אפילו שאנו הוריך ואתה בנינו האהוב! אולם: ישועת השם כהרף עין. העוזרה יכולה לבוא לפטע פתאום, יוכל אדם לזכות באושר עילאי דזוקא ברגע שבו נדמה לו שהוא שרוי באירה הגדולה ביותר. השם עוזרנו, הבה ונודה לשם..."

בלחת סיפורו לא הרגישי ר' אברהם ואשתו כי יהונתן החונייר יותר וייתר ונרדם לאטו. חיוך של שלווה היה גסוד על פיו הפעור למחצה, עיניו השחורות היו עצומות. על פניו הרדומים ניכרת הייתה הבעת שלווה פנימית ותודה עמוקה לשם יתברך.